

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMİ HUKUKU ANABİLİM DALI

**ELEKTRONİK ÖDEME SİSTEMLERİ İLE SANAL
PARANIN HUKUKSAL VE VERGİSEL YÖNDEN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YUNUS EMRAH TERLEMEZ

GAZİANTEP
MAYIS 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMİ HUKUKU ANABİLİM DALI

**ELEKTRONİK ÖDEME SİSTEMLERİ İLE SANAL PARANIN
HUKUKSAL VE VERGİSEL YÖNDEN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YUNUS EMRAH TERLEMEZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Emine KOBAN

GAZİANTEP
MAYIS 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMİ HUKUKU ANA BİLİM DALI

**Elektronik Ödeme Sistemleri ile Sanal Paranın Hukuksal ve Vergisel
Yönden İncelenmesi**
Yunus Emrah TERLEMEZ

Tez Savunma Tarihi: 27.05.2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Emine KOBAN
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Emine KOBAN
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:
(Unvanı, Adı ve SOYADI)

İmzası

Prof. Dr. Emine KOBAN

Dr. Öğr. Üyesi Tayfun ERCAN

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇETİNDAS

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Yunus Emrah TERLEMEZ

ÖZ

Elektronik Ödeme Sistemleri ile Sanal Paranın Hukuksal ve Vergisel Yönden İncelenmesi

TERLEMEZ Yunus Emrah

Yüksek Lisans Tezi, Ekonomi Hukuku ABD

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Emine KOBAN

Mayıs 2019, 120 Sayfa

İnsanlık tarihi boyunca ticaret insanların toplumsal yaşamının önemli bir parçası olarak görülmektedir. Ticaretin niteliği ve unsurları koşullara ve çağa göre farklılık göstermektedir. Takas yöntemi ile başlayıp değerli madenler, taşlar ve para karşılığında bir ekonomik ilişki boyutuna gelen ticaret, günümüzde teknolojik gelişmelerin etkisiyle dijital alana da taşınmıştır.

Ödeme araçlarındaki değişimler devam etmekte olup çek vb. araçlar yerini kredi kartları ve banka kartlarına bırakmıştır. Bununla birlikte günümüzde dijital para olarak adlandırılan elektronik para sistemlerinin kullanımı hızla artış göstermektedir. Sanal para şeklinde tanımlanan dijital paraların son örneği Bitcoin, Ethereum, Ripple ve Litecoin gibi kripto paralardır. Kripto paralar kullanıcılara herhangi bir otoriteye bağlı olmaksızın özgürce hareket etmelerini sağlamaktadır. Bu tür dijital paraların devletlerin yasal düzenlemelerinde ve vergilendirme sistemlerinde gelecekte önemli değişikliğe yol açacağı ön görülmektedir. Kripto paraların teknolojideki yenilikler, bankacılık ve finans alanlarında farklı uygulamalarla kullanılmaya başlandığı ve hızlı bir gelişim gösterdiği görülmektedir.

Çalışma bu noktadan hareketle, elektronik ödeme araçlarının içeriğini, boyutunu, kullanım alanlarını araştırmakta ve elektronik paranın ticarete getirdiği yenilikleri, riskleri ve hukuki yeterlilikleri tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Elektronik Ödeme, Kripto Para, Sanal Para, Ödeme Sistemleri

ABSTRACT

Legal and Tax Analysis of Virtual Money with Electronic Payment Systems

TERLEMEZ, Yunus Emrah

Master Thesis, Department Of Economic Law

Supervisor: Prof. Dr. Emine KOBAN

May 2019, 120 pages

Throughout the history of humanity, trade is seen as an important part of people's social life. The nature and elements of trade vary according to the conditions and age. Trade, which started with the exchange process and became an economic relation in the face of precious metals, stones and money, has now been moved to the digital field due to the technological developments.

Changes in payment instruments are ongoing and checks etc. vehicles are replaced by credit cards and debit cards. However, the use of electronic money systems, now called virtual money, is increasing rapidly. The last example of virtual money defined as digital coins is the crypto coins such as Bitcoin, Ethereum, Ripple and Litecoin. Crypto coins allow users to move freely without being bound by any authority. Such Crypto Money seem to lead to change in the legal regulations of states and taxation systems in the future. It is seen that crypto coins are being used with different applications in technology innovations, banking and finance.

From this point of view, the study investigates the content, size and areas of use of electronic payment instruments and investigates the innovations, legal and tax analysis of virtual money.

Keywords: Electronic Payment, Crypto Money, Virtual Money, Payment Systems

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın yürütülmesi sırasında desteğini esirgemeyen değerli hocam sayın Prof. Dr. Emine KOBAN'a yoğun çalışmaları sırasında sabır gösterdiği ve her daim desteğini yanımda hissettiğim ağabeyim Hüseyin TERLEMEZ'e yazım kuralları denetimi konusunda yardımları için Araştırma Görevlisi Abdullah CEYLAN'a, bilgi ve kaynak talebimde yardımlarını esirgemeyen akademisyen ve uygulamacılara teşekkür ederim.

27.05.2019

Yunus Emrah TERLEMEZ

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖZ	iii
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER TABLOSU.....	xv
KISALTMALAR.....	xvii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL BAKIŞ AÇISI İLE EKONOMİK İLİŞKİLERDE ÖDEME SİSTEMLERİ

I. ÖDEME SİSTEMLERİNİN TANIMI	6
II. ÖDEME SİSTEMLERİNİN İKTİSADİ AÇIDAN YERİ	8
III. ÖDEME SİSTEMLERİNDE YÖNTEMLER	9
A. Tutar Odaklı Ödeme Sistemleri	9
1. Toptan Ödeme Sistemleri	10
2. Perakende Ödeme Sistemleri	12
B. Mutabakat Şekline Göre Ödeme Sistemleri	14
1. Gerçek Zamanlı Brüt Mutabakat	14
2. Ertelenmiş Net Mutabakat	18
3. Karma Mutabakat	19
IV. TÜRKİYE'DE GEÇERLİ ÖDEME SİSTEMLERİ.....	20
A. Elektronik Fon Transferi.....	20
B. Elektronik Menkul ve Kıymet Transferi.....	23
C. Bankalararası Takas Odaları Merkezi	27
D. İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş. (Takasbank)	29
E. Bankalararası Kart Merkezi	30
V. ULUSLARARASI ALANDA GEÇERLİ ÖDEME SİSTEMLERİ.....	32
A. Chips	33
B. Fedwire	33
C. Target.....	33

D. Boj-Net.....	34
E. Swift.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

ÖDEME SİSTEMLERİ İÇİNDE ÖDEME ARAÇLARI VE ELEKTRONİK PARA

I. ÖDEME ARAÇLARININ SINIFLANDIRILMASI.....	38
A. Nakit Ödeme Araçları	39
1. Para.....	39
a. Kağıt Para (Banknot).....	41
b. Madeni Para.....	42
2. Dünyada Para Kullanımı	44
3. Türkiye’de Para Kullanımı.....	46
B. Nakit Dışı Ödeme Araçları.....	47
1. Çek	47
2. Elektronik Ödeme Araçları	48
a. Banka Kartları	49
b. Kredi Kartları	53
3. Yeni Nesil Ödeme Araçları.....	55
a. Mobil Ödemeler	56
b. Çevrimiçi (Online) Ödemeler.....	57
II. ELEKTRONİK PARA.....	58
A. E-Paranın Tarihi Gelişimi	61
B. E-Para Kullanımı Avantaj ve Dezavantajları	61
C. E-Para Sistemlerinin Yapısal Özellikleri	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖDEME SİSTEMLERİ İÇİNDE SANAL PARANIN YERİ VE SANAL PARANIN VERGİSEL VE HUKUKSAL YÖNDEN İNCELENMESİ

I. SANAL PARA.....	68
II. KRİPTO PARA	69
A. Kripto Paranın Toplumsal Açından Değerlendirilmesi	72
B. Kripto Paranın Hukuk Sisteminde Değerlendirilmesi.....	75
C. Kripto Paraların Vergisel Yönden İncelenmesi	82
D. Türkiye’de Kripto Paranın Vergilendirilmesi	85
E. Hukuk Sisteminde Kripto Paraların Yerinin Olmamasının Sakıncaları	87

SONUÇ	90
KAYNAKÇA.....	94

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1.: G10 ve Avrupa Ülkelerinde Kullanılan Büyük Tutarlı Ödeme Sistemleri .	11
Tablo 1. 2: Küçük ve büyük tutarlı ödemelerin özellikleri	12
Tablo 1. 3: G10 ve Avrupa ülkelerinde kullanılan küçük (Perakende) tutarlı ödeme sistemleri.....	13
Tablo 1. 4: Büyük tutarlı ödemelerde kullanılan sistemlere ilişkin bilgiler	16
Tablo 1.5: G-10 Ülkeleri ve Türkiye'nin GZBM sistemlerinin başlangıç tarihler	17
Tablo 2. 1: Ülkelerin Nakit Kullanımı Verileri	45
Tablo 2. 2: Yıllara Göre Türk Lirasının Arzı	46
Tablo 2. 3: Hareket Halindeki Kâğıt ve Madeni Para	47
Tablo 2. 4: Çek İşlem Sayısı.....	48
Tablo 2. 5: Türkiye'de Yıllara Göre ATM ve POS Cihazı Verileri	50
Tablo 2. 6: Kart Sayıları (Milyon Adet) Gelişimi	51
Tablo 2. 7: Kartlı Ödeme Tutarı (Milyar TL) Gelişimi.....	52
Tablo 2. 8: Sektörel Kartlı Ödeme Tutarı (Milyar TL)	52
Tablo 2. 9: Yıllara Göre Kredi Kartı İşlem Oranları ve Tutarları	54
Tablo 2. 10: Gelişmiş Ülkelerde Elektronik Parayla Gerçekleştirilen İşlem Adetleri(*Milyon Adet).....	67

ŞEKİLLER TABLOSU

Şekil 1. 1: Ödeme Sistemi İlişkisi	8
Şekil 1. 2: Türkiye’de Ödeme Sistemleri	20
Şekil 1. 3: EFT sisteminin işleyişi	22
Şekil 1. 4: EMKT sisteminin işleyişi.....	24
Şekil 1. 5: TCMB Ödeme Sistemlerinde Gerçekleşen Toplam Ödeme Tutarı	25
Şekil 1. 6: TCMB Ödeme Sistemlerinde Gerçekleşen Toplam Mesaj Adeti	26
Şekil 1. 7: BTOM’da İşlem Gören Çeklerin Provizyon Süreci.....	28
Şekil 1. 8: Çek Takas Sistemi İle Ödenen Çekler	29
Şekil 1. 10: BKM Takas İşleyişi.....	32
Şekil 1. 11: Swift Kodu	35
Şekil 2. 1: Paranın İşlevlerinin Ortaklaşması	41
Şekil 2. 2: Ödeme Aracı Olarak Kredi Kartının İşleyiş Mantığı	55

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ATM	: Automated Teller Machine (Otomatik Vezne Makinesi)
BA	: Toplu Mutabakat
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BESP	: Banking Electronic Speed Payments (Rusya Büyük Tutarlı Ödeme Sistemi)
BIS	: Bank for International Settlement (Uluslararası Mutabakatlar Bankası)
BIST	: Borsa İstanbul
BKM	: Bankalararası Kart Merkezi
BOJ-NET	: Bank of Japan Financial Network System
BTk	: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
BTOM	: Bankalararası Takas Odaları Merkezi
CHAPS	: The Clearing House Automated Payment System
CPSS	: Committee on Payment and Settlement Systems (Ödeme ve Mutabakat Sistemleri Komitesi)
DvP	: Delivery versus Payment (Ödeme Karşılığı Teslimat)
EC	: European Commission (Avrupa Komisyonu)
ECB	: European Central Bank (Avrupa Merkez Bankası)
EFT	: Elektronik Fon Transferi
EPM	: ECB Payment Mechanism (Avrupa Merkez Bankası Ödeme Sistemi)
EMKT	: Elektronik Menkul Kıymet Transferi
ENM	: Ertelenmiş Net Mutabakat
FED	: Federal Reserve Bank (ABD Merkez Bankası)
FEDWIRE	: Federal Reserve Bank Payment System (ABD Büyük Tutarlı Ödeme Sistemi)
G-10	: Group of Ten (Gelişmiş 10 Büyük Ülkenin Oluşturduğu Organizasyon)
G-20	: Group of Twenty (20 Büyük Ülkenin Oluşturduğu Organizasyon)
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GZBM	: Gerçek Zamanlı Brüt Mutabakat Sistemi

IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
IRS	: Internal Revenue Service (ABD Vergi Dairesi)
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
M0	: Parasal Taban
M1	: Dar Para Arzı Tanımı
MN	: Çok taraflı netleştirme
MKK	: Merkezi Kayıt Kuruluşu
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
POS	: Point of Sale (Satış Noktası Cihazı)
PÖS	: Perakende Ödeme Sistemi
PvP	: Payment versus Payment (Ödeme Karşılığı Ödeme)
RITS	: The Reserve Bank Information and Transfer System (Avustralya Büyük Tutarlı Ödeme Sistemi)
RTGS	: Real Time Gross Settlement (Gerçek Zamanlı Toptan Mutabakat)
SHA	: Secure Hash Algorithm
SNM	: Continuous Net Settlement (Sürekli Net Mutabakat)
SWIFT	: Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication (Dünya Bankalararası Finansal Telekomünikasyon Topluluğu)
TARGET	: Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer System (Trans-Avrupa Otomatik Gerçek Zamanlı Toptan Mutabakat ve Ekspres Transfer Sistemi)
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TBPP	: Takasbank Borsa Para Piyasası
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TETS	: Takasbank Elektronik Transfer Sistemi
TIC-ESTS	: Turkish Interbank Clearing - Electronic Security Transfer and Settlement (Türkiye Bankalararası Takas, Güvenli Elektronik Transfer Mutabakat Sistemi)
TIC-RTGS	: Turkish Interbank Clearing-RTGS (EFT Sistemi)
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
USD	: ABD Doları

GİRİŞ

Ticaret, insanların toplu yaşama başladığı dönemden itibaren başlamış ve sürekli gelişim göstermiştir. Ticaretin ilk örnekleri takas ile gerçekleşirken takas, yerini değerli materyallere ve nihayetinde kağıt paraya bırakmıştır. Ticaretin temelini bu ödeme araçları oluşturmakta ve bunlar ekonomik alanlarda daha rahat işlem yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte ödeme araçları, elektronik ortamda ödeme araçlarına doğru evrilmektedir. İnternetin hayatımızda giderek artan şekilde pay sahibi olmasıyla beraber elektronik ödeme araçlarının kullanım alanları gelişmeye başlamıştır.

Dünya nüfusu 2016 itibarıyla 7.4 milyara ulaşmıştır. İstatistiklere göre dünya nüfusunun yaklaşık %46'sı, diğer bir deyişle 3.4 milyar insan internet kullanıcısı haline gelmiştir. 2000 yılından bu yana, dünya nüfusu yılda ortalama %1.1 artış gösterirken, internet nüfusu dediğimiz toplam internet kullanıcı sayısı, her yıl yaklaşık %13.2 artış göstermiş ve internetin yayılımı hızlı bir şekilde devam etmiştir. Bugün, dünya nüfusunun neredeyse yarısı internet kullanıcısı haline gelmiş olsa da, internet nüfusu önümüzdeki dönemde de hızla büyümeye devam edecektir. ¹

İlk defa 2008 de gündemde yerini alan “kripto para” gizli kalma çabası içinde bulunan devletler ve kişiler için tercih edilir olmasıyla birlikte giderek daha fazla konuşulmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Alışlagelmiş metotlardan farklı bir veri tabanı algoritmasına sahip olan “kripto para” zaman içerisinde bankacılık alanında ciddi değişikliklerin gündeme gelmesine neden olacağı öngörülmektedir.

Dünya çapındaki politik karışıklıklar, ekonomik savaşlar ve merkez bankalarının diğer bankaları kurtarma girişimlerinin kişilere verdiği sıkıntılardan dolayı ve ayrıca 2008 yılında dünya çapında yaşanan kriz sonrası mali yapılara olan güvenin kaybolması ile de bu sistemler hem seçenek hem de yeni tercih edilen bir sistem olmuştur.

¹ KANTARCI, Öget, vd. *Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü: E Ticaret*, İstanbul, TÜSİAD Yayın No: TÜSİAD-T/2017, 04-587, s.13.

Kripto parayı tercih eden kişi sayısının son 10 yılda yükselişi ele alındığında hem bu alandaki gelişmelerin süratli bir şekilde ilerleyeceği, hem de teknolojik inovasyonların ilerleme kat edeceği öngörülerini bulunmaktadır.

İlk kripto para olan ve dünya çapında bilinen Bitcoin'e karşı olumlu düşünceler bulunmakta ise de, sistemin yeniliğinden ve fiyat politikalarında sürekli meydana gelen değişimden dolayı kullanıcılar güven sorunu yaşamaktadırlar. Yasal olmayan internet ortamlarında bu tür paraların bir türü olan Bitcoin ile yapılan işlemler sisteme karşı negatif düşüncelerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Bu paranın kullanılmasıyla gerçekleşen işlemlerin geri alınmasının mümkün olmaması, maddi olarak bir özellik taşınamaması, dünya çapında gerçekleştirilen parasal akışın yerleşik bir düzeninin olması ve bunun yerini başka bir düzene bırakmasının güçlüğü nedeniyle bireyler bu sisteme karşı çoğunlukla çekingen tavır takınmaktadırlar. Ayrıca yaşanabilecek bir olumsuzlukta muhatap olunacak bir yetkili birim bulunmaması tedbirli davranılmasını gerektiren ayrı bir durumdur. Bundan dolayıdır ki yapılan işlemlerde özenli davranılması ve kişisel bilgilerin korunmasına özen gösterilmesi gerekmektedir. Zira yasal yöndeki eksikliklerin olması ortaya çıkan sorunların temel nedenidir.

Ödeme araçlarında meydana gelen gelişmeler ve farklılaşmalar nedeniyle tez konusu önemli görülmüştür. Tezin içeriğinde ödeme araçlarının sınıflandırılması, gelişimi, elektronik ödeme araçları ve mutabakat sistemleri ayrıca kripto para kavramı, kapsamı, ülkeler ve ekonomiler için önemi ve kripto para sisteminin işleyişi detaylı şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Hazırlanan tez çalışmasında özellikle son dönemde ekonomik platformlarda çok tartışılan bir tür olan Bitcoin'in işleyiş biçimi, tarihsel süreç ile birlikte bağ kurularak ortaya konulmaktadır. İlerleyen süreçte ortaya çıkabilecek olası durumlara olan farklı yaklaşımlar ile birlikte önem arz eden gelişmelerden olan Bitcoin'in özelinde kripto paraların nitelikleri ve ana yapı taşları incelenip, kripto para teknolojisinin ülkeler ve kişiler için etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Elektronik ödeme araçlarının bundan sonra da akademik çalışmalarda yer bulacağı ve araştırmacılar tarafından ilgi göreceği ve bu ilginin uzun yıllar devam edeceği beklenmektedir.

Çalışmamızın ilk bölümünde Ödeme sistemlerinin tanımından başlayarak, iktisadi açıdan konumu, tutar odaklı ve mutabakat şekline göre ödeme sistemi üzerinde durularak bunların benzer ve farklı yönleri ele alınmıştır. Dünya'daki ve ülkemizdeki hala hazırda uygulamada bulunan ödeme sistemleri ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Sonrasında ise ödeme sistemleri içerisinde yer alan ödeme araçları, bunların yüzyıllar boyu geçirdiği evreler, mal para sisteminden nakit ödeme sistemlerine, sonrasında nakit dışı çek, elektronik ödeme araçları ve yeni nesil ödeme araçları olarak adlandırılan mobil ve çevrimiçi ödemelere değinilmiştir. Bununla beraber günümüzde yaygın hale gelmeye başlayan elektronik paranın ortaya çıkışı ödeme sistemine sunduğu kolaylıklarla beraber, getirdiği risklere değinilmiştir.

Son olarak ise Sanal para ve kripto para tanımı yapılarak, özellikle kripto paranın ortaya çıkışı, çalışma prensibi ve kullanım alanlarıyla beraber özellikle 2008 mali piyasalarda meydana gelen kriz sonrasında Merkez Bankalarının karşılıksız para basmalarına tepki olarak ortaya çıkması, avantajları ve dezavantajlarının neler olduğu bununla beraber Dünya’da kripto paralara bakışı ve sonrasında akıbetinin ne olabileceği, neden insanların devletler tarafından bu düzenlenmemiş para birimlerine yöneldiği ve devletlerin alternatifler üzerinden nasıl bir yol izleyebileceği değerlendirilmiştir.

Bu nedenle hazırlanan tezin araştırmacılara bir referans kaynak olması amaçlanmıştır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte dünyada sadece saat farkının kalması, bulunulan yerin öneminin kalmaması ile dünyanın en uzak noktalarından sadece tek bir işlemle fon aktarımlarının yapılabilmesi yeni değişim araçlarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Elektronik ödeme ve kripto para teknolojisi ile ilgili çalışmaların ve kaynakların yurtdışında oldukça fazla olmasına rağmen, Türkçe kaynaklar oldukça azdır. Bu durum çalışmanın önemli bir kısıtını oluşturmaktadır. Kripto para teknolojisini hem finansal hem de hukuksal ve vergisel yönden inceleyen bu çalışmanın, özellikle Türkçe literatüre önemli bir kaynak niteliği taşıması amaçlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL BAKIŞ AÇISI İLE EKONOMİK İLİŞKİLERDE ÖDEME SİSTEMLERİ

Günümüze kadar geçen süreçte ticari ilişkilerde ödeme yöntemleri farklı uygulamalar göstermiştir. Bu uygulamaların çeşitlilik kazanmasının nedeni, insanların ihtiyaçlarının farklılaşması ve beklentilerinin değişmesidir. Bu doğrultuda ödeme yöntemlerindeki değişim sebep ve sonuçları açısından farklı yönlerden ele alınarak incelenmelidir. Ödeme sistemleri güncel ekonomik yaşamda önemli bir paya sahiptir. Bireylerin alışverişlerinde yaptığı ödemeler ya da şirketlerin gerçekleştirdiği ödemeler ticari yaşamda olmazsa olmaz bir bütündür. Teknolojik imkanların artması ve artan bu imkanların yeni kullanım alanlarını beraberinde getirmesi ile birlikte ödeme sistemlerinde yeni uygulamalara gidilmiştir. Bilgisayar ortamında ticari faaliyetlerin karşılığının oluşması yolunda ilerleyen ödeme araçları ve ödeme sistemleri zaman içerisinde büyük değişime uğramaktadır. Güncel olarak elektronik para birimi, alışlagelmiş ödeme yöntemi olan fiziki paranın önüne geçmeye başlamıştır. Yapılan pek çok araştırmalar doğrultusunda fiziki paraya duyulan ihtiyacın azaldığı görülmektedir. Elektronik ödeme sistemlerinin ele alınan güncel konular arasında yer bulmasının sebebi ise fiziki para ihtiyacının azalması ve bireylerin farklı alışkanlıklara hızla yönelmesidir.

Paranın kullanılmaya başlamasında mal ya da hizmet temini için önceleri takas yöntemi olarak kıymetli materyaller, sonrasında da daha çok değerli madenler (altın, gümüş vb.) kullanılmıştır. Paranın bulunmasından sonra değişim aracı olarak kullanılan para, sonraki zamanlarda hem kullanım amacı hem de fiziki yapısında değişimler geçirmiştir. Güncel durumda bu değişime kripto para ve sanal para örnekleri eklenmiştir. Son on yılda adından sıkça söz ettirmeyi başaran önemli bir konu yine Kripto paradır. Temelinde inovatif (yenilikçi) opsiyonları barındıran bu teknoloji, ileride çok daha değişik alanlarda kullanılabilme potansiyelini içerisinde barındırmaktadır. Ekonomik bir olgu olarak kendini gösteren ve gelişime oldukça açık olan bu sistem güvenlik yönünden de yeni birçok yöntemi sunmaktadır.

Gelişen teknoloji ile birlikte ödeme yapıları ve ödeme sistemlerinin değişerek ekonomik yapıyı daha hızlı ve daha güvenli şeffaf bir yapıya kavuşturacağı

öngörülmektedir. Bu çalışma kapsamında ilk başta değinilen kripto para konusunun yakın zamanda ortaya çıkması, teknolojik ilerlemelerle doğrudan ilgili olması sebebiyle çalışmada bu konuya ilişkin fazla örneğin olmaması ve konunun henüz çalışılmaya başlanıldığının görülmesi tezin önemli bir kısıtını oluşturmaktadır.

I. ÖDEME SİSTEMLERİNİN TANIMI

6493 sayılı “Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun” a göre ödeme sistemi (menkul kıymet mutabakat sistemi), üç veya daha fazla katılımcı arasındaki transfer emirlerinden kaynaklanan fon (menkul kıymet) aktarımlarının gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla yapılan takas ve mutabakat işlemleri için gerekli altyapıyı sunan ve ortak kuralları olan yapı olarak tanımlanmaktadır.²

Bir müşteri bankadaki hesabından, başka bir banka hesabına para gönderdiği zaman, bankaların müşterilerine sunduğu her türlü hizmet ödeme hizmeti kapsamına girer. Bu durumda, bankalar ödeme hizmeti sağlayıcısı; müşteri ise hizmet kullanıcısıdır. Ödeme sistemi ise, bankaların söz konusu parayı kendi aralarında aktardığı zaman kullandığı özel altyapıyı ifade eder.

Ödeme hizmeti, kullanıcının ödeme hesabına ya da ödeme hesabı bulunmaksızın yapılan para transferleri ile gerçekleşen transfer işlemlerini içermektedir. Ödeme hesabının işletilmesi, ödeme aracının ihracı-kabulü, mobil ödemelere ilişkin hizmetler, para havaleleri veya fatura ödemeleri de bu kapsamda yer almaktadır.

Ülkemizde bankalar arası aktarım, Merkez Bankası tarafından işletilen ve Elektronik Fon Transfer Sistemi (EFT) adı verilen bir ödeme sistemi üzerinden gerçekleştirilmektedir. EFT sistemi sayesinde bankalar arası ve farklı banka müşterileri arasındaki fon aktarımları güvenli ve hızlı şekilde sağlanmaktadır.³

² Kanun Numarası: 6493, Kabul Tarihi: 20/6/2013, Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih: 27/6/2013, Sayı:28690.

³<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB%20TR/Main%20Menu/Temel%20Faaliyetler/Odeme%20Sistemleri/Temel%20Hususlar/Odeme%20Hizmeti%20ve%20Odeme%20Sistemi>, (Erişim Tarihi: 12.04.2018)

EFT ödeme sisteminin çalışma prensibi

- Para göndermek isteyen müşteri, sisteme üye (sistemin katılımcısı) olan bankasına gerçekleştirmek istediği para transfer işlemi için ödeme emri verir.
- Müşterisinden ödeme emrini alan banka, işlemle ilgili transfer emrini sisteme iletir.
- EFT Sistemi aracılığıyla, paranın kaydı olarak (sadece elektronik kayıtlarda mevcut olacak şekilde) gönderici banka hesabından alıcı banka hesabına geçmesi sağlanır.
- Alıcı banka, işlemin durumu hakkında bilgilendirilir.
- Alıcı banka, sistemden gelen "işlem gerçekleşti" bilgisi üzerine, müşterisi olan alıcıya parayı öder.

Bu akışta kullanılan ve ödemenin gerçekleşmesini sağlayan araçlar; ödeme hizmeti sağlayıcısı ile kullanıcısı arasında belirlenen ve ödeme hizmeti kullanıcısı tarafından ödeme emrini vermek için kullanılan kart, cep telefonu, şifre gibi kişiye özel araçlardır.

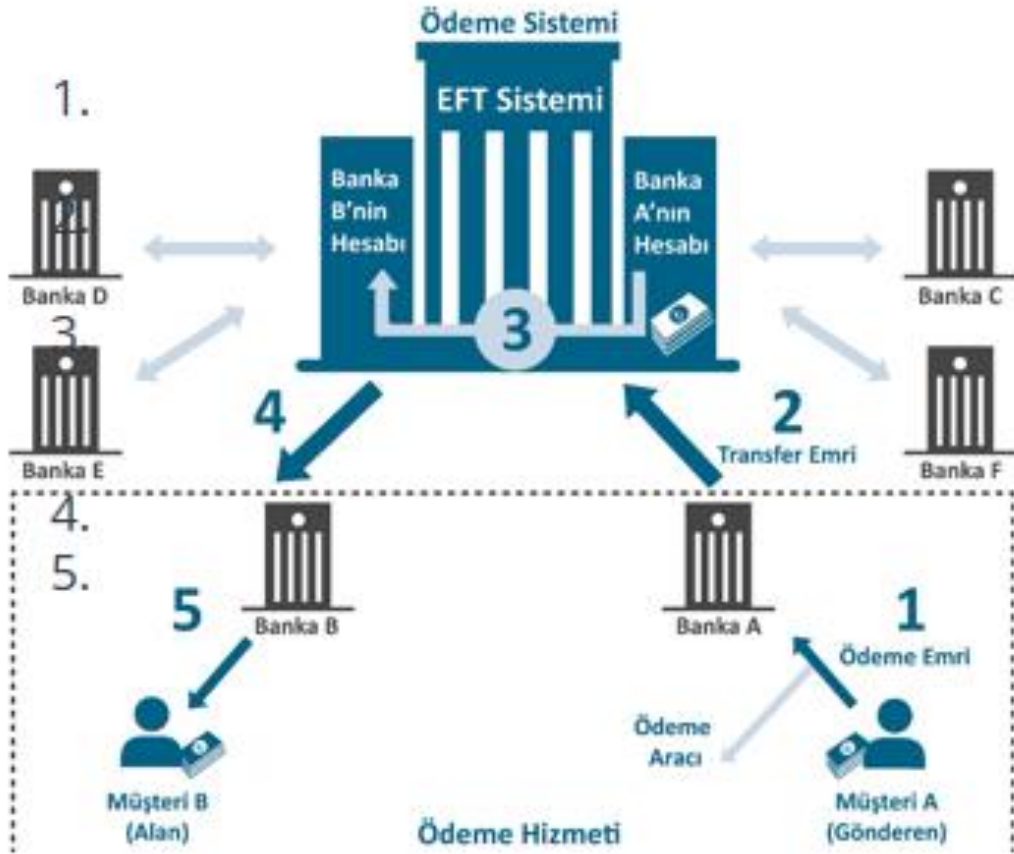
Günümüz ekonomisinde yer alan tüm aktörler, farklı amaçlarla ödeme işleminin gerçekleşmesinde kullanılmaktadır. Bu sistemin üyesi kuruluşlar sisteme bağlanarak kendi aralarında her türlü ödeme işlemini yapabilmektedir.

Ödeme sistemleri, çok sayıda ve karmaşık bir yapıda olan bankalar arası para gönderme işlemlerinin hatasız ve hızlı bir şekilde yapılmasını sağlamaktadır. Bunun yanında; ödeme sistemleri ile ilgili aşağıdaki iki kavram oldukça önemlidir:

Takas; sisteme gönderilen transfer emirlerinin aktarımı, bu emirlerin karşılıklı olarak iletilmesi, provizyon alınmasına aracılık edilmesi ve bazı durumlarda bu emirlerin netleştirilmesi işlemlerini kapsamaktadır.

Mutabakat ise; iki ya da daha fazla taraf arasındaki fon ya da menkul kıymet aktarımından kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesini ifade etmektedir.⁴

⁴<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB%20TR/Main%20Menu/Temel%20Faaliyetler/Odeme%20Sistemleri/Temel%20Hususlar/Odeme%20Hizmeti%20ve%20Odeme%20Sistemi.> (Erişim Tarihi: 12.04.2018).

Şekil 1. 1: Ödeme Sistemi İlişkisi ⁵

Buna göre, EFT Sisteminin anlatıldığı yapıda 2 ve 4 numaralı adımlar takas, 3 numaralı adım ise mutabakat işlemidir. 1 ve 5 numaralı adımlar ise bankalar ile müşterileri arasında gerçekleşen ödeme hizmetlerine ilişkin işlemlerdir.

II. ÖDEME SİSTEMLERİNİN İKTİSADİ AÇIDAN YERİ

Güncel ekonomik sistemin temelini ödemeler oluşturmaktadır. Para ve parasal ederi olan bir kıymetin aktarımıyla gerçekleşen ödemeler, ticaretin en önemli unsurudur. Ödemelerde önemli olan doğru karşılığa erişimdir ve bu unsur ödeme sistemlerinin tabanını oluşturmaktadır. Ödeme sistemleri bu işlemin güvenli ve basit bir şekilde gerçekleştirilmesi için tasarlanmıştır. Finansal pazara olan katılımın artması

⁵

<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Odeme+Si stemleri/Temel+Hususlar/Odeme+Hizmeti+ve+Odeme+Sistemi>, (Erişim Tarihi:18.12.2018).

ve bu alanda gerçekleştirilen işlemlerin sıklaşmasıyla beraber pazarda gerçekleştirilen ödemeler daha sistematik hale gelmiştir.

Dünyada mali yapı ve sistemlerde meydana gelen dağınıklık ve sıklıkla karşılaşılan krizlerin sonrasında ödeme sistemleri finansal devamlılık açısından giderek çok daha önemli hale gelmiştir. Ödeme sistemlerinin sürekli ve doğru müdahaleler ile istikrara bağlanmasının önemi daha fazla fark edilmiştir.⁶

Ödeme sistemleri, ödemelerin planlanmış tarihlerde ve emniyetli bir ortamda gerçekleşmesini mümkün kılmaktadır. Firmalar, kişiler ve devlet kurumları bu ödeme sistemlerini mal ya da hizmet alımı, ücret ödemesi ya da vergi alacaklarının temininde kullanmaktadırlar.

III. ÖDEME SİSTEMLERİNDE YÖNTEMLER

Ödeme sistemleri sınıflandırmasında kabul edilmiş yöntemlerin iki ana başlık altında toplandığı görülmektedir. Bunların ilki olan tutara göre yapılan “Tutar Odaklı Ödeme Sistemi” ikincisi ise “Mutabakat Odaklı Ödeme Sistemi”dir.

Yine kabul edilmiş kriter olan mutabakat prensibince sınıflandırma, gerçek zamanlı birebir mutabakat (uzlaşma) olarak da bilinen toptan mutabakat (RTGS) ve gecikmeli netleştirme sistemleri (DNS) şeklinde de isimlendirilen net mutabakat (uzlaşma) olarak ikiye ayrılmaktadır.

A. Tutar Odaklı Ödeme Sistemleri

Tutar odaklı ödeme sistemi kendi içinde; Toptan Ödeme Sistemleri ve Perakende Ödeme Sistemleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Tutar odaklı ödeme sistemleri içerisinde alt ayrıma giderken toptan ödeme sistemi bu ödeme yöntemlerinin başında gelmekte ve kendi içinde ayrıca sınıflandırılmaktadır.

⁶ KİRDABAN, İbrahim, *Ödeme Sistemlerindeki Gelişmeler Ve Ödeme Sistemlerinin Finansal Sistem İstikrarı Üzerindeki Etkileri*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2005, s.48.

1. Toptan Ödeme Sistemleri

Ödeme sistemlerine ilişkin sınıflandırma genel kabul görmüş çerçevede iki temel başlıkta ele alınmaktadır. Bunlardan ilki tutara göre yapılan sınıflandırma olup, kendi içinde toptan ya da perakende olarak ikiye ayrılır.

Yüksek meblağ barındıran ödeme sistemleri daha çok finansal kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Ayrıca bu tip ödeme sistemlerinin en önemli ayırım noktası “zaman”ı esas almasıdır. Yani ödemenin belirlenmiş bir gün veya günün belirli bir bölümünde gerçekleşmesi gereklidir.⁷ Bu işlemlerin finansal piyasanın temelinde yer almalarının nedeni ise sayılarının az olmasına rağmen tutarların yüksek miktarda olmasıdır.

Yüksek meblağ barındıran ödeme sistemlerindeki risk, küçük meblağlı ödemelere göre daha yüksek olduğu için yüksek meblağlı ödemelerde uzlaşma genelde merkez bankalarındaki hesaplar üzerinden ve gerçek zamanlı uzlaşma mekanizmasıyla gerçekleştirilmektedir.⁸

Yüksek meblağlı ödeme sistemleri bir ülkenin ödeme sistemlerinin olmazsa olmazıdır. Bu mekanizmaların problemsiz çalışması para ve sermaye piyasalarının efektif ve güvenli çalışmasına olanak sağlamaktadır. Tutarları yüksek olan bu ödeme sistemlerinin efektif ve güvenli çalışmaları sadece bağlı oldukları ya da servis sundukları piyasayı değil, bütün finansal yapıyı da etkilemektedir. Ayrıca bu ödeme sistemleri yurt dışı piyasalarında değişik döviz tiplerinin nihai uzlaşmasının gerçekleştirilmesi açısından da global bir paya sahiptir. Milletlerarası mal ve finans pazarlarının sorunsuz işlemesi ise ticaretin sağlandığı döviz türünden zorunlulukları yerine getiren ulusal ödeme sistemlerinin sorunsuz çalışmasıyla doğru orantılıdır. Bu nedenle büyük meblağlı ödeme sistemlerinin dizayn ve çalışmasında politikacılar, yönetsel yapı ve bankacılık alanı da çok önemlidir. Gelişmiş ülkelerde mevcut sistemleri geliştirmek ilk amaç iken, gelişmekte olan ekonomilerde ise amaç büyük tutarlı bir ödeme sistemi elde etmektir. Bunların sebebi ise gelişmekte olan ülkenin gelişmekte olan piyasasının desteklenmeye ve Merkez Bankaları tarafından efektif bir

⁷ ECB -European Central Bank, *The Payment Systems*, 2010, s.48, (Çevrimiçi), <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/paymentsystem201009en.pdf> , (Erişim Tarihi: 13.06.2018).

⁸ ÖZ, Erdem, *Ödeme Sistemlerinde Merkez Bankalarının Rolü ve Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi SBE, İstanbul, 2011, s. 28.

tutumla para politikasının çalışması için gerek şartların ortaya konulmasına duyulan arzıdır.⁹

Tablo 1.: G10 ve Avrupa Ülkelerinde Kullanılan Büyük Tutarlı Ödeme Sistemleri¹⁰

Ülke	Sistem İsmi	Sınıfı*	Toplam İşlem Hacmi (Adet-Milyon)	İşlem Tutarı (Milyar €)
Avrupa	TARGET 2	GZBM	89,0	607.841
Avrupa	EURO1	ENM	64,2	73.040
Kanada	LVTS	ENM	5,7	29.260
Japonya	BOJ-NET	GZBM	8,5	194.173
Japonya	FXYCS	GZBM	7,5	34.049
İngiltere	CHAPS	GZBM	34,6	89.900
Amerika	Fedwire	GZBM	131,4	513.309
Amerika	CHIPS	ENM	92,0	345.906
Dünya	CLS	GZBM	134,4	690.073

*GZBM: Gerçek Zamanlı Brüt Mutabakat Sistemi

*ENM: Ertelenmiş Net Mutabakat

⁹ HORII, Akinari, SUMMERS, Bruce, *Large Value Transfer Systems, The Payment System: Design, Management, And Supervision*, Washington DC, IMF, 1994, s.73. (Çevrimiçi)
https://books.google.com.tr/books?id=2KQJ1vYi56QC&pg=PA73&lpg=PA73&dq=Akinari+Horii,+Bruce+Summers,+Large+Value+Transfer+Systems,+The+Payment+System:+Design,+Management,+And+Supervision:+Washington+DC:+International+Monetary+Fund&source=bl&ots=MV5QlgTeM5&sig=ACfU3U37De420NrCoT_DCfTeFY2cDGdIxA&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwiux6SPlariAhVCyKYKHdD5AMAQ6AEwAnoECAkQAQ#v=onepage&q=Akinari%20Horii%2C%20Bruce%20Summers%2C%20Large%20Value%20Transfer%20Systems%2C%20The%20Payment%20System%3A%20Design%2C%20Management%2C%20And%20Supervision%3A%20Washington%20DC%3A%20International%20Monetary%20Fund&f=false (Erişim Tarihi: 13.06.2018)

¹⁰ ECB, *The Payment Systems*, 2010,s.49.

2. Perakende Ödeme Sistemleri

Avrupa Merkez Bankası'na (ECB) şahsi ödemeler veya finansal bir varlık göstermeyen şirket ödemeleri küçük meblağlı yani perakende ödemelerdir. İşlem hacimlerinin azlığı işlem sayısının çok olmasıyla birlikte işlem tutarlarının azlığından ileri gelmektedir. Ancak bazı ülkelerde perakende ödeme sistemi iki farklı güç kaynağı olarak yani hem perakende hem de toptan ödeme sistemi adı altında işlem görmektedir.¹¹

Bu tip ödemeler doğal ve benimsenmiş ödeme yöntemi şeklinde kabul görmektedir. Örnek verilecek olursa, sigorta ödemeleri, taksitler gibi değişmeyen, şahsi fatura ödemeleri gibi düzenli ama değişebilen ödemelerdir. Yine aynı durumda maaşlar ve ücretler de bu tip ödemeler başlığı altında toplanabilir. Bu tarz ödemeler çok fazla miktarlara karşılık gelmeseler de sayı olarak fazlasıyla sıklıkla gerçekleşen ödemelerdir.

Gelişen teknoloji ile doğru orantılı olarak değişen ödeme sistemleri günümüzde fiziksel ödemelerden ziyade elektronik ödemelere doğru evrilmiş durumdadır.

Tablo 1. 1: Küçük ve büyük tutarlı ödemelerin özellikleri¹²

Toplan (Büyük Tutarlı) Ödemeler	Perakende (Küçük Tutarlı) Ödemeler
Acil ödeme	Acil olmayan ödemeler
Mutabakat aynı gün içinde (RTGS ve DNS)	Mutabakat mümkün olunca çabuk
Para piyasası işlemleri, menkul kıymet işlemleri, döviz işlemlerine ilişkin ödemeler	Günlük ödemeler (fatura, kira bedeli gibi)
Elektronik, tam otomasyon sürecine dayanan ödeme istemlerince gerçekleştirilme	Genelinde kağıda dayanan ödeme sistemlerince gerçekleştirilme
İşlem bazında mutabakat (RTGS sistemleri)	Toplu mutabakat (genellikle DNS sistemleri)

Beklenmeyen (olağan dışı) ödemeler bir sefere özel gerçekleşen ve tutarın her ödemede değişkenlik gösterdiği ödeme şeklidir. Örnek verilecek olursa, bir şahsın bir

¹¹ ECB, *The Payment Systems*, 2010.

¹² MISHALIK, Wolfgang, *Retail payment systems in the EU-definitions, functions, instruments and developments. Seminar Notes Report*. Almanya, 2003.

diğer şahsa hediye almak amacıyla gerçekleştirdiği ödeme beklenmeyen (olağan dışı) ödemedir. Aynı zamanda şahıslar bir satış merkezinde hizmet veya mal aldıklarında işletmeye farklı tutarlarda ödeme gerçekleştirirler.¹³

Ülkemizde Perakende Ödeme Sistemi (PÖS) TCMB'nin 7 Aralık 2012 tarih ve 2012/84 sayılı yazısıyla devreye alınmıştır. PÖS, mevcut Elektronik Fon Transferi (EFT) Sistemindeki ödemelerin yaklaşık %90'ını oluşturan düşük tutarlı ödemelerinin işlendiği bir sistemdir ve PÖS'ün devreye alınması ile birlikte mevcut EFT Sistemi yalnızca yüksek tutarlı bankacılık işlemlerinin gerçekleştirildiği bir ödeme sistemi olarak çalışmaktadır.

Perakende Ödeme Sistemde kira ödemeleri (konut, işyeri, diğer), vergi ve SGK ödemeleri, müşteriler arasında gerçekleştirilen hesaba ve isme yapılan ödemeler, kredi kartı ve maaş ödemeleri ile ilgili mesajlar gerçek zamanlı birebir mutabakat ilkesi ile çalışmakta olup, ödemeler ilgili bankaların sistemdeki hesaplarındaki bakiyenin yeterli olması durumunda hemen gerçekleştirilmektedir.¹⁴

Tablo 1. 2: G10 ve Avrupa ülkelerinde kullanılan küçük (Perakende) tutarlı ödeme sistemleri¹⁵

Ülke	Sistem İsmi	Sınıfı*	Toplam İşlem Hacmi (Adet-Milyon)	İşlem Tutarı (Milyar €)
Avrupa	STEP2	BA	383,4	1.905
Avrupa	CORE	MN	12.491,3	5.234
Avrupa	Equens	MN/BA	4.039,8	2.003
Avrupa	RPS	MN	2.465,4	2.345
İngiltere	VOCA	N	2.578,7	4.916
Amerika	FedACH	BA	11.172,0	13.374
Kanada	ACSS	MN	5.731,0	3.371
Japonya	Zengin	MN	1.368,2	17.660

*BA : Toplu Mutabakat , *N: Netleştirme

*MN : Çok taraflı netleştirme

Bununla beraber Perakende Ödeme Sistemi adeta bir EFT yedeği olarak dizayn edilmiştir. Burada amaç EFT sisteminde yaşanacak bir aksaklık doğrultusunda

¹³ ÖZ, *Ödeme Sistemlerinde...*, s.32.

¹⁴ <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/bf4d3523-9dae-48b1-a19e-dac3d55571f9/DUY2012-84.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-bf4d3523-9dae-48b1-a19e-dac3d55571f9-m3fC8c0> (Erişim Tarihi: 12.07.2018)

¹⁵ ECB, *The Payment Systems*, 2010.

Perakende Ödeme Sistemi ile işlemlerin devamlılığını sağlamak, EFT mesajlarındaki artımı azaltmak ve tüm bunların sonucunda operasyonel tehlikeleri azaltmaktır.¹⁶

B. Mutabakat Şekline Göre Ödeme Sistemleri

Mutabakat şekli üzerinden ödeme sistemleri sınıflandırıldığında gerçek zamanlı brüt mutabakat (GZBM) ya da diğer adıyla toptan mutabakat ve ertelenmiş net mutabakat (ENM) olarak da adlandırılan net mutabakat uygulamaları yer alırken; bu mutabakat sistemlerinin avantajlı tarafları geliştirilerek kurulan karma sistemlerdeki diğer bir sınıf belirleme ise mutabakat (uzlaşma) yöntemi ile gerçekleştirilmektedir.¹⁷

1. Gerçek Zamanlı Brüt Mutabakat

Uzlaşmanın (mutabakatın) yöntemine göre gerçekleşen ayırım, uzlaşmanın ne zaman olduğu ile ilgilidir. İçinde bulunduğumuz dönemde halen geniş çaplı bir kullanım bulan bu sistem, gerçek zamanlı brüt mutabakat (GZBM) sistemi BIS-CPSS' in ödeme sistemleri lügatınca; “Taşınabilir (menkul) değer ve fon uzlaşmalarının her birinin birbirinden bağımsız, devamlı süregelen ve gerçek zamanlı, anlık olarak yapıldığı sistemler ” şeklinde açıklanmıştır. Yapılan bu tanım karşısında sisteme giden her mesaj tekil olarak işleme alınıp, eğer hesapta hazır mesaj talimatını karşılamaya yetecek kadar taşınabilir kıymet ya da fon var ise ödeme anlık biçimde gerçekleşmektedir. Uzlaşma (mutabakat), aktarımın sağlanması amacıyla göndericinin hesabının borçlu ve alıcının hesabının alacaklı konuma gelmesidir.¹⁸

Gerçek zamanlı brüt mutabakat (GZBM) mekanizmasının en temel avantajı aynı gün içinde net bir sonuç elde edilmesidir. Bu sistem sayesinde gerek uzlaşımı gerçekleştirmemiş yani sonuca kavuşmamış talimatların çoğalmasının ve netleşme mekanizmasında meydana gelen günlük bankalar arası kredi komutlarının çoğalmasının önüne geçilmekte, gerekse beklenen zaman diliminde sistemin büyük bir

¹⁶ ÇAY, Şerif, *Elektronik Ödeme Sistemlerinin Finansal Piyasalara Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi SBE, 2015, s. 20.

¹⁷ ÖZ, *Ödeme Sistemlerinde...*, s.36.

¹⁸ BIS-CPSS, *A Glossary of Terms Used in Payments and Settlement Systems*. Basel, 2003, s. 41, http://www.bis.org/cpmi/glossary_030301.pdf, (Erişim tarihi: 12.08.2018).

bölümü tarafından talimatların sonuçsuz kalması neticesini meydana getiren risklerden uzak kalınmaktadır. Bununla beraber Merkez Bankası sistemik tehlikelere sebebiyet verecek ve netleşme sisteminde rastlanabilecek kredi riskinden de arındırılmış olacaktır. Örnek olarak bir ya da daha fazla iştirakçinin söz konusu uzlaşmayı sağlayamaması ve sistemin belirlenen zaman diliminde sonuca ulaşması gereken mutabakatı mümkün kılacak gerekli şart, önlem ve kaynaklarının eksikliği durumu, söz konusu riskleri doğurabilmektedir. GZBM mekanizmasının ana sorunu ise yeterli olmayan akışkanlık (likidite) ile sistemin kilitlenmesi tehlikesidir. Bu sorun değişik ülkelerde merkez bankalarının günlük kredi ve rezerv politikaları, uç uca ekleme sistemleri ile çözüme kavuşturulmaktadır.¹⁹

Gerçek Zamanlı Brüt Mutabakat (GZBM) sisteminin Ertelenmiş Net Mutabakat sisteminden çok daha üstün olmasının sebepleri; kolay bir ödeme sistemine sahip olması, ödeme için geçen süreci akışkanlık (likidite) sağlama sürecinden ayrı tutması ve temin edilen akışkanlık yönteminin Merkez Bankasına ve piyasa seçeneklerine ilintili olmasıdır.²⁰

Birçok ülkede toptan ödeme sistemleri birçok sistem bağlantısıyla gerçekleştirilmekte olup, Kanada ve ABD’ de gerçekleştiği üzere gerek Gerçek Zamanlı Brüt Mutabakat (GZBM), gerekse de Ertelenmiş Net Mutabakat (ENM) sistemleri yürürlüktedir. Ticari bankaların genellikle Ertelenmiş Net Mutabakat (ENM) sistemini, merkez bankalarının ise Gerçek Zamanlı Brüt Mutabakat (GZBM) ‘ı kullandıkları bu tarz ülkelerde iki değişik uzlaşma (mutabakat) sistemi geçerli haldedir.

Dünya Bankasının 2010 senesinde gerçekleştirdiği araştırmanın ışığı altında 139 ülkeden 116’sının yüksek meblağlı ödemelerde Gerçek Zamanlı Brüt Mutabakat (GZBM)’ ı kullandığı belirtilmiştir. Hem yerel para biriminde hem de en az bir yabancı para biriminde işlem gerçekleştiren 10 ülke bulunmaktadır. (Tablo 1.4)

¹⁹ OMUTUNDE, Johnson and etc., *Payment Systems Monetary Policy, And The Role Of The Central Bank*, Washington DC, International Monetary Fund 1998, s.45.(Aktaran; Öz, E., 2011, *Ödeme Sistemlerinde Merkez Bankalarının Rolü ve Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Ticaret Üniversitesi SBE.).

²⁰ FRY, Maxwell, *Payment Systems And Economic Development In Transitional Economies*, England, University Of Birmingham Pres, 1999, S.4. (Aktaran; Öz, E., 2011. *Ödeme Sistemlerinde Merkez Bankalarının Rolü ve Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi SBE.).

Tablo 1. 4: Büyük tutarlı ödemelerde kullanılan sistemlere ilişkin bilgiler²¹

Gerçek Zamanlı Brüt Mutabakat			Merkez Bankalarının Uzlaştırıcısı Olduğu		Yabancı Para İşlemleri de Yapan Sistem	
Ülkeler	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Dünya Geneli (139 Ülke)	116	%83	115	%83	10	%8

Elimizdeki verilere göre Dünya’da 116 ülke Gerçek Zamanlı Brüt Mutabakat (GZBM) sistemini kullanırken, bu ülkelerin 112’sinde (Kanada, Çin, Malezya, İsviçre gibi ülkelerde) Merkez Bankası uzlaştırıcı olarak, mutabakat sağlanmasında rol almaktadır. Arjantin, Ermenistan, Bolivya, Kosta Rika, Dominik Cumhuriyeti, Guatemala, Ürdün, Kore Cumhuriyeti, Peru, Uruguay, Çin gibi ülkelerde ise GZBM sistemi içerisinde hem yerel para birimlerinde hem de en az bir yabancı para biriminde işlem gerçekleştirilmektedir. Bulgaristan, Estonya, Letonya, Polonya yerel GZBM sistemlerine ek olarak Euro cinsinden işlemlerin çözümü için bir TARGET2 bileşenine sahiptir. ²²

²¹ World Bank, *Payment Systems Worldwide A Snapshot: Outcomes of the Global Payment Systems Survey*, 2010, (Çevrimiçi) <http://documents.worldbank.org/curated/en/441671468332987906/pdf/701580ESW0P1230ba10Survey0Book02010.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.07.2018).

²² World Bank, *Payment Systems Worldwide...*, 2010.

Tablo 1.5: G-10 Ülkeleri ve Türkiye'nin GZBM sistemlerinin başlangıç tarihler ²³

Ülke	Sistem İsmi	Başlangıç Tarihi
ABD	Fedwire	1918
Belçika	ELLIPS	1996
Kanada	LVTS	1999
Fransa	PNS	1997
Almanya	EIL_ZV	1987
İsveç	RIX	1986
İtalya	BISS	1988
Hollanda	TOP	1997
Japonya	BOJ-NET	1988
İsviçre	SIC	1987
İngiltere	EAF	1984
Türkiye	EFT	1992

EFT sistemi Türkiye’de 1992 yılında kullanılmaya başlanmış olup, daha geniş bir transfer sistemi olan Elektronik Menkul Kıymet Transferi (EMKT) sistemi ise 2000 yılında kullanılır hale gelmiştir.

Daha öncede belirtildiği üzere GZBM sistemlerinde ödemelerin yapılabilmesi için hesapta yeterli miktarda fon ya da taşınabilir kıymet bulunması gereklidir. Kuyruğa alma özelliği; hesaplarda yeterli fonun bulunmadığı durumlarda verilen talimatın ve mesajların geri dönmemesi, hesapta gerekli miktar ve fon oluştuğunda ise işlemin gerçekleştirilmesini mümkün hale getiren özelliktir. Bu sayede talimatlar sıraya alınıp, hesap bakiyesi yeterli konuma geldiğinde sırayla gerçekleştirilir. Ancak kuyruğa alma özelliğinin dezavantaj sayılmasa da sıraya alınan emirlerin öncelik sırasını kendi kendine belirlemek gibi düzen koyan ve emniyet alan yetkileri vardır.²⁴

Ülkemizde Gerçek Zamanlı Brüt Mutabakat (GZBM) sistemine bağlı halde servis sağlayan EFT (Elektronik Fon Transfer) ve EMKT (Elektronik Menkul Kıymet

²³ BIS, *Real-Time Gross Settlement Systems(RTGS)*, Basel, Mart 1997, s.4, (Çevrimiçi), <https://www.bis.org/cpmi/publ/d22.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.07.2018).

²⁴ TÜFEK, Burak Ünsal, *Elektronik Ödeme Araçları ve Geleceğin Yaklaşımı Kripto Para*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi SBE, 2017, s.22.

Transfer) sistemleri Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) bağı ile kullanılmaktadır.

2. Ertelenmiş Net Mutabakat

Bu sistemde iştirakçiler arasında gönderilen ve alınan ödemeler bekletilir ve işlemler neticesinde oluşacak net miktarlar önceden belirlenmiş bir tarihte neticeye kavuşturulur. Uzlaşma zamanında ise sadece net borçlu iştirakçi için meydana çıkan net borçlar ödenmektedir. Uzlaşma süreçleri dışında kalan ödemeler kesin olmamakla beraber kesinleşene kadar şarta bağlı kalmaktadır. Her işlemin ayrı ayrı gönderildiği ve eş zamanlı olarak mutabakatının sağlandığı sistemler ise toptan mutabakat sistemleridir.²⁵

Ertelenmiş Net Mutabakat sisteminin en büyük getirisi, ödeme işlemlerinin gerçekleşmesini mümkün kılan likidite gereksinimini minimize etmiş olmasıdır. Aynı zamanda yine bu sistemin en büyük dezavantajı ise birden fazla iştirakçinin likidite sorunu veya ödeme zorluğu nedeniyle işlemlerini sonuçlandıramaması tehlikesidir. Netleştirme mekanizmalarında yukarıda belirtilen dezavantajı yok ederek nihai uzlaşmanın gerçekleşmesi amacıyla merkez bankalarının müdahil olmayacağı değişik teknikler iştirakçilere sunulmuştur. Sistematik potansiyel tehlikeleri düşürmek niyetiyle söz konusu sisteme, sisteme üyelik şartları, uzlaşma periyotlarının kısa tutulması, aynı gün içerisinde borçlanma sınırlaması, uzlaşmanın mümkün olmadığı zamanlarda kaybın iştirakçilerce paylaşımı ve güvence talep edilmesi gibi uygulamalar kullanılmaya başlanmıştır.

ENM sisteminde kesin şart koşulan bir kesinliğin mevcut olmayışı GZBM sistemi ile ENM sistemi arasındaki en bariz farkı oluşturur. Bu şart uzlaşmanın gerçekleşip gerçekleşmemesine tabidir. Öyle ki bir ya da birden fazla iştirakçi sorumluluklarını yerine getiremiyor ya da sistemin bunu karşılayacak kadar gücü yoksa uzlaşma gerçekleşmemektedir. Özetle ENM sisteminin kesinlik yanı gün sonundaki uzlaşının başarılı olmasıyla doğru orantılıdır.²⁶

²⁵ ÖZ, *Ödeme Sistemlerinde ...*, s.36.

²⁶ ÖZ, *Ödeme Sistemlerinde...*, s.37.

Türkiye’de “netleştirme” usulünce aktif olan ödeme sistemleri İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş. (Takasbank), Bankalararası Kart Merkezi (BKM) ve Bankalararası Takas Odaları Merkezi (BTOM) tarafınca işletilen sistemlerdir.²⁷

3. Karma Mutabakat

Hibrit (karma) uzlaşma (mutabakat) sistemleri hem ENM hem de GZBM sistemlerinin getirilerini kendi bünyesinde barındırmaktadırlar. Söz konusu getiriler, GZBM’ de kredi tehlikesi olmayışı ve ENM sisteminin akışkanlık (likidite) artırımıdır.

Aynı zamanda hibrit sistemlere olan istemin artışıındaki neden GZBM (Gerçek Zamanlı Brüt Mutabakat) sistemlerinin kredi riski yaratmadan akışkanlık (likidite) gereksinimini azaltmasıdır. Hibrit sistemlerin nitelikli bir yanı ise iştirakçilerin gelişkin likidite (akışkan) yönetim araçlarını sistem vasıtasıyla kullanabilmeleridir. İştirakçiler bu sistemde ödemelere istedikleri sıralamayı ve de düzeni verebilmektedirler.

Günümüze kadar gelinen süreçte iki tip hibrit mekanizma var olmuştur. ENM’nin bir gelişmiş türü olan sürekli net mutabakat SNM (Continuous Net Settlement –CNS) iki tipten birincisidir. İştirakçilerin hesaplara belirli bir oranda bir oranda para aktardıkları bu sistemde tüm ödeme talimatları gün başlangıcında sıraya girmektedir. Bilgisayar belirli işlemleri adım adım uygulayarak yüksek meblağlı netleştirmeleri gözlemler. Bu netleştirmeler uzlaşma hesabının hacminden yüksek bir net borçlandırma gerçekleştirilmemektedir. Bu ve benzeri özellikleri sağlayan bir ödeme keşfedilirse bunlar serbest kalır ve kesin olarak işleme alınır. Bahsi geçen belirli işlemler (algoritma) bilgisayar tarafından sürekli aktif halde tutulmakta ve ENM’ nin zıttı bazı, belki de birçok ödemelerin özgür kalmasına ve gerçek zamanlı bir tipte efektif bir şekilde uzlaşmasına yol açmaktadır.

İkinci tip karma mutabakat ise kuyruklama (işlem sırasına alma) adedi fazlaştırılmış olan GZBM sistemleridir. (Queue- Augmented RTGS System). TARGET2 sistemi ve Avusturalya yüksek meblağlı ödeme sistemi olan RITS (The Reserve Bank Information and Transfer System) bu sisteme verilebilecek en sağlam örneklerdir.²⁸

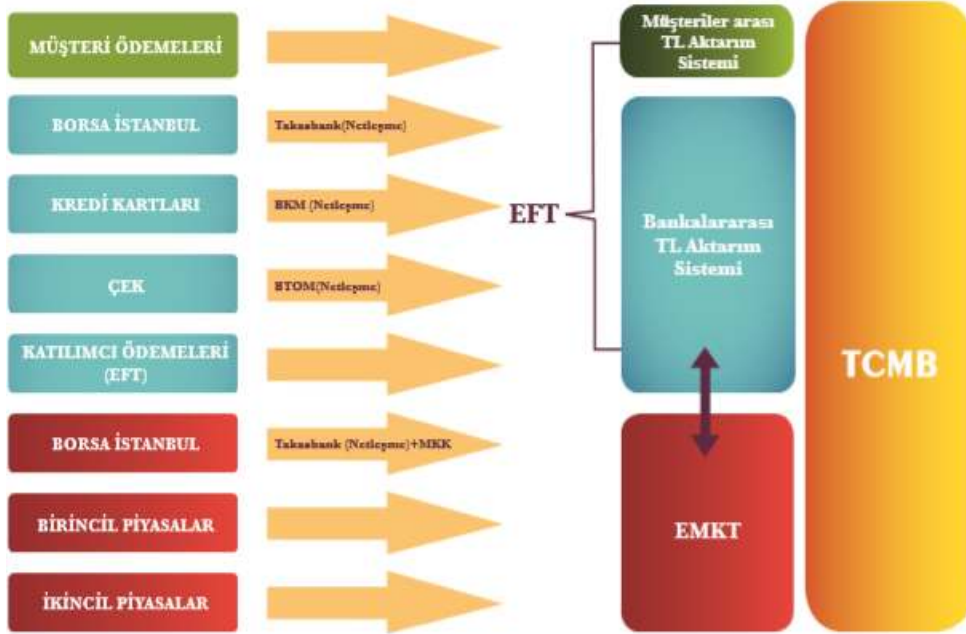
²⁷ http://eftemkt.tcmb.gov.tr/pdf/EFT_kitapcik.pdf (Erişim Tarihi: 15.07.2018).

²⁸ ÖZ, *Ödeme Sistemlerinde...*, s.38.

IV. TÜRKİYE’DE GEÇERLİ ÖDEME SİSTEMLERİ

TCMB Kanunu’nun (1211 sayılı) 4. Maddesinde “Türk Lirasının hacim ve tedavülünü düzenlemek, ödeme ve menkul kıymet transferi ve mutabakat sistemleri kurmak, kurulmuş ve kurulacak sistemlerin kesintisiz işlemlerini ve gözetimini sağlayacak düzenlemeleri yapmak, ödemeler için elektronik ortam da dâhil olmak üzere kullanılacak yöntemleri ve araçları belirlemek” TCMB’nin temel görevleri arasında açıklanmaktadır. Bu kapsamda; TCMB tarafından 1992 yılında Elektronik Fon Transfer (EFT) Sistemi, 2000 yılında da Elektronik Menkul Kıymet Transfer (EMKT) Sistemi kurulmuştur.

Türkiye’deki ödeme sistemleri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), tarafından işletilen Elektronik Fon Transfer sistemi ve Elektronik Menkul Kıymet Transfer sistemi ile Bankalararası Takas Odaları Merkezi, Bankalararası Kart Merkezi, İstanbul Takas ve Saklama Bankası ve Merkezi Kayıt Kuruluşu tarafından işletilen sistemlerdir.

Şekil 1. 2: Türkiye’de Ödeme Sistemleri ²⁹

A. Elektronik Fon Transferi

Türk lirası cinsinden yapılan ödemelerin elektronik ortamda gerçek zamanlı brüt mutabakatını sağlayan bu sistemin sahibi ve işleticisi Türkiye Cumhuriyet Merkez

²⁹ http://eftemkt.tcmb.gov.tr/pdf/EFT_kitapcik.pdf (Erişim Tarihi: 19.07.2018).

Bankası (TCMB)'dir. 1992 yılında kurulan Elektronik Fon Transferi (EFT) sisteminin 2000 yılında teknolojik gelişmeler ve ihtiyaçlar doğrultusunda yazılım ve donanımında önemli değişiklikler yapılmıştır.³⁰

EFT sisteminde gerçekleştirilecek işlemlere ilişkin herhangi bir alt veya üst limit bulunmaması ve küçük tutarlı ödeme işlem adedinin toplam ödeme işlemleri içindeki payının oldukça yüksek olması, büyük tutarlı ve acil ödemelerin gerçekleşmesinde bir risk unsuru oluşturmaktaydı. Bu nedenle 7 Aralık 2012 tarihinde işlevsel bir ayrıma gidilerek, EFT sisteminin müşteriler arası TL aktarım sistemi ve bankalararası TL aktarım sistemi olmak üzere 2 bileşene ayrılması sağlanmıştır. Müşteriler arası Türk lirası aktarım sistemi bileşeninde hesaba ve isme yapılan müşteri ödemeleri, kamu ödemeleri, konut, iş yeri ve diğer kira ödemeleri, maaş ve kredi kartı ödemeleri gibi bankaların müşterileri adına gerçekleştirdikleri ödemeler, bankalararası Türk lirası aktarım sistemi bileşeninde ise bankaların birbirleri arasında gerçekleştirdikleri ödemeler ile yurt dışı finansal kuruluşlara sağladıkları muhabirlik hizmetlerine ilişkin bankacılık ödemeleri gerçekleştirilmektedir. Mevcut durumda her iki bileşen de TCMB tarafından oluşturulan yazılımlarla hizmet vermektedir.

EFT sisteminde ödemeler alacaklandırma esasına göre çalışmakta ve işlemler bekletilmeden alıcılarına iletilmektedir. Gün sonunda neticelendirilmeyen işlemler iptal edilmektedirler. Bununla beraber sistemin işleme katılanların hesap bakiyelerinin eksiye düşmesine izin verilmemektedir. Katılımcıların sisteme gönderdikleri ödeme emirleri sadece hesaplarında yeterli tutarın bulunması halinde gerçekleşmekte, hesabında yeterli bakiye bulunmaması halinde yeterli bakiye tamamlanıncaya kadar sırada beklemektedir.

TCMB'nin işlettiği sistemlerdeki yenilenmenin sistemlerin performansına yansımaları olarak müşteriler arası TL aktarım sisteminde dakikada 35 bin, bankalar arası TL aktarım sisteminde ise dakikada 1.800 mutabakat yapılabilmektedir.³¹

³⁰ http://eftemkt.tcmb.gov.tr/odemeSistemleri_TR.htm#8 (Erişim Tarihi: 19.07.2018).

³¹ http://eftemkt.tcmb.gov.tr/pdf/EFT_kitapcik.pdf (Erişim Tarihi: 19.07.2018).

Şekil 1. 3: EFT sisteminin işleyişi ³²

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Ödeme Sistemleri resmi tatil günleri dışında hafta içi her gün 08.30 - 17.30 saatleri arasında çalışmakta, yarım işgünlerinde ise sistemler saat 13.00'e kadar hizmet vermektedirler.

TCMB Ödeme Sistemlerinde hesaplara işlenen ödemeleri iptal etmek mümkün değildir. Ödemeler ancak alıcı banka tarafından iade edilebilir. Hatalı ödemelerin iade edilmesi için müşterilerin kendi bankalarına başvurmaları gerekmektedir.

MB Ödeme Sistemlerinde bankalar arasında yapılan ödemeler bir saniyeden daha kısa sürede, müşteriler arası perakende ödemeler ise ortalama 30 saniye içerisinde işlenerek alıcı bankaların hesaplarına aktarılmaktadır.

Ödemeler gönderici bankanın hesap bakiyesinin yeterli olması halinde bekletilmeksizin alıcılara aktarılmaktadır. Başka bir anlatımla, bu sistemin kullanılmasıyla gerçekleştirilecek ödemelerde gönderen bankanın yeterli bakiyesi bulunması durumunda TCMB Ödeme Sistemlerinde herhangi bir aşamada onaya ve işleme tabi tutulmamaktadır. Bununla beraber gönderici ve alıcı bankaların kendi iç mevzuatları çerçevesinde değişen işleyişleri içerisinde değişen iş akışları sebebiyle değişen sürelerde müşteri hesaplarına geçmektedir. Müşterilerin ödeme emirlerini ilettikleri işlemler hakkında alıcı ve gönderici banka ile iletişime geçmeleri gerekmektedir.

³² TÜFEK, *Elektronik Ödeme Araçları...*,s.27.

Elektronik fon transferinde işlem gerçekleştirilen bankanın ödeme mesajı merkez bankası EFT merkezine geldiği anda işlem talimatı verilen hesapta yeterli bakiye mevcut ise işlem gerçekleşerek hemen sonrasında tarafların hesap bakiyeleri güncellenmektedir. Bu fon aktarımı işlemi nihai ve geri dönüşü olmayan bir işlemdir. Bu kapsamda işlemi gönderen bankanın ödeme mesajında bir hata olması halinde ve işlemin bu şart altında dahi gerçekleştiği durumlarda, uzlaşması sağlanmış işlemin geri çekilmesi ya da iptal edilmesi olası değildir. Eğer hata ile yapılmış veya hatalı yapılmış bir işlem mevcut ise iştirakçiler yani gönderen ve alıcı bankaları ile birebir iletişime geçip ters işlem gerçekleştirmeleri gereklidir. İştirakçilerin EFT hesapları TCMB bünyesinde barındırılmakta olup, sistemin mesai saatleri içerisinde hesaplar arasında fon aktarımı gerçekleştirilebileceği gibi ters işlemlerde bu mesai saatleri içerisinde gerçekleştirilebilir. Elektronik Fon Transferi resmi tatil günleri haricinde sabah 08:30 ve akşam 17:30 saat dilimleri arasında faaliyet göstermektedir. Yarı zamanlı mesai günlerinde ise 13: 00’ da mesaisi son bulur. Merkez bankası taşınabilir değerler ve TL ödemeleri için EFT-EMKT sisteminin iştirakçisi olan bankalardan çok düşük ücretler alır. 2017 yılı düzenlemesince alınacak minimum fiyat 20 Kr, maksimum fiyat 21,85 TL’dir. Alınacak komisyon tutarla doğru orantılı olarak artmaktadır. ³³

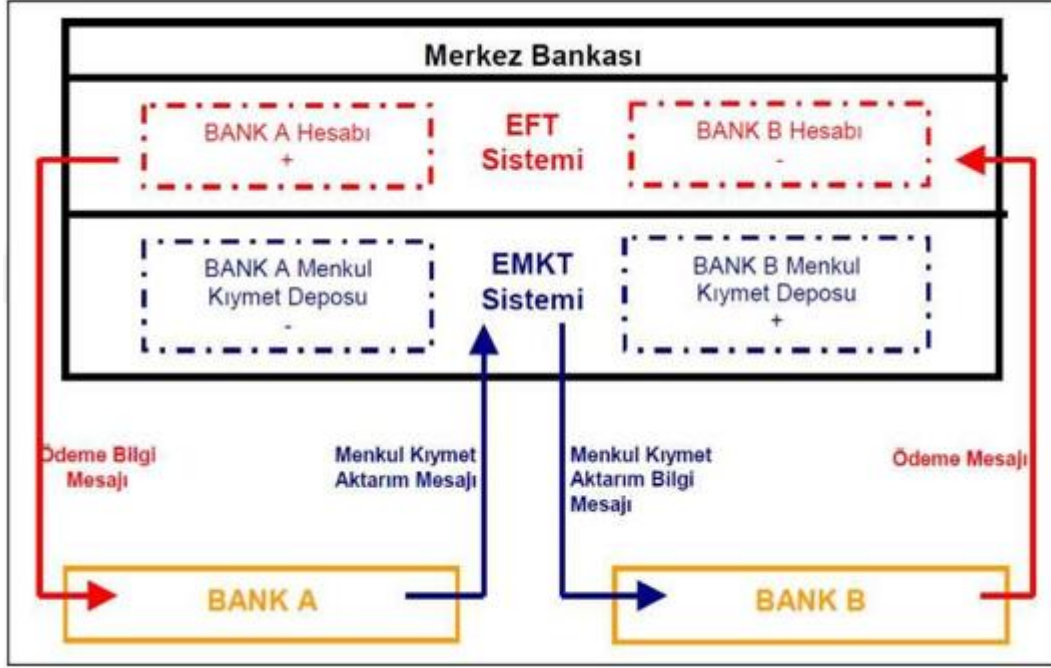
B. Elektronik Menkul ve Kıymet Transferi

Elektronik Menkul Kıymet Transfer (EMKT) sistemi TCMB tarafından 2000 yılında kurulmuştur. Amacı bankalar arasında gerçekleştirilen menkul kıymet aktarım ve mutabakatının elektronik ortama taşınarak daha hızlı ve şeffaf bir şekilde eş zamanlı ve kaydi olarak gerçekleşmesini sağlamaktır. TCMB ödeme sistemleri yeniden yapılandırılarak 12 Temmuz 2013 yılında EMKT sisteminin yeni nesil sürümü devreye alınmıştır.

EMKT sisteminde devlet iç borçlanma senetleri (DİBS), likidite senetleri ile Özelleştirme İdaresi ve Kamu Ortaklığı Fonu gibi bazı kamu kuruluşları tarafından ihraç edilen senetlere ilişkin işlemler yapılmaktadır. EMKT’de yapılan işlemlerde ödeme karşılığı teslimat ilkesi (Delivery versus Payment – DvP) geçerlidir. Bu ilke kapsamında, menkul kıymet aktarımı, söz konusu menkul kıymete ilişkin fon aktarımının gerçekleşmesi ile eş anlı olarak yapılmaktadır. ³⁴

³³ http://eftemkt.tcmb.gov.tr/pdf/EFT_kitapcik.pdf (Erişim Tarihi: 20.07.2018).

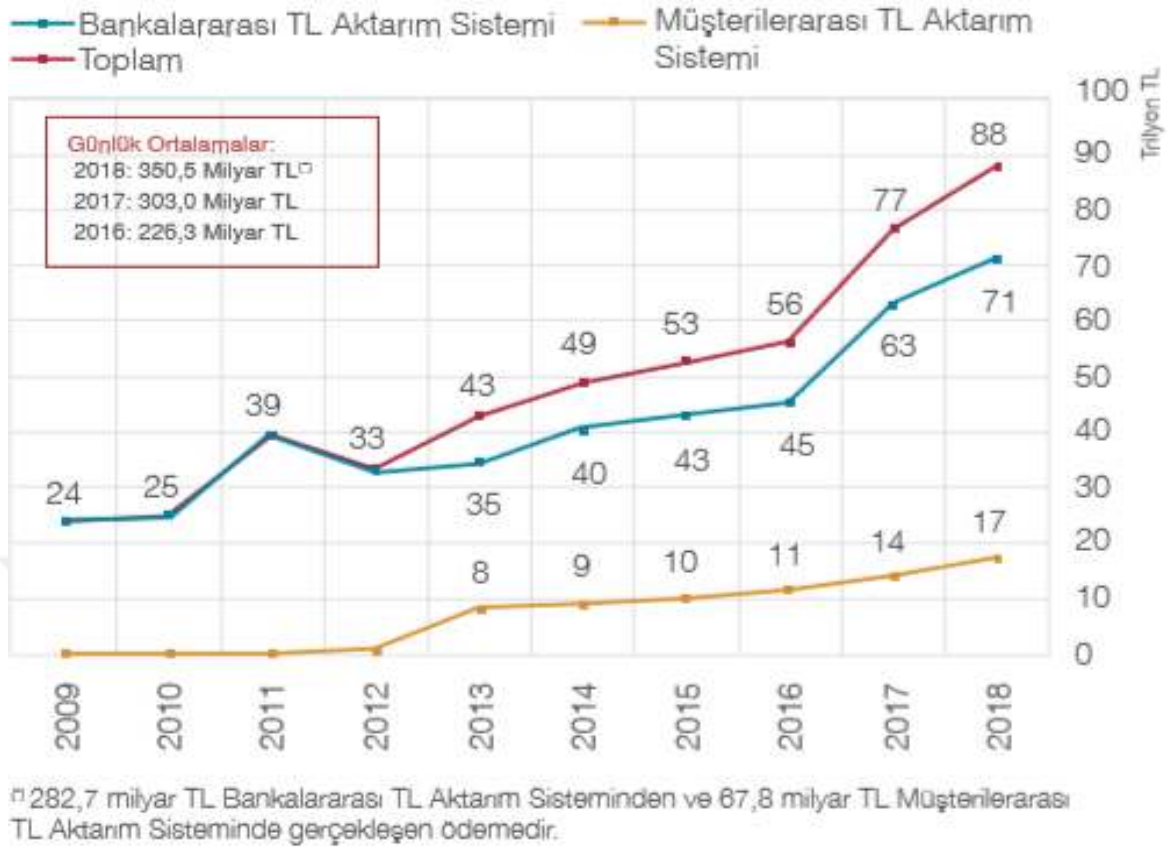
³⁴ http://eftemkt.tcmb.gov.tr/pdf/EFT_kitapcik.pdf, (Erişim Tarihi: 20.07.2018).

Şekil 1. 4: EMKT sisteminin işleyişi

Yukarıdaki Şekil 1.4’ de aktarılmak istenen, EMKT sistemi kullanılarak bir bankanın (A bankası) bir diğer banka (B bankası)’ ya devlet senedi sattığını varsayalım. A bankası EMKT sistemine bu transfer isteği için bir mesaj yollar ve EMKT sistemi A bankasının Merkez Bankasındaki taşınabilir değer hesabına işlem tutarınca bir erişim sınırlaması getirir. İleriki süreçte B bankası EFT sistemine yapmakla yükümlü olduğu ödeme ile alakalı bir mesaj gönderilmektedir. Eğer B bankasının hesabında bu miktar mevcut ise satışı istenen devlet senedi B bankasının Merkez Bankasındaki taşınabilir değer hesabına aktarılmaktadır. Bununla birlikte iştirakçi bankaların EFT sistemi üzerinde eksi ve artı hesap bakiyeleri oluşur. A bankası artı, B bankası ise eksi bakiye ile işlemi sonlandırılmaktadır. Son safhada ise iştirakçiler bu durum ile ilgili bilgilendirilmektedir.³⁵

³⁵ ECB, *The Payment Systems*, 2010, s. 29.

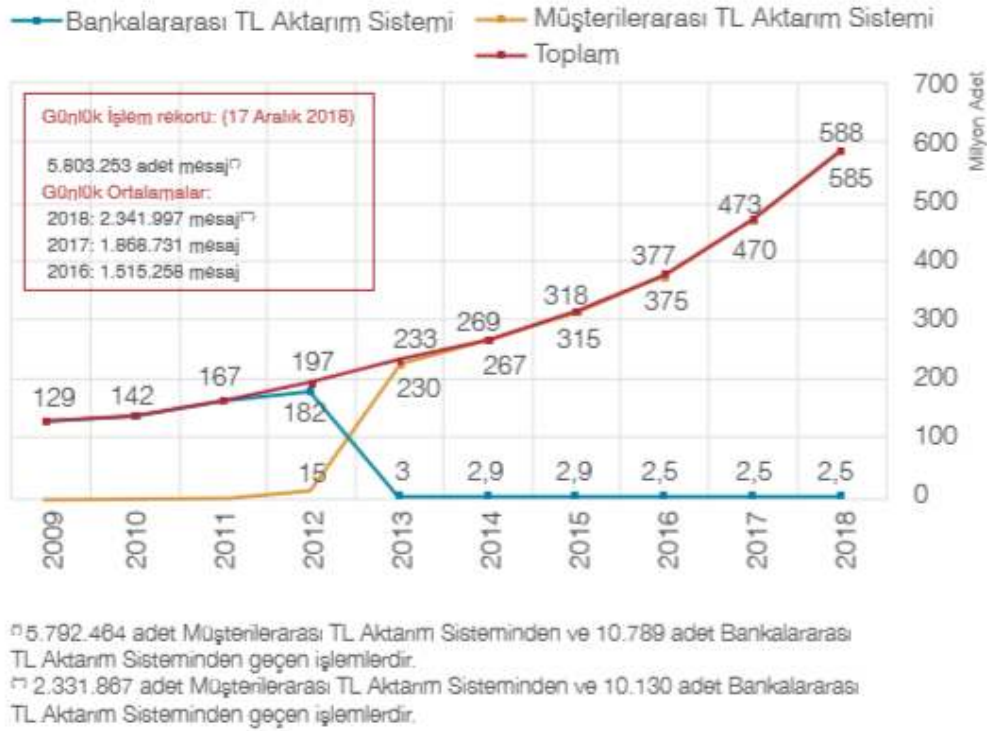

Şekil 1. 5: TCMB Ödeme Sistemlerinde Gerçekleşen Toplam Ödeme Tutarı³⁶

Bankalararası Türk Lirası Aktarım Sistemi ile bu sistemde gerçekleşen Elektronik Menkul Kıymet Transfer ve Mutabakat Sistemi (EMKT) işlemlerinin para karşılığı tutarı 2018 yılı için toplam 71 trilyon Türk lirası olmuştur. 2018 yılı günlük ortalama işlem tutarı 282,7 milyar Türk lirası olarak gerçekleşmiştir. Sistemde 2018 yılında yaklaşık 2,5 milyon adet işlem gerçekleşmiş ve günde ortalama 10 bin adet mesaj işlenmiştir. Bankalararası Türk Lirası Aktarım Sistemi'nde 2018 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde 12,7 daha fazla tutarda işlemin mutabakatı gerçekleştirilmiştir.³⁷

³⁶ TCMB, 2018 Yıllık Faaliyet Raporu, s.32, <http://www3.tcmb.gov.tr/yillikrapor/2018/files/tr-full.pdf>, (Erişim tarihi: 12.04.2019).

³⁷ TCMB, 2018 Yıllık Faaliyet Raporu, s.32.

Şekil 1. 6: TCMB Ödeme Sistemlerinde Gerçekleşen Toplam Mesaj Adeti³⁸

Müşteriler arası Türk Lirası Aktarım Sisteminde 2018 yılında gerçekleşen mesajların toplam tutarı 17 trilyon Türk lirası olmuştur. 2018 yılında günlük ortalama işlem tutarı 67,8 milyar Türk lirası olarak gerçekleşmiştir. Sistemde 2018 yılında 585 milyon adet işlem gerçekleşmiş ve günde ortalama 2,3 milyon adet mesaj işlenmiştir. 2018 yıl sonu itibarıyla günlük en yüksek işlem adedine 17 Aralık 2018 tarihinde 5,8 milyon adet işlemle ulaşılmıştır. Müşterilerarası Türk Lirası Aktarım Sistemi'nde 2018 yılında 2017 yılına göre yaklaşık yüzde 24,5 daha fazla işlemin mutabakatı yapılmıştır.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na göre uyarınca Türkiye'de faaliyette bulunan bankalar, TCMB onayı ile EFT sistemine katılımcı olabilmektedir. Bank of China Turkey A.Ş.'nin 11 Nisan 2018 tarihinde TCMB Ödeme Sistemlerine dahil edilmesi ile 2018 yıl sonu itibarıyla katılımcı sayısı 52 olmuştur.³⁹

³⁸ TCMB, 2018 Yıllık Faaliyet Raporu, s.32.

³⁹ TCMB, 2018 Yıllık Faaliyet Raporu, s.32.

C. Bankalararası Takas Odaları Merkezi

Çek, diğer kıymetli evraklardan farklı olarak özel bir kanunla düzenlenmiş ödeme aracıdır. Ayrıca, çek, ekonomi içinde paranın fiziki olarak el değiştirmesine alternatif olacak şekilde kullanılan bir varlıktır. Çekin keşidecisinden lehdarına kadar kullanımının yazılı olarak düzenlenmesi ve çek kullanımının ve dolaşımının ülke içinde farklı bölgelerde çeke olan güvenin sağlanması bakımından Bankalararası Takas Odaları Merkezi (BTOM) önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede, BTOM bir ödeme aracı olarak çekin farklı bankalar arasında dolaşımını sağlayarak, para nakil hareketlerini ve bundan kaynaklanabilecek riskleri azaltmakta emek ve zaman tasarrufu sağlamaktadır. Farklı bankaların şubelerine ibraz edilen çeklerin, ait oldukları bankalardaki hesaplarından tahsil edilmesini sağlayan sistem çek takas sistemidir. Bu sisteme ilişkin faaliyetlerin yürütülmesi TCMB gözetimi altında BTOM tarafından gerçekleştirilmektedir. Çek hamili tarafından tahsil edilmek üzere çek hesabının bulunduğu bankaya ibraz edilen çekler BTOM'da işlem görmemektedir.

Türkiye'de çek takası faaliyetleri ilk kez Osmanlı Bankası tarafından yürütülmeye başlanmış, TCMB'nin kurulması ile birlikte İstanbul'da faaliyette bulunan takas odası 1933 yılında TCMB bünyesine alınmıştır. Daha sonra çek takasının yaygınlaştırılması amacıyla Ankara ve İzmir'de de takas odaları kurulmuştur. 1970 yılında yürürlüğe giren 1211 sayılı TCMB Kanunu ile TCMB şubelerinin bulunduğu illerde de takas odaları faaliyete başlamıştır. 1985 yılında merkezi Ankara'da bulunan BTOM kurulmuş ve Türkiye'de gerçekleşen çek takası faaliyetleri BTOM'a bağlı odalarda yapılmaya başlanmıştır.

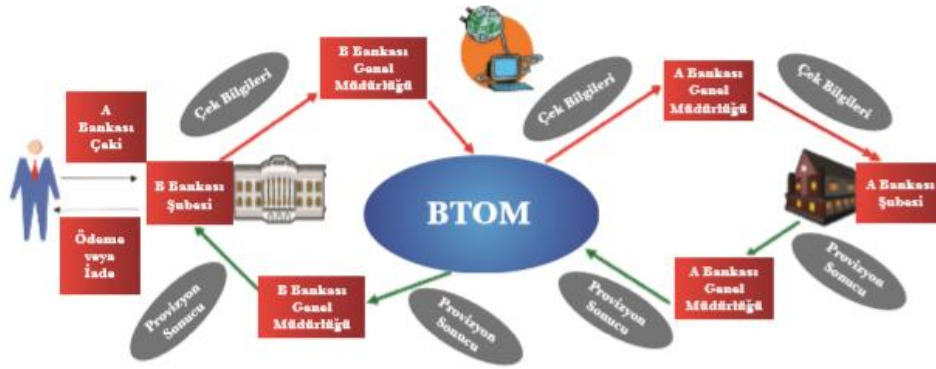
Çek takası işlemleri önceleri fiziki ortamda çeklerin el değiştirmesi ile yapılmaktayken 1993 yılında İstanbul, 1997 yılında ise Ankara'da elektronik çek takası sistemine geçilmiş ve çek bilgilerinin bilgisayara girilmesi suretiyle elektronik ortamda takas yapılmaya başlanmıştır. Bu sistemin uygulamaya geçmesi ile Ankara ve İstanbul takas odaları dışındaki diğer takas odaları iki aşamada, 31 Aralık 2002 ve 30 Haziran 2003 tarihlerinde kapatılmıştır.⁴⁰

BTOM'da çek takası işlemleri elektronik ortamda çeke ilişkin bilgilerin iletilmesi esasına dayanılarak yapılmaktadır. 2013 yılı Ekim ayında yeni elektronik çek takas sistemine geçilmiştir. Bu yeni sistemle, çek takası işlemlerinin gerçekleştirildiği elektronik altyapının performansında önemli bir artış yaşanmıştır. 1

⁴⁰ http://eftemkt.tcmb.gov.tr/pdf/EFT_kitapcik.pdf, s.10, (Erişim Tarihi: 21.07.2018).

milyon çekin işlem süresi önceki sistemde yaklaşık 50 dakika iken, yeni sistemde 6 dakikadır. İşlem rekorunun kırıldığı günde sistemde yaklaşık 872 bin çek işlem görmüştür. BTOM takas sisteminde 2013 yılında günde ortalama 73 bin çek işlem görmüştür.

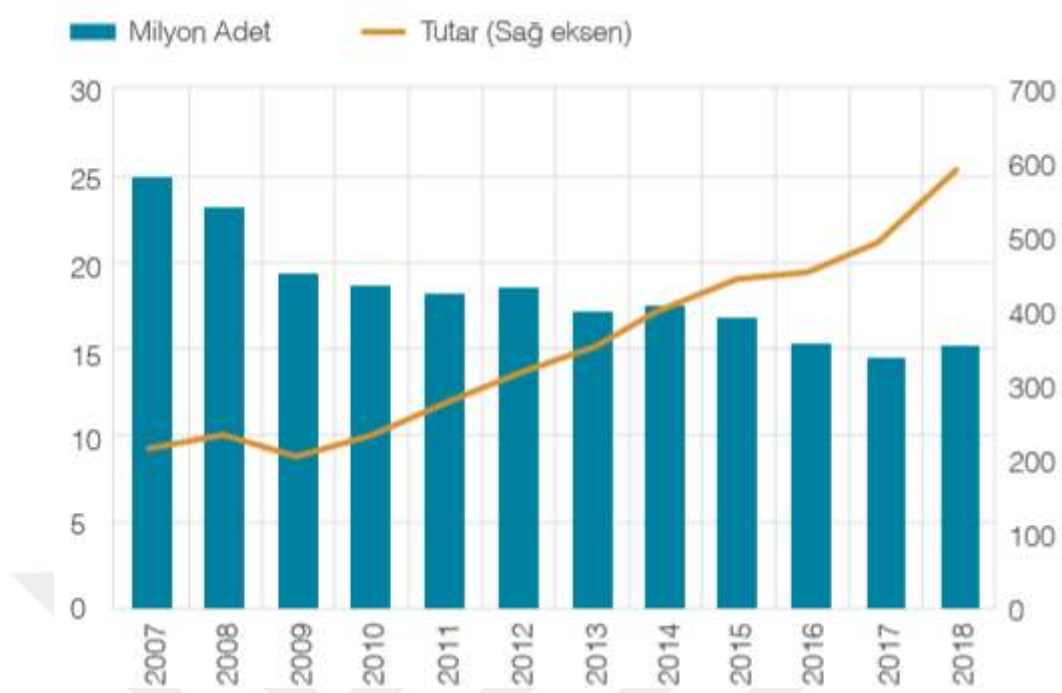
Şekil 1. 7: BTOM'da İşlem Gören Çeklerin Provizyon Süreci⁴¹

Ekonomik yaşam içerisinde adı sıklıkla duyulan çek, değerli bir evraktır ve çek için düzenlenmiş kanunlar bulunmaktadır. Çek de para gibi bir ödeme yöntemi kabul edilmekte ve piyasada varlığını sürdürmektedir. Bankalar arası Takas Odaları Merkezi (BTOM), çek işlemlerinin ve bu transferlerin güvenli bir şekilde gerçekleşmesini sağlamakla yükümlüdür. BTOM aynı zamanda çek ile gerçekleşen para aktarımlarında zaman kaybını da önlemektedir. Diğer bir bankaya gönderilen çeklerin ait oldukları bankalardaki hesaplardan para olarak çekilmesi işlemini sağlayan sistem çek sistemidir. Türkiye’de çek ile değiş tokuş işlemini ilk kez Osmanlı Bankası yapmıştır. 1933 senesinde Merkez Bankasının kurulmasıyla bu işlemler Merkez Bankasının bünyesinde toplanmıştır. 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu'nun 55’inci, 5941 sayılı Çek Kanunu’nun 8’inci ve mülga 3167 sayılı Çekle Ödemelerin Düzenlenmesi ve Çek Hamillerinin Korunması Hakkında Kanun’un 6’ncı maddesinin Merkez Bankasını yetkilendirmesiyle, çeklerin bankalar arasında ödemesini sağlamak amacıyla tüzel kişiliğe haiz BTOM 1985 yılında kurulmuştur.⁴²

⁴¹ http://eftmkt.tcmb.gov.tr/pdf/EFT_kitapcik.pdf, s.10, (Erişim Tarihi: 21.07.2018).

⁴² YILMAZ, Eyyüb, *Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması Ve Ekonomik Etkileri*, İstanbul, Türkmen Yayınevi, 2000, s. 91.

Şekil 1. 8: Çek Takas Sistemi İle Ödenen Çekler⁴³

Şekil 1.8’ de 2017 yılında bir önceki seneye göre kısmi olarak çek adetinin azaldığı ancak çek tutarının arttığı görülmüştür.

D. İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş. (Takasbank)

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) piyasalarında gerçekleşen menkul kıymet alım satım işlemlerinin takası; İMKB faaliyete geçtiğinde üyelerin kendi aralarında gerçekleşmekteyken, 1988 yılından sonra İMKB bünyesinde kurulan bir müdürlük tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır. İMKB ve üyelerinin ortaklığıyla 1992 yılında kurulan İMKB Takas ve Saklama A.Ş., 1996 yılında Takasbank İMKB Takas ve Saklama Bankası A.Ş. adıyla bir sektör bankasına dönüşmüştür. Takasbank, son olarak İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş. unvanını almıştır.⁴⁴

Borsa İstanbul bünyesinde bulunan “Pay Piyasası”, “Gelişen İşletmeler Piyasası”, “Borçlanma Araçları Piyasası”, “Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası” ve “Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasası”nda gerçekleşen işlemlerin taraflar arasındaki takas ve mutabakatı Takasbank’ ta gerçekleşmektedir. Takasbank bünyesindeki fon ve menkul kıymet transferi işlemleri ödeme karşılığı teslimat (Delivery versus Payment - DvP) ilkesine göre gerçekleştirilmektedir. DvP ilkesi

⁴³ TCMB, 2018 Yıllık Faaliyet Raporu.

⁴⁴ http://eftemkt.tcmb.gov.tr/pdf/EFT_kitapcik.pdf (Erişim Tarihi: 21.07.2018).

kapsamında, menkul kıymet aktarımı, söz konusu menkul kıymete ilişkin fon aktarımının gerçekleşmesi ile eş anlı olarak yapılmaktadır.

Finansal piyasalarda gerçekleşen işlemlerin önemli bir bölümü aracı kurumlar tarafından yapılmaktadır. Aracı kurumlar banka olmadıkları için TCMB tarafından işletilen EFT-EMKT sistemine üye olamamakta, Takasbank üzerinden bu sistemlere ancak dolaylı olarak katılabilmektedirler. Bu nedenle Takasbank TCMB ile bu tür aracı kurumlar arasında köprü görevi üstlenmiştir.

Gün boyunca Borsa İstanbul'da gerçekleşen pay senedi ve tahvil-bono alım satım işlemleri, gün sonunda Takasbank tarafından çok taraflı netleştirmeye tabi tutulmaktadır. Çok taraflı netleştirmeye göre hem menkul kıymet hem de fon bacağına net borçlu ve net alacaklı katılımcılar belirlenmektedir. Netleştirme sonucuna göre ortaya çıkan net pozisyonların kapatılması işlemi DvP prensibine göre gerçekleştirilmektedir.⁴⁵

Borçlanma araçları piyasası işlemleri için takas sisteminin işleyişi de yukarıda bahsedilen pay senedi işlemlerine benzer şekilde gerçekleşmektedir. Fakat pay senedi işlemlerinden farklı olarak borçlanma araçları piyasası işlemlerinin takası ve mutabakatı aynı gün içinde gerçekleştirilmektedir.

Şekil 1. 9: Borsa İstanbul Pay Piyasası Takas İşleyişi⁴⁶

E. Bankalararası Kart Merkezi

BKM, kartlı ödeme sistemi içinde ortak sorunlara çözüm bulmak, ülkemizdeki banka ve kredi kartları kural ve standartlarını geliştirmek amacıyla 1990 yılında, 13

⁴⁵ YILMAZ, *Türkiye'de Kredi Kartı Uygulaması...*, s. 91.

⁴⁶ http://eftemkt.tcmb.gov.tr/pdf/EFT_kitapcik.pdf, (Erişim Tarihi:21.07.2018).

kamu ve özel bankanın ortaklığı ile kurulmuştur. 2013 yılı Aralık ayı itibarıyla, 10 ortaklı olan ve yönetim kurulunda eşit temsil hakkına sahip 8 üye banka tarafından yönetilen BKM'den 28 banka, üye olarak hizmet almaktadır. BKM, Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu çerçevesinde faaliyetlerini yürütmekle birlikte, işlettiği ödeme sistemi nedeniyle 2013 yılında yürürlüğe giren “Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun” kapsamına da dâhil olmuştur. Kart hamillerinin yaptıkları alışverişlerden kaynaklanan borç ve alacaklarının bankalar arasındaki takası, BKM bünyesinde yurt içi takas ve hesaplaşma aracılığı ile gerçekleştirilmektedir.⁴⁷

Kredi kartının kartı ihraç eden banka dışındaki bir bankanın POS (Point of sale) cihazında kullanılması durumunda, BKM süreçte önemli bir yer almaktadır. Buna göre, A Bankasının POS cihazının bulunduğu bir iş yerinde, B Bankası tarafından ihraç edilen kredi kartının kullanılması durumunda, öncelikle A Bankası kredi kartının ödeme işlemi için uygun olup olmadığı hususunda yetki almak için BKM'nin SWITCH sistemi üzerinden B Bankasına yetki talebi gönderilmektedir. Yetki talebi kapsamında B Bankası kredi kartının limit durumu ve çalıntı olup olmadığı gibi hususları sorgulayarak sonuca ilişkin A Bankasına cevap mesajı geçmektedir. Yetkiye ilişkin sonucun olumsuz olması durumunda işlem iptal edilirken, sonucun olumlu olması durumunda A Bankası'nın anlaşmalı olduğu üye iş yerine yetki alındığı iletilmekte ve ödeme işlemi gerçekleştirilmektedir. İşlemin gerçekleştiği günden bir gün sonra (t+1) alışveriş tutarı A Bankası tarafından üye işyerine ödenmektedir. Aynı günde (t+1) anılan işleme ilişkin veriler A Bankası ve B Bankası tarafından BKM'ye gönderilmekte ve gün sonunda BKM'de net pozisyonlar hesaplanmaktadır. Ertesi gün (t+2) netleştirme sonucunda borçlu olan bankalar yükümlülüklerini BKM'nin TCMB İstanbul Şubesinde bulunan mutabakat hesabına göndermektedir. Şekilde yer alan örnek içinde başka hiçbir işlemin gerçekleşmediği varsayımı altında, B Bankası işlem tutarını BKM'nin TCMB nezdindeki mutabakat hesabına göndermekte, BKM de daha sonra söz konusu tutarı aynı gün içinde A Bankasına transfer etmektedir. Hesap kesim gününde B Bankası tüketiciyi borçlandırmakta ve kişi bankaya ödemeyi yapmaktadır.

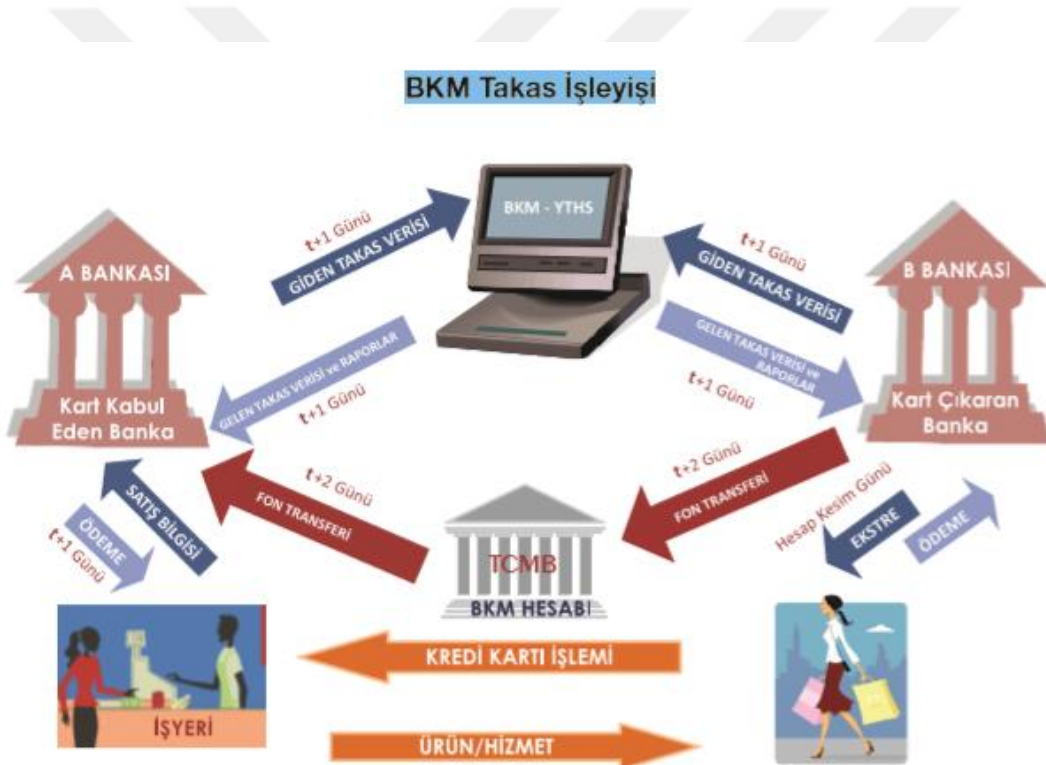
BKM üye bankalara sunduğu takas/hesaplaşma hizmetlerinin yanı sıra bankalar arası yetkilendirme, kredi kartı ve banka kartı sektöründe bulunan bankalar

⁴⁷ http://eftemkt.tcmb.gov.tr/pdf/EFT_kitapcik.pdf, (Erişim Tarihi: 22.07.2018).

arasında uygulanacak prosedür ve standartları geliştirmek görevlerini de yürütmektedir.

BKM'nin kart işlemlerine ilişkin denetimi BDDK tarafından gerçekleştirilmekte, gerek görülmesi durumunda bu yetki TCMB ile birlikte kullanılabilir. Diğer taraftan, 6493 sayılı “Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun” çerçevesinde BKM tarafından işletilen ödeme sisteminin gözetimi TCMB tarafından yapılmaktadır.

2018 sonu itibarıyla Türkiye’de 66,3 milyon kredi kartı, 146,3 milyon banka kartı, 1,5 milyon POS cihazı ve 51 bin ATM bulunmaktadır.⁴⁸

Şekil 1. 10: BKM Takas İşleyişi⁴⁹

V. ULUSLARARASI ALANDA GEÇERLİ ÖDEME SİSTEMLERİ

Global ölçekte birçok devlet için farklı parasal yapılar mevcuttur. Sözü geçen bu yapılar ve devletler ödeme mekanizmaları sayesinde fon aktarımı sağlamaktadırlar.

⁴⁸ <https://bkm.com.tr/pos-atm-kart-sayilari/>, (Erişim Tarihi:12.04.2019).

⁴⁹ http://eftemkt.tcmb.gov.tr/pdf/EFT_kitapcik.pdf, (Erişim Tarihi:22.07.2018).

Aktarımlar genel olarak yüksek edere sahiptir. Aşağıda alt başlıklar altında bu mekanizmalardan bazılarına kısaca değinilmiştir.

A. Chips

İlk olarak 1970 senesinde Amerika’da uygulamaya giren CHIPS sisteminin amacı yapılan ödemelerin kağıda bağımlılığını ortadan kaldırıp elektronik platforma taşımaktır. Özel bir şirket olan CHIPS CO. bünyesinde faaliyet gösteren CHIPS sistemini FEDWIRE sisteminden ayıran en büyük özelliği, FEDWIRE sistemi devlet içi ödemelerde kullanılırken CHIPS sisteminin dövizden süregelen ABD dolarının uzlaşımını sağlamasıdır. 2001 senesinden sonra gerçek zamanlı net mutabakat sistemini benimseyen CHIPS sistemi, ilk zamanlarında gecikmeli net mutabakat sistemini esas almıştır.⁵⁰

B. Fedwire

Bu sistem Amerikan Merkez Bankası (FED)’in kontrolünde olup, gerçek zamanlı net mutabakat sistemidir. 2007 senesi verilerince 6.388 iştirakçisi mevcuttur. Bu sayı ülkemizde EFT sistemi için sadece 50’dir. Sisteme göre ödemeler gün içerisinde bazı aşamalardan geçtikten sonra sonlandırılır. Yapılan ödemeler Merkez Bankası hesaplarında nihai ve geri dönüşü mümkün olmayacak bir emniyetle gerçekleşir. İştirakçilerin federal kaynaklarda hesabı mevcut olmalıdır.⁵¹

C. Target

Target sistemi AB üyesi devletlerinin oluşturdukları ortak para birimi olan EURO ödemelerinin mümkün olması için devreye alınmış bir sistemdir ve benimsediği sistem gerçek zamanlı birebir mutabakat sistemidir. AB üyesi devletler finansal ortaklığa alınmadan önce TARGET sistemine uyumlu hale gelmelidirler.⁵²

⁵⁰ÖZ, *Ödeme Sistemlerinde...*, s. 33.

⁵¹ KARPUZ, Emre, *Ödeme Sistemleri ve Araçlarının Artan Kullanımı: Kredi Kartı Kullanımının Para Politikası Etkinliğine Etkisi*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, 2012. s.4.

⁵² GÜZEL, Pınar Akan, *Ödeme Sistemlerinde Risk Yönetimi Ve Gözetim: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Tarafından İşletilen Elektronik Fon Transfer Sisteminin Analizi*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2004, s.35.

Target mekanizması, iştirakçi ülkelerin kendilerine özgü gerçek zamanlı mutabakat sistemleri, Avrupa Birliği Merkez Bankası'nın ödeme sistemi (EPM) ve Interlinking sistemleriyle uyumlu kompleks bir sistemdir. 1999 senesinde aktif hale gelen Interlink adındaki bu mekanizma, üye bir devletin EPM ile entegre olmasını sağlamaktadır.⁵³

Tutar ne olursa olsun her türlü ödemelerde TARGET Sistemi kullanılabilir olup herhangi bir limit sınırı getirilmemiştir.

D. Boj-Net

Japon Merkez Bankasının bünyesinde 1988 senesinde mevcudiyet eyleyen BOJ-NET, bir Japon sistemidir. Kuruluş esasında ertelenmiş net mutabakat sistemi bulunur. BOJ-NET 2001 senesinde sistem değişikliğine giderek gerçek zamanlı net mutabakat mekanizmasını benimsemiştir. Diğer uzlaş mekanizmalarında netleşen miktarların mutabakatı BOJ-NET aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.⁵⁴

E. Swift

Swift Kodu, Banka Kimlik Kodlarının (Bank Identifier Codes) standart bir biçimidir ve belirli bir banka için benzersiz kimlik kodudur. Bu kodlar, özellikle uluslararası banka havaleleri için bankalar arasında para transferinde kullanılır. Bankalar ayrıca aralarındaki diğer mesajları değiş tokuş etmek için kodları kullandılar.

55

Bankacılık işlemlerinde “özellikle uluslararası işlemlerde” döviz cinsinden elektronik fon transferi standardını sağlayan bir kod sistemidir. Bu sistem sayesinde tüm dünyadaki bankalar arasında “elektronik fon transferi standardı” sağlanmaktadır. SWIFT, bankalar arasındaki ödeme transferlerinin oldukça kısa bir sürede gerçekleşmesini sağlar.

Yurtdışında veya yurtiçinde yabancı para cinsinden yapılan transferlerde yurtdışı hesap muhabirlerinin devreye girdiği SWIFT ödeme sistemi kullanılmaktadır.

⁵³ ÖZ, *Ödeme Sistemlerinde...*, s.38.

⁵⁴ RUMELİLİ, Özlem Menekşe, *Ödeme Sistemlerinde Bilgi Teknolojileri Riskleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi SBE, 2006, s.46.

⁵⁵ <https://www.theswiftcodes.com/turkey/>, (Erişim Tarihi: 11.07.2018).

Swift kodu herhangi bir bankayı belirten 8 veya 11 haneli bir koddan meydana gelmektedir. Tüm dünya bankacılık sisteminde Swift kodları değişmez ve standarttır. Özellikle uluslararası para gönderimlerinde kullanılan bu kodlar sayesinde bankalar tanınmaktadır. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Garanti Bankası demek para transferlerinde bir anlam ifade etmeyebilir ancak TGBATRIS denildiği zaman, paranın gideceği hesabın bir Türkiye’den T.C Garanti Bankası olduğu anlaşılacaktır. Ülkemizde yurt içi yurt dışı fark etmeksizin TL transferi için EFT, döviz transferi için SWIFT kullanılır.⁵⁶

Şekil 1. 11: Swift Kodu⁵⁷

Örnek: Garanti Bankası Swift Kodu: TGBATRIS

Bir Swift Kodu Örneği:

- İlk 4 Harf – Banka Kodunu Belirtir.
- Sonraki 2 Harf – ISO Ülke Kodunu Belirtir (Türkiye için TR)

⁵⁶ <https://www.tech-worm.com/bankacilikta-swift-nedir-swift-kodu-nedir-ne-anlama-geliyor/> (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

⁵⁷ <https://www.tech-worm.com/bankacilikta-swift-nedir-swift-kodu-nedir-ne-anlama-geliyor/> (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

- Sonraki 2 Harf – Yerel Kodunu Belirtir (Bazı Ülkelerde 3 Karakter Olabilir)
- Son 3 Harf – Bankanın Şube kodunu Belirtir. (IS: İstanbul)

Not: Bazı ülkeler de son basamak 3 karakter olabilmektedir.

SWIFT işlemleri girişinizi saat 17:00'dan önce yapıldığında transfer iki iş günü içinde, 17:00'dan sonra yapıldığında ise 3 iş günü içinde karşı banka hesaba ulaşır.⁵⁸

⁵⁸ <https://www.tech-worm.com/bankacilikta-swift-nedir-swift-kodu-nedir-ne-anlama-geliyor/>, (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

İKİNCİ BÖLÜM

ÖDEME SİSTEMLERİ İÇİNDE ÖDEME ARAÇLARI VE ELEKTRONİK PARA

Ödeme aracı, gönderen kişiden alıcı kişiye fonların aktarılma işlemlerinin tamamına verilen isimdir. Bu kişiler arasında bulunan işlemler ve bağıntıların belirgin niteliklerine göre farklı birden fazla ödeme aracı bulunmaktadır.⁵⁹

Avrupa Merkez Bankası'nın oluşturduğu 'Ödemeler ve Piyasalar Sözlüğü' nde ödeme aracı, fonların gönderenden alıcıya transferini sağlayan bir araç veya prosedürler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda bahsedilen ödeme aracı fon transferidir. Bu aktarımlarda alıcı ve gönderen değişik kişiler de olabilir ya da aynı kişi de olabilir.⁶⁰

İlk ödeme sistemi olarak bilinen takas sisteminde, işlemler metaların el değiştirmesiyle yani değiş- tokuşa göre olmaktadır. Metaların bir kişiden başka bir kişiye geçmesiyle ödeme gerçekleşmeydi. Tarihsel süreçte deniz kabuğu, boncuk veya taşlar, altın, değerli veya güzel görünümle eşyalar farklı ödeme unsurları olarak ticari yaşamda yerini almıştır. Bu unsurlar bulunan coğrafya, yaşam şekilleri, sosyoekonomik ve kültürel durumlara göre farklılık gösterebilmekteydi. Daha sonra paranın icat edilmesiyle birlikte bu takas sistemi maddeleri yerini paraya devretmiştir.⁶¹

Dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına varıncaya kadar sadece banknot ve madeni para gibi ödeme araçları ortak değişim aracı olarak kabul görürken, 1870'lerden itibaren nakit ödeme aracı olmayan çek ve senetin daha çok bireyler tarafından tercih edilmesiyle birlikte, nakit dışı ödeme araçları nakit araçların yerini tutmaya vesile olmuştur. 1980'lere kadar ekonomik alanda ödeme işlemlerinde nakitin yanında sadece kâğıt ödeme araçları varken, bu tarihten sonra kredi kartları ve banka kartlarının

⁵⁹ ECB, *The Payment Systems*, 2010, s. 27-28.

⁶⁰ ECB 2009, *Glossary of Terms Related To Payment, Clearing and Settlement Systems*, s.20 (Çevrimiçi)

<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/glossaryrelatedtopaymentclearingandsettlementsystems.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.10.2018).

⁶¹ GOODHART, Charles A. E., *The Two Concepts of Money: Implications for the Analysis of Optimal Currency Areas*, European Journal Of Political Economy, 1998, s.407 (Çevrimiçi) https://modernmoneynetwork.org/sites/default/files/biblio/goodhart_-_two_concepts_of_money.pdf (Erişim Tarihi: 22.10.2018).

var olmasıyla birlikte, elektronik ödeme araçları kâğıda bağlı ödeme araçlarının yerini almayı bırakmış, çek senet gibi araçlarının gün geçtikçe daha az tercih edilir olmasına ve kredi kartı kullanımının daha da artmasına neden olmuştur.⁶²

Geçirilen süreçleri en çok etkileyen esas konu teknolojinin daha ileri seviyelere gelmesi ve ekonomik yaşamda duyulan ihtiyaçtır. Bu ilerlemeler ticari yaşamda da yol kat edilmesine neden olmuş ve hızlı ve güvenli ödeme araçlarına gereksinim duyulmuştur.⁶³

I. ÖDEME ARAÇLARININ SINIFLANDIRILMASI

Geçmişten günümüze çeşitli alanlarda yaşanan gelişmeler ışığında para gibi ödeme araç türleri çeşitlendirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda da bu araçların sınıflandırılması gerekliliği bu türlerin artmasıyla daha da belirgin hale gelmiştir.

Bu sınıflandırmalar belirli alanlara göre olmaktadır. Sınıflandırılmanın en basit örneği nakit ve nakit dışı olarak adlandırılan ödemelerdir. Akla ilk gelen ve bilinen banknot ve madeni para nakit ödeme aracı olarak kabul edilirken, banka/kredi kartı, elektronik para ve kredi/fon transferleri, çekler nakit dışı ödeme aracı olarak nitelendirilmektedir.⁶⁴

Bir başka sınıflandırma ise kâğıda dayalı ve elektronik ödeme araçları olarak ayrılan sınıflandırmadır. Fiziksel olarak değişim sağlayan metalar olan banknot/madeni para, çek ve posta çeki kâğıda dayalı ödeme araçları olarak adlandırılırken, fiziksel olarak değişikliği mümkün olmayan kredi/banka kartı, elektronik para, doğrudan fon transferi gibi ödemeler de elektronik mecralarda işlem yapılmasına olanak sağladığı için elektronik ödeme araçları olarak adlandırılmaktadır.

Bu sınıflandırmalar ışığı altında tam keskin çizgilerle ayrılmış bir sınıflandırma yapmak çok doğru bir sınıflandırma özelliği her zaman taşımamaktadır. Çünkü bu bölümde nakit ve nakit dışı ödeme araçları olarak bir sınıflandırmadan sonra bu sınıflandırmanın bir türü olan nakit dışı ödeme araçlarını da alt başlıklara ayırarak,

⁶² SAVAŞCI, İpek, TATLIDİL, Rezan, “Bankaların Kredi Kartı Pazarında Uyguladıkları CRM (Müşteri İlişkileri Yönetimi) Stratejisinin Müşteri Sadakatine Etkisi”, Ege Akademik Bakış Dergisi, 2006, Cilt 6, sayı 1.

⁶³ ECB, *The Payment Systems*, 2010, s. 28.

⁶⁴ BIS-CPSS, *Retail Payments in Selected Countries: a Comparative Study*, 1999, s.12, (Çevrimiçi) <http://www.bis.org/cpmi/publ/d33.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.06.2018).

kağıda dayalı ve elektronik olarak belirlenmiştir. Bu alt başlıklarda bulunan kağıda dayalı ödeme araçlarında banknot ve madeni para bir ödeme aracı olmaktadır.

Bu çalışmada yukarıda adı geçen iki farklı sınıflandırmanın ışığı altında nakit ve nakit dışı ödeme araçları şeklinde kollar oluşturup, bununla birlikte nakit dışı ödeme araçlarını da kağıda dayalı ve elektronik ödeme araçları olarak bölümlere ayırarak açıklamalara yer verilmiştir.

A. Nakit Ödeme Araçları

Önceki başlıklar altında değinildiği gibi nakit ödeme araçlarını banknot ve madeni paralar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bu araçlar fiziksel olarak elden ele değişimleri ile birlikte ödeme işlemini gerçekleştirmektedir. Bu araçlar günümüzde daha çok günlük yaşamda miktar olarak az ve tutarlı ödemeleri karşılamak için karşılık bulmaktadır.

Bu ödeme araçlarının sağladığı yararlar, geniş bir mecrada kabul görme, anonimlik, çift yönlülük ve herhangi bir sisteme tabii olmamasıdır. Olumsuz yönleri olarak nitelendirilmeleri ise kirlenebilmesi, sahtesinin yapılabilmesi, saklanabilirliği, getiri kaybı, depolaması ve iletimi, kayıt dışı ekonomiye hizmet gibi öğeler olarak belirtilebilir.⁶⁵

1. Para

Parayı en net olarak açıklayan kelime 'ödeme aracı'dır. Diğer bölümlerde de belirtildiği gibi geçmişten günümüze kadar yaşanan değişim ve gelişmeler doğrultusunda ödeme araçlarında farklı uygulamalar meydana gelmiştir. Para da bu farklı uygulama ve değişimlere tabi olmuştur. Paranın bulunmasından önce insanların değerli gördüğü metalar kültürler, gelenekler ve coğrafya etmenleriyle birlikte takas maddeleri olarak nitelendirilmekteydi. Buna göre para insanların kendi aralarında ve günlük yaşamlarında kullandıkları mübadele aracı olarak nitelendirilebilir.

Paranın en ünlü tanımlarından birini John K. Galbraith 1975 yılında, “insanların para olarak kullanmak üzere kabul edeceği her şey” şeklinde tanımlamıştır. Bir şeyin para olarak tanımlanabilmesi sıradan bir olay değildir. Parayı para yapan en

⁶⁵ ER, Emine Ebru, *Elektronik Para Ve Finansal Yönetim Üzerine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi SBE, 2006, s.128.

yegane şey her şeyden önce toplumun geneli tarafından kabul edilmesidir.⁶⁶ Türk Dil Kurumu ise parayı “devletçe bastırılan, üzerinde değeri yazılı kâğıt veya metalden ödeme aracı” olarak tanımlamaktadır.⁶⁷

Paranın iktisattaki yeri ile bağlantı kurulduğunda üç tane bağıntısı bulunmaktadır. Bu bağıntılar,

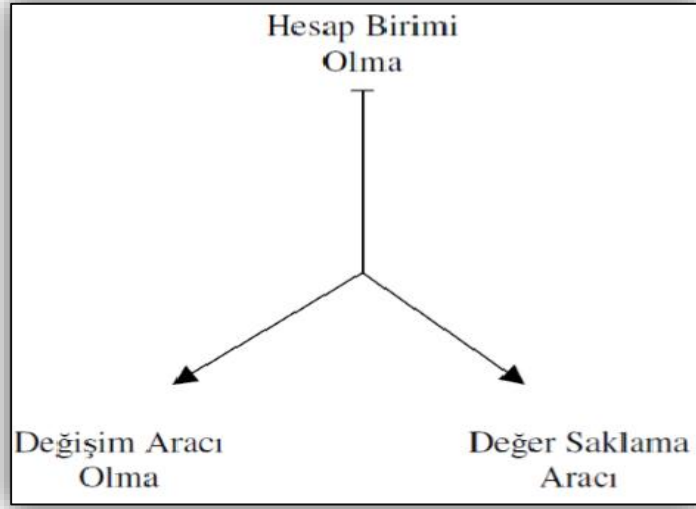
- paranın mübadele aracı olma bağıntısı,
- hesap birimi olma bağıntısı
- değer saklama aracı olma bağıntısıdır.

Günümüzde elektronik ortamlarda meydana gelen gelişmeler ve değişmelerle birlikte paranın bağıntılarından biri olan tamamlayıcılık özelliğinin değişikliğe uğratmasıdır. Çağımızda parasal sistem nakit kâğıt parayla ilgilidir ve bu yüzden hızlı değildir bunun yanında ise bilgi elde edilmesi ucuz değildir. Paraya ait olan üç unsur (hesap birimi olma, değişim aracı olma ve değer saklama aracı olma) genellikle her daim ödeme aracı olarak hizmet sunan aynı unsura bağlanmıştır. En önemli özelliği de paraya ait olan hesap birimi olmasıdır. Bununla birlikte değişim aracı olma ve değer saklama aracı olması da halen varlığını sürdürmesindeki önemli etkenlerdendir. Nadir olan paranın bütünlüğünün uzun sürmemesine örnekler hiper enflasyon, malların tayinlanması ve ekonomik kriz halleridir.⁶⁸

⁶⁶ ÖZTÜRK, Nurettin, KOÇ, Asuman, “Elektronik Para, Diğer Para Türleriyle Karşılaştırılması ve Olası Etkileri”, Konya, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi s.210.

⁶⁷ http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cb462a07b3f29.62716393, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

⁶⁸ GÖRMEZ, Yüksel, BUNND, Christopher Houghton, *Electronic Money Free Banking And Some Implications For Central Banking*, Central Bank Review Report, Ankara, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2012, s. 17, (Çevrimiçi), <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/1698c6d5-bff6-4de6-8a70-21a49abb82f0/jan04-3.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-1698c6d5-bff6-4de6-8a70-21a49abb82f0-m3fB6Lq>, (Erişim Tarihi: 15.10.2018).

Şekil 2. 1: Paranın İşlevlerinin Ortaklaşması⁶⁹

a. Kağıt Para (Banknot)

Para bulunmadan önceki zamanlarda deniz kabuğundan tutun inciye, inciden metallere kadar çeşitli metalar alınan hizmetin ederi karşılığında değişim aracı olarak kullanılmıştır. Tarihsel süreçte ilk olarak M.Ö 118 senesinde Çinliler deri parayı icat etmiş ve değişim aracı olarak günlük hayatlarına entegre etmişlerdir. Deri paradan sonra ise ilk kâğıt para M.S 806 senesinde tekrar Çin'de kullanılmıştır. M.Ö 2500 senelerinde ise Mısır'da bu değişim araçları ile değerli metaller, madeni paralar yer değiştirmiştir. Doğuda ilk kâğıt para gelişimleri bu yönde ilerlerken batıda daha yavaş bir seyir izlemiştir. Burada ilk kâğıt paranın basılması ve değişim aracı olarak kullanılması 17. yüzyılın sonlarına doğru gelmektedir. 1690 senesinde Amerika Birleşik Devletleri'nde Massachusetts Hükümeti, İngiltere'de kuyumcular vasıtasıyla basıldığı ve kullanıldığı, 1694 senesinde İngiliz Merkez Bankası'nda kâğıt para basıldığı bununla birlikte diğer batı ülkelerinde de Merkez Bankaları kurulmasıyla kâğıt para kullanımı yaygınlaşmıştır.

Kâğıt paralar, banknot veya banka paraları, kabul edilen devletler tarafından belirlenen, basılan ve de yapılacak alışverişte metayı veya hizmete alan kişinin bunun bedelini ödemek karşılığında, bu hizmetleri gerçekleştiren veya satışı yapan kişiye veya kuruma ederi olarak verilen metadır. Benston'a göre para, toplum tarafından kabul edilmiş ve benimsenmiş meta, mal ve hizmet karşılığında kullanılan ve son

⁶⁹ GÖRMEZ, BUNND, *Electronic Money Free...*

aşamada ileri bir araştırma, bilgi ve fiziki depolama yükümlülüğü ve maliyeti olan ayrıca da takas sisteminin değişmesine bir seçenek olarak görülebilen bir değerdir.⁷⁰

b. Madeni Para

Şimdiye kadar, ödeme sistemlerinde anlamını en fazla korumuş, çok fazla farklılıklar bünyesinde meydana gelmiş ve buna rağmen en çok insanlar tarafından kullanılmış olan ödeme aracı madeni paradır. Genellikle kişiler tarafından küsuratlı ve çok az miktar tutan alışverişlerde kullanılan madeni paranın günlük hayattaki bir diğer ismi de bozuk paradır.

Tarihsel süreçte, M.Ö. VII. Asırda Anadolu'da Lidyalılar tarafından, bilinen ilk madeni para basımı gerçekleştirilmiştir. Lidya parası darp sureti ile basılmıştır. Madeni pul, altta sabit bir şekilde kalan bir kalıbın üstünde sabitleştirilerek, bir çekiç vasıtasıyla darp yoluyla alt kalıptaki şeklin pula çıkarılmasıyla oluşturulmuştur. Anadolu'da gerçekleşen bu ve benzeri ileri medeniyet gelişmeleri, tarihi manada Anadolu'yu daha da anlamlı kılmaktadır. Bununla birlikte dünya çapında kabul edilen ilk büyük darphane Osmanlı Devleti Padişahı Fatih Sultan Mehmet'in emriyle İstanbul'da kurulmuştur.⁷¹

Para birimi değerinin belirli metal ve madenlere göre tayin edilmesinden oluşan sistem madeni para sistemi olarak adlandırılmaktadır. Tarihsel süreçte farklı kullanımları olan bu sistemde, ana yapısı itibari ile iki tane madeni para sistemi barındırmaktadır.

Bunlardan biri tek maden sistemi diğeri ise çift maden sistemi olarak adlandırılmaktadır. İlk olarak tek maden sisteminde bir tek maden veya metalden oluşturulan piyasaya sürülmüş paralar, paranın görevini yerine getirmektedir. Bu sisteme başka bir deyişle 'monometalizm'de denmektedir. Monometalizm'de kanuni olarak belli bir ölçü olmadan ödeme gücü olarak sadece bir madenden üretilmiş paralar kullanılmaktadır. Bununla birlikte, sistem içerisinde bozuk para gereksinimlerini

⁷⁰ BENSTON, George J., *Regulating Financial Markets- A Critique And Some Proposals*, London, Hobart Paper Institute of Economic Affairs, 1998, s. 28.

⁷¹ http://www.darphane.gov.tr/tr/content.php?parent_id=179&content_id=179, (Erişim Tarihi: 16.10.2018).

yerine getirmek için başka madenlerden yapılmış paraların da geçerliliği olabilmektedir.⁷²

Madeni para, tarihte kullanıldığı zamanlardan itibaren değerli madenlerden meydana gelmiştir. İki yüze sahip olan madeni paranın, bir yüzü parayı basan hiyerarşi ya da otoriteyi gösterirken, bir diğer yüzü ise madeni paranın ne kadar değerinde olduğunu nitelemektedir. Paranın değeri belirlenirken, paranın basımı için gerekli madenin maliyetinin ve para muhteviyatının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Altın, gümüş gibi değerli madenler para olarak kullanıldığı zamanlarda bu madenlerin ne kadar saflıkta parada bulundukları da paranın değerini belirleyen başka bir etmen olmuştur. Devletlerde yaşanan zayıflamalar, kötü gidişat paralarına da etki etmiş ve de paralarda bulunan değerli madenlerin saflık derecelerinin düşürülmesine böylece de paraların değer kaybı yaşamasına neden olmuştur. Paranın değer kaybına uğraması, paraya sahip olan otoritenin de itibarının azalmasına yol açmıştır.⁷³

Paranın değerinin düşürülmesi saflık miktarı ile ilgili değil, paranın barındırdığı madenlerin ne kadar değerli olduğuna ve bu madenlerin paranın içerisindeki miktarıyla ve azaltılmasıyla ilgilidir. Durum böyle iken, zamanla madeni paralar sahip olmaları gereken değerden çok daha fazla değerli hale bürünmüş, bunun sonucunda piyasada bulunan tedavüldeki madeni paralar toplatılıp farklı gelir ve kazanç yolları buldurulmuştur. Bu yüzden zaman içerisinde yaşanan bu durumlardan dolayı ve bu durumun önüne geçmek için değersiz olan maden ve metallerin üzerine kendi eder ve değerlerinden çok daha fazla miktarda yazılar yazılmıştır. Kullandığımız paraların üstünde yazan miktardan, bu paralar çok daha az bir değere ve maliyete sahiptirler.

Arbitraj⁷⁴ farkı ile geçmişte ekonominin ve piyasa koşullarının küresel olmadığı zamanlarda insanlar bu farktan dolayı kar sağlayabiliyorlardı. Buna bir örnek vermek gerekirse; bir ülkede 20 birim gümüşe 10 altın alınırken başka bir ülkede 20 birim gümüşe 12 birim altın alınabilirliğinden dolayı, 12 altını olan kişi ikinci ülkede birinci ülkede daha fazla gümüş alabilir ve arbitraj farkından gelir elde edebilir.

⁷² ORHAN, Osman Z., ERDOĞAN, Seyfettin, *Para Politikası*, İstanbul, Avcı Ofset, 2003, s.10.

⁷³ CHOWN, John F., *A History of Money: From AD 800, ABD*, Psychology Press, 1994, s. 9-10.

⁷⁴ Arbitraj: Paha kazanmış hisse senedi, tahvil, döviz gibi değerli kâğıtları satarak daha kârlı gördüğü ya da yüksek verim getirme olasılığı bulunan başka değerli kâğıtlar satın alma işi.

Şimdilerde bu durumun gerçekleşmesi pek mümkün değilse de geçmişte bu yolla para kazanmış girişimci kişiler olmuştur.⁷⁵

2. Dünyada Para Kullanımı

Modern dünyada ülkelerarası para trafiğine uyumlu olarak Türkiye’de de nakit ödeme biçimi, yüz yüze olması, güvenli ve pratik olması nedeniyle hala yaygın bir şekilde yönelinen ödeme şeklidir. Burada nakit ödeme biçiminin tercih edilmesi alışverişin küçüklüğüyle ilgilidir. Büyük çapta para transferleri ve akışları genel olarak elektronik ortamlarda gerçekleşmektedir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde parçalı veya tek tek gerçekleştirilen işlemlerde, tutar açısından çok az olmasına rağmen, %80’inin nakit ödeme biçimiyle gerçekleştiği tahmini yürütülmektedir. İşlemlerin parasal büyüklüğü arttıkça nakit dışı ödeme biçimleri devreye girmektedir.⁷⁶

Nakit ödeme biçimi görece Japonya, İsviçre gibi ülkelerde daha yaygındır. Nakit ödeme biçimi alışlagelmiş bir ödeme biçimi olmasının yanı sıra, düşük tutarlı işlemler için uygun olması, kullanım maliyetinin düşük olması ve kolay olması sebebiyle oldukça yaygındır.⁷⁷

⁷⁵TÜFEK, *Elektronik Ödeme Araçları...*, s.47.

⁷⁶KİRDABAN, *Ödeme Sistemlerindeki Gelişmeler...*, s. 27.

⁷⁷ÖZ, *Ödeme Sistemlerinde...*, s.7.

Tablo 2. 1: Ülkelerin Nakit Kullanımı Verileri⁷⁸

	M0/GDP					M0/M1				
	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013
Avusturya	44,35	4,14	4,07	4,15	4,28	22,58	21,42	22,45	22,97	22,27
Brezilya	4,07	4,01	3,93	4,26	4,22	52,70	53,62	57,04	57,66	59,31
Kanada	3,77	3,72	3,67	3,75	3,76	10,99	10,50	10,18	9,85	9,74
Çin	12,35	-	-	-	-	18,83	-	-	-	-
Hong Kong	12,59	13,28	13,96	14,82	-	31,12	32,31	33,97	32,79	-
Hindistan	13,09	12,18	11,83	11,67	11,49	60,07	59,59	62,80	65,09	65,63
Japonya	18,15	18,01	18,79	19,20	19,74	17,15	16,86	16,36	16,28	16,01
Kore	3,23	3,41	3,64	3,94	4,43	9,56	10,10	10,98	11,54	12,27
Meksika	5,29	5,30	5,30	5,45	5,70	39,14	37,82	36,65	37,08	36,51
Rusya	11,93	12,51	12,33	12,34	12,46	-	53,34	53,69	55,81	53,52
Suudi Arabistan	6,17	5,62	5,57	5,55	5,93	19,03	17,74	18,38	17,23	16,63
Singapur	8,34	7,91	8,23	8,12	8,49	23,79	21,79	21,04	20,69	20,47
Güney Afrika	6,19	5,84	3,76	5,03	3,52	18,50	18,09	11,65	15,25	10,53
İsveç	3,32	2,97	2,72	2,60	2,25	7,34	6,60	6,22	5,66	4,61
İsviçre	9,50	9,48	10,01	10,93	11,40	13,28	12,54	12,14	12,05	12,39
Türkiye	4,12	4,55	4,32	4,35	4,86	36,56	36,98	34,80	34,27	33,18
İngiltere	3,58	3,52	3,57	3,65	3,62	4,47	4,44	4,54	4,50	4,39
Amerika	6,44	6,57	6,93	9,87	7,40	53,85	52,54	48,74	46,66	45,82
Avrupa Bölgesi	9,28	9,40	9,67	7,61	10,23	18,20	18,17	18,77	18,15	18,04
Ortalama	7,67	7,36	7,35	7,61	7,28	22,16	22,33	21,88	22,13	22,06

M0: Dolaşımdaki Banknot ve Metal Para + Merkez Bankası Bilançosu

GDP: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)

M1: Dolaşımdaki Para+ Vadesiz Mevduatlar (TL ve Yabancı Para)

Şekil 2. 1’de gördüğümüz farklı göstergeler ülkelerin elinde tuttuğu nakit oranlarını göstermektedir. Piyasada hareket halinde olan nakit ve madeni paralar yani dolaşımdaki nakit oranı GSYH’ye oranı ile karşılaştırdığımızda ulusal ekonomilerin ortalaması 2013 yılı itibariyle 7,28 ve hareket halindeki nakit oranını M1 para arzına oranıyla karşılaştırdığımızda 22,06 olduğu görülür.

Aynı tablodan devamla Türkiye, Amerika ve Avrupa bölgesinde hareket halindeki paranın GSYH’ye oranı düşük; Çin, Hindistan, Hong Kong gibi Uzakdoğu ülkelerinde yüksek olduğu görülür. M0/M1 göstergesinde yer alan Amerika, Hindistan ve Brezilya’nın, toplam likiditesinin önemli bir kısmının hareket halinde olduğu görülür. Söz konusu hareket halindeki para Türkiye için %33 dolaylarındadır.

Hareket halindeki nakit oranını gösteren bu veriler bazı durumlarda yanlış yorumlara neden olabilir. Mevduatın dışında bulundurulanan paranın nakit maksadıyla

⁷⁸ TÜFEK, *Elektronik Ödeme Araçları*...s.48.

bekletildiği düşünülürken, hiçbir hareketlilik olmadan sadece önlem amaçlı tutulma ihtimali yüksektir. Bundan dolayı, söz konusu oranların tümünü hareket halinde olan para olarak değerlendirmek yanlıştır. Tasarrufa önem veren Almanya, İsviçre ve Hollanda gibi Avrupa ülkelerinde bu tür önlemlere rastlanmaktadır.

3. Türkiye’de Para Kullanımı

Modern kapitalist sistemin önemli halkalarından biri konumunda bulunan Türkiye’de de para kullanımı genelde birebir ve küçük alışverişlerde tercih edilmektedir. Türk Lirasının büyük bir kısmı hareket halindedir. AB’ye oranla Türkiye’de dolaşımda olan para oranı daha yüksektir.

Tablo 2. 2: Yıllara Göre Türk Lirasının Arzı⁷⁹

	M1*	M2**
2011	311.646.928	1.189.494.063
2012	258.293.541	1.015.896.401
2013	229.376.297	908.010.896
2014	179.934.552	743.043.393
2015	161.212.850	674.409.579

M1: Dolaşımdaki Para+ Vadesiz Mevduat

M2: M1+Vadeli Mevduat

⁷⁹ TCMB, <http://evds.tcmb.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 15.10.2018).

Tablo 2. 3: Hareket Halindeki Kâğıt ve Madeni Para⁸⁰

	2011	2012	2013	2014	2015
Toplam Banknot ve Madeni Para	56.096,75	61.664,81	76.105,50	86.619,78	104.139857,55
Toplam Banknot	55.103,17	60.525,48	74.814,59	85.118,22	103.042,64
200 TL	12.301,06	14.279,02	18.584,78	22.455,70	28.742,04
100 TL	25.934,17	29.495,56	37.680,02	43.517,85	53.102,83
50 TL	11.600,73	11.108,89	12.312,72	12.623,80	14.042,31
20 TL	2.967,09	3.311,88	3.705,92	3.837,11	4.231,19
10TL	1.525,81	1.522,26	1.631,29	1.732,70	1.895,48
5 TL	721,26	754,91	846,99	898,26	976,04
Toplam Madeni Para	993,57	1.139,33	1.290,91	1.501,56	1.814,91
1 TL	628,20	720,90	809,15	934,15	1.146,86
50 Kuruş	164,19	181,77	204,50	237,99	274,51
25 Kuruş	99,84	115,70	135,56	162,24	196,64
10 Kuruş	70,08	82,99	96,35	113,30	133,49
5 Kuruş	30,79	37,34	44,20	52,57	61,70
1 Kuruş	0,47	0,63	1,16	1,31	1,71

Tablo 2.3'te görüldüğü gibi 2011 yılındaki toplam banknot ve madeni parayı dört yıl içerisinde yaklaşık iki katına çıkarak her yıl artış trendini sürdürmüştür.

B. Nakit Dışı Ödeme Araçları

Ödeme biçimleri sınıflandırırken kesin çizgilerle bunları birbirinden ayırmak güçtür. İlk ayırım noktamız ise burada nakit ve nakit dışı ödeme araçlarıdır. Nakit dışı ödeme araçları da kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlar; kâğıt biçimindeki ve elektronik ödeme araçlarıdır. Kâğıt ödeme araçlarından ilk akla gelene ise çekdir.

1. Çek

Kâğıt ödeme araçlarının başında çek gelir. Kullanımı kolay, yaygın ve güven veren bir ödeme aracıdır. İktisadi ve ticari hayatta çekin yaygınlaşmaya ve güven veren bir ödeme aracı haline gelmeye başlaması 19. yüzyıl olarak bilinir. Çek konusunda ülkeler arası ilk mutabakat ise 1931 yılında gerçekleşen Cenevre Konferansı'nda alınan kararlar sağlanmıştır.

⁸⁰ TÜFEK, *Elektronik Ödeme Araçları...*,s.49.

Tablo 2. 4: Çek İşlem Sayısı⁸¹

	2011	2012	2013	2014	2015
Avusturya	256,4	224,4	194,4	166,6	139,5
Belçika	6,5	5,4	4,3	8,5	9,5
Brezilya	1.590,2	1.439,3	1.297,0	1.164,8	1.018,0
Kanada	870,9	805,5	761,1	708,9	648,2
Çin	846,7	783,7	693,4	578,2	
Fransa	2.971,4	2.805,6	2.620,6	2.482,8	2.238,9
Almanya	40,6	34,4	31,3	29,9	21,2
Hindistan	1.341,9	1.313,7	1.257,3	1.195,8	1.096,4
İtalya	291,6	275,7	252,4	231,5	208,6
Japonya	82,6	77,5	73,1	68,9	64,1
Kore	612,9	460,1	364,3	310,3	254,0
Meksika	398,3	377,5	348,3	330,5	311,5
Hollanda	nav	nav	0,2	0,2	0,2
Rusya	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Suudi Arabistan	7,1	7,1	7,1	6,8	6,7
Singapur	76,8	74,6	72,2	69,4	65,7
Güney Afrika	53,7	42,2	30,9	22,9	16,9
İsveç	0,4	0,2	0,1	0,0	0,1
İsviçre	0,3	0,3	0,2		
Türkiye	18,2	18,5	17,2	17,4	
İngiltere	970,0	848,0	718,0	644,0	558,0
ABD	20.378,0	18.334,5	16.319,7	14.338,9	12.287,1

Çek uzun süredir yaygın bir biçimde kullanılan bir ödeme aracıdır. Çekler, usulen çekin bağlı bulunduğu hesaba ait bankaya ibraz yoluyla gidilerek nakit şeklinde tahsil edilmesiyle ödeme işlemi gerçekleştirilir. Çek diğer yandan yasal ve emir niteliği taşır.

2. Elektronik Ödeme Araçları

Gelişen bilgisayar teknolojisi ve elektronik sistemlerin yaygın hale gelmesi doğal olarak ödeme araçlarında da bir değişimi ve kolaylığı beraberinde getirmiştir. Gündelik alışveriş, ticaret ve ödeme işlemlerinde elektronik ödeme araçları önemli bir yer tutmakta ve kolaylık sağlamaktadır. Hızlı sonuç vermesi elektronik ödeme araçlarını aynı hızda yaygın hale getirmektedir.

⁸¹ TÜFEK, *Elektronik Ödeme Araçları*...,50.

a. Banka Kartları

Elektronik ödeme araçları içerisinde ilk akla gelen ve en yaygın biçimde kullanılan kartlı sistemlerdir. Bu ödeme araçlarının başında banka kartları ve kredi kartları gelir. Diğer yandan akıllı kartlar, çek kartları ve özel mağaza kartları da kart kullanımını çeşitlendirmektedir.

Kartlı ödeme sistemleri banka ATM veya şubelerinden nakit çekimini sağlamakta, mal ve hizmetlerin ödenmesinde taksitlendirme imkânı sunmakta, nakit paranın olmadığı durumlarda doğrudan ödeme işlemini gerçekleştirmeye yaramaktadır.⁸²

Kartlı ödeme sistemlerini ilk defa 1914 yılında hayata geçiren ise Western Union olmuştur.

Kartlı ödeme araçları banka kartı ve kredi kartı olmak üzere esasen ikiye ayrılmaktadır. Kredi kartları ise kendi içerisinde Mağaza Kartı, Çek Kartı, Sanal Kart, Akıllı Kart gibi farklı türden alışverişler için dizayn edilmiş çeşitlere ayrılır. BKM'nin sözlüğünde banka kartı şöyle tanımlanmıştır: “Banka müşterilerinin mevduat hesaplarına belirledikleri bir şifre imkanıyla erişebilmelerini, ATM ve POS cihazlarından nakit çekebilme, alışveriş yapabilme, sunulan çeşitli bankacılık hizmetlerinden yararlanabilme olanağı sağlayan kartlardır.” 5464 sayılı kanunda ise banka kartı; cari ve mevduat hesaplarına ulaşabilmenin ve kullanabilmenin yanı sıra sunulan farklı bankacılık hizmetlerinden yararlanabilmeyi sağlayan kart olarak tanımlanmıştır.⁸³

Banka kartının temel ve ilk özelliği, kartın müşterinin banka hesabına doğrudan bağlı olmasıdır. Mal ve hizmet satın almada, alışverişte ve nakit çekiminde POS ve ATM cihazları kullanılır. Müşterilerin hesaplarının güvenliği en başta bir şifre ve diğer güvenlik mekanizmalarıyla sağlanır. Kredi kartında gecikmeli olarak ödeme imkânı bulunmasına rağmen, banka kartları direkt olarak müşterilerin hesabına bağlı olduğundan, banka kartlarıyla yapılan ödeme ve alışverişlerde anlık ödeme söz konusudur. Fon transferi zamanı bakımından, banka kartı kredi kartından ayrılır. Kredi kartıyla yapılan alışveriş ve ödemelerde müşterinin ödemelerini ilk elden banka yapmaktadır.

İlk defa banka kartları aracılığıyla ATM'lerden nakit çekilmiştir. ATM'ler ilk olarak 1967 yılında Londra'da hizmete girmiştir. Bu hizmeti sağlayan İngiliz bankası

⁸² ÖZ, *Ödeme Sistemlerinde...*, s. 15.

⁸³ <http://www.bkm.com.tr/sozluk.aspx>, (Erişim tarihi: 20.06.2018).

Barclays Bankası olmuştur. Bizde bankamatik olarak bilinen ATM cihazı 1982 yılında ilk defa Türkiye İş Bankası tarafından hizmete sunulmuştur.

Tablo 2. 5: Türkiye’de Yıllara Göre ATM ve POS Cihazı Verileri⁸⁴

Yıllar	POS Sayısı	ATM Sayısı
2016	1.746.220	48.421
2017	1.656.999	49.847
2018	1.586.747	51.941

Sunulan bankacılık hizmetlerinden yararlanma alışkanlıkları giderek değişmekte ve ATM cihazları bunu kolaylaştırmaktadır. POS cihazlarının sayısındaki artış ise yavaştır. Son yıllarda yaşanan küresel çaptaki finansal kriz bunun asıl nedenidir. Finansal kriz yatırımcıların geri çekilmesine neden olmuş ve doğal olarak işletmelerin artış hızı düşmüştür. ATM cihazındaki artış banka müşterilerini daha çok banka kartlarıyla alışveriş ve ödeme yapmaya yönlendirmiş, nakit kullanımını düşürmüştür.

ATM cihazlarının yaygınlaşmasıyla birlikte piyasaya sunulan nakit para üzerindeki etkisi, ATM’lerin nakit talebi üzerindeki doğal olumsuz etkisiyle birlikte birikimler üzerindeki olumlu etkisinden hangisinin daha etkin olduğuna göre farklılık göstermektedir. İtalya baz alınarak gerçekleştirilen bir araştırmada, ATM sayısındaki artışın nakit para dolaşımı üzerinde olumsuz, kısmi para arzı üzerinde ise olumlu etki yaptığı saptanmıştır. Diğer yandan ATM’lerin yaygınlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan kısmi para arzı üzerinde toplamda olumlu bir etkiye sahip olmasından dolayı, vadesiz birikim hesapları üzerindeki olumlu etkisinin nakit talebi üzerindeki olumsuz etkisinden daha kuvvetli olduğu sonucu çıkarılmıştır.⁸⁵

Bankalararası Kart Merkezi (BKM) 2018 yılının ilk 6 aylık verilerine göre kartlı ödemeler yüzde 20 artış göstermiştir. Kart kullanmanın sağladığı avantajların yanı sıra banka hesabı sahibi nüfustaki artış, artan finansal okuryazarlık ve e-ticaret

⁸⁴ <https://bkm.com.tr/pos-atm-kart-sayilari/>, (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

⁸⁵ COLUMBA, Francesco, *Narrow money and transaction technology: new disaggregated evidence. Journal of Economics and Business*, 2009, s. 15.

kullanımı gibi etkilerin de desteğiyle ödemelerde kart kullanımının artışı sürdürmektedir.

Tablo 2.6’ da görüldüğü üzere BKM verilerine göre 2018 yılının Haziran ayı sonu verilerine göre Türkiye’de 64,8 milyon adet kredi kartı ve 136,4 milyon adet banka kartı kullanıldığı, bu veriler 2017 yılının haziran ayı verileri ile karşılaştırıldığında kredi kartı kullanımının yüzde 7, banka kartı kullanımının ise yüzde 10’luk bir artış göstererek, Türkiye’de toplam kart sayısının 201 milyon adedi geçtiği ve yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında yüzde 9 oranında bir artış sağlandığı gözlemlenmektedir.

Tablo 2. 6: Kart Sayıları (Milyon Adet) Gelişimi⁸⁶

Kartlı Ödeme Tutarı (Milyar TL)	2017 Haziran	2018 Haziran	Değişim
Banka Kartı	124,2	136,4	10%
Kredi Kartı	60,4	64,8	7%
Toplam	184,6	201,2	9%

İçinde bulunduğumuz zamanda kartların kullanım alanı genişlemektedir. Vergi ve SGK ödemelerinden, bireysel emekliliğe yapılan prim ödemelerine, taksiden yapılan bağış ödemelerine kadar nakit paranın kullanıldığı alanların büyük kısmında kartla ödeme yapılmaktadır. Bunun kullanıcı açısından para üstü probleminin ortadan kaldırması, işlemlerin daha hızlı ve kolay gerçekleşmesi nedenleriyle kart kullanımı artış göstermektedir. 2018 yılının ilk altı ayında kartlarla toplam 380 milyar TL değerinde ödeme yapılırken, 2017 yılının ilk altı ayına göre yüzde 20 artış gösterdiği görülmektedir.

⁸⁶ https://bkm.com.tr/wp-content/uploads/2018/01/bkm_6aylik_degerlendirme_bulten.pdf, (Erişim Tarihi: 15.04.2019).

Tablo 2. 7: Kartlı Ödeme Tutarı (Milyar TL) Gelişimi⁸⁷

Kartlı Ödeme Tutarı (Milyar TL)	2017 Ocak- Haziran	2018 Ocak- Haziran	Değişim
Banka Kartı	32	44	39 %
Kredi Kartı	285	336	18 %
Toplam	317	380	20 %

Kartlı ödemelerde hemen hemen bütün sektörlerde artış bulunmakla beraber en fazla artışın 2018 Ocak-Haziran aralığında 2017 Ocak- Haziran dönemine göre hava yollarında yüzde 34, yemek sektöründe yüzde 28, akaryakıt sektöründe yüzde 24, sağlık ürünleri/kozmeti2018 yılının ilk altı ayında geçen yılın aynı dönemine göre hava yolları yüzde 34, yemek yüzde 28, akaryakıt istasyonları yüzde 24, kozmetik/ sağlık ürünlerinde yüzde 24, aksesuar ve giyim sektörlerinde ise yüzde 21 artış göstermiştir.

Tablo 2. 8: Sektörel Kartlı Ödeme Tutarı (Milyar TL)⁸⁸

Sektörel Kartlı Ödeme Tutarı (Milyar TL)	2017 Ocak- Haziran	2018 Ocak- Haziran	Değişim
Hava Yolları	6,8	9,1	34 %
Yemek	13,1	16,7	28 %
Akaryakıt İstasyonları	28	34,8	24 %
Sağlık/Sağlık Ürünleri/Kozmetik	12,1	15	24 %
Giyim ve Aksesuar	26,1	31,5	21 %

⁸⁷ https://bkm.com.tr/wp-content/uploads/2018/01/bkm_6aylik_degerlendirme_bulten.pdf, (Erişim Tarihi: 15.04.2019).

⁸⁸ https://bkm.com.tr/wp-content/uploads/2018/01/bkm_6aylik_degerlendirme_bulten.pdf, (Erişim Tarihi: 15.04.2019).

b. Kredi Kartları

Kredi kartı, bankaların usulen müşterilerinin gelir durumuna ve kredi puanına göre belli limitlerle kredi açmasına, banka müşterilerinin mal ve hizmet satın alırken nakit dışı ödeme yapabilmelerine ve bankadan kredi çekebilmelerine olanak sağlayan, bir ödeme aracı olarak tarif edilebilir. Özet olarak kredi kartı bir banka müşterisinin o bankada kredisini simgeler. Bankada nakit para olmaması durumunda da alışveriş yapma imkânı sunar. Banka müşteri harcamalarını müşteri adına harcama yapılan noktalara öder. Bu borç tutarını her ay düzenli olarak cetvele döker. Banka müşterisi ödeme tarihinde dilerse borcun asgari tutarını veya borcun tamamını ödeyebilir. Kalan borç ise belli oranlarda sözleşmede yer alan faizle birlikte yapılandırılabilir.⁸⁹

Ödeme ve Mutabakat Sistemleri Komitesi tarafından hazırlanan terimler sözlüğünde yer alan kredi kartı tanımında “Kredi kartı, kartı çıkaran bankanın müşterisine kredi fırsatını sağladığını gösteren elektronik ödeme aracı.” ifadesi yer almaktadır. Bankanın müşterisine sağladığı kredi limiti oranında banka müşterileri nakit para çekebilme ve ödeme işlemi yapabilme imkanına sahip olur.

5464 sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanununda ise kredi kartı şu şekilde tanımlanmaktadır: “Nakit kullanımına ihtiyaç duyulmadan mal ve hizmet alımı ve nakit çekme imkanını sağlayan basılı kart veya sanal kart numaraları kredi kartını ifade eder.”

1887 yılında basılan bir bilimkurgu romanında ilk defa kartlı ödeme sistemleri konu edinilmiş, buradan esinlenilmiştir. Edward Bellamy’ye ait bu romanın adı Looking Backward Or life In The Year 2000’dir. Bu romanın en dikkat çekici tarafı kredi kartı kullanımına fikir veren kartlı bir ödeme sisteminin kullanılmasıdır.⁹⁰

Amerika Birleşik Devletleri’nde ilk defa 18. Yüzyıl sonlarında kredi kartının ilk uygulaması devreye sokulmuştur. Bundan dolayı kredi kartının anavatanı Amerika Birleşik Devletleri olarak bilinir. Hotel Credit Letter Company 1894 yılında ilk kredi kartını piyasaya çıkarmıştır. Piyasaya sunulan bu ilk kredi kartının kullanımı sadece konaklama ve turistik faaliyetlerde yapılan ödemelerle sınırlandırılmıştır. İlk defa bu sınırları aşan ise 1914 yılında Western Union olmuştur. Gene 1924 yılında Western Union petrol kredi kartını kullanıma sokmuştur. Bununla birlikte büyük alışveriş noktalarında banka müşterilerine üzerinde hesap numaralarının bulunduğu fişleri

⁸⁹ <http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Yayinlar/Dokumanlar/263.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.04.2018).

⁹⁰ <http://www.ekodialog.com/kredi-karti-piyasasi/kredi-kartlari-tarihsel-gelisimi.html>, (Erişim Tarihi: 03.10.2018).

hizmete sürmüştür. ABD merkezli Diners Club ise 1954 yılında bölgesel ve sektörel sınırları bulunmayan ilk kredi kartını basmıştır. Modern manada ise kredi kartı bugün Visa olarak bilinen ve 1958 yılında Bank of America tarafından piyasaya sürülen Bank Americard'tır.

1960 yılların sonuna doğru Türkiye'de de kredi kartı kullanılmaya başlanmıştır. Diners Club Türkiye'de ilk defa kredi kartını piyasaya süren kuruluş olmuştur. Diners Club'ın ardından Türkiye'de bankacılık alanında faaliyete geçen ikinci kuruluş American Express'tir. 1975 yılına gelindiğinde ise Axess, Eurocard ve Mastercard kuruluşları bu bölgeye dahil olmuştur. Türk bankası olarak ilk defa kredi kartı kullanan bankası ise Yapı ve Kredi Bankası'dır. Yapı ve Kredi Bankası'nın 1980'de bu alanda faaliyete başlamasından sonra, okyanus ötesi bir kuruluş olan Visa 1984 yılında Türkiye'de yatırım yapmaya başlamıştır. Türkiye'de ilk ATM'ler 1982 yılında faaliyete geçmiştir. Bu yıldan itibaren kredi kartı kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Kredi kartı günümüzde oldukça yaygın bir ödeme aracı halini almıştır.⁹¹

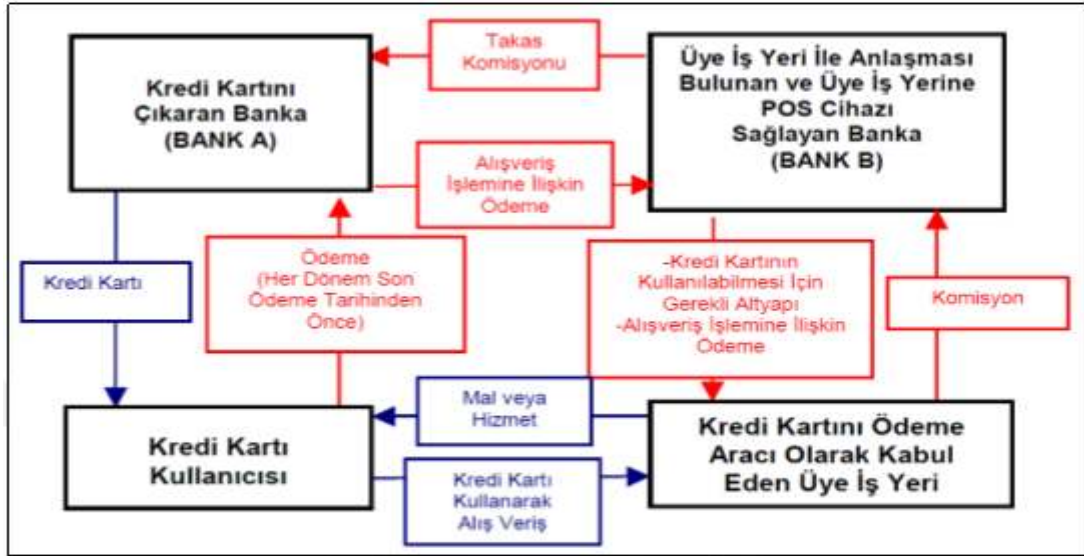
Tablo 2. 9: Yıllara Göre Kredi Kartı İşlem Oranları ve Tutarları⁹²

Yıllar	İşlem Adedi			İşlem Tutarı (Milyon TL)		
	Alışveriş	Nakit Çekme	Toplam	Alışveriş	Nakit Çekme	Toplam
2011	2.153.048.293	95.691.363	2.248.739.656	258.371,86	27.077,25	285.449,11
2012	2.392.907.425	89.760.677	2.482.668.102	323.836,84	31.270,44	355.107,28
2013	2.593.111.101	89.258.500	2.682.369.601	379.124,11	36.970,69	416.094,79
2014	2.686.955.419	81.420.877	2.768.376.296	420.974,98	44.020,08	464.995,07
2015	2.891.409.734	86.696.624	2.978.106.358	477.426,37	54.322,29	531.748,66
2016	2.295.317.021	67.382.951	2.362.699.972	387.271,55	46.903,72	434.175,27

Tablo 2. 9'da işaret edilen ve daha önce belirttiğimiz üzere işlem adedi, kart sayısı ve bunlara paralel olarak işlem hacminin genişlemesiyle kredi kartı kullanımının da yaygınlaştığını görebiliyoruz.

⁹¹ <https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Yayinlar/Dokumanlar/263.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).

⁹² <http://www.bkm.com.tr/secilen-aya-ait-istatistikler/>, (Erişim Tarihi: 08.05.2018).

a. Mobil Ödemeler

GSM (Global System for Mobile Communications) operatörlerinde yaşanan hızlı ilerlemeyle birlikte yeni teknolojiyle sunulan hizmetler de çeşitlenmiştir. Sunulan hizmetlerden biri de çevrimiçi ödeme yapma olanağıdır. 2016 yılından itibaren ülkemizde 4.5 G mobil şebekesinin devreye girmesiyle birlikte çevrimiçi işlemler çeşitlenmiş ve hızlanmıştır. Elektronik paranın bir kolu da online olarak yapılan ödeme işlemleridir. Kontrollü veya faturalı operatörlerin türüne göre bu ayırım noktalarının açıklığa kavuşturulması mümkündür.

GSM operatörü eğer kontrollü bir hat ise bu elektronik paranın bir parçası olarak değerlendirilebilir. Elektronik paranın farklı bir varyantı olan kontrollü hatlar, fon transferinin yapıldığı kuruluşa aktarılan fonun müşterilerin hatlarına nakit değerinin yansıtılmasıyla gerçekleşmektedir. Faturalı operatörlerde elektronik parayla yapılan ödemeler telefon aracılığıyla gerçekleşmekte kayıtlı müşterinin mobil hattına bağlı faturaya işlenmektedir.

Cep telefonu aracılığıyla yapılan mobil ödeme biçimi, operatör sahibi şahısların kredi kartları veya banka hesapları üzerinden gerçekleşir. Bu türden yapılan işlemler online bankacılık olarak bilinir. Mobil ödemelerin mobil ödeme olarak nitelenebilmesinin temel koşulu, ödemelerin doğrudan cep telefonu aracılığıyla gerçekleştirilmesidir. SamsungPay ve ApplePay mobil ödeme uygulamaları, mobil ödeme uygulamaları içerisinde Amerika Birleşik Devletleri'nde yaygın olarak kullanılan örneklerdir. SamsungPay gibi mobil ödeme uygulamaları çevrimiçi ödeme biçimi kapsamına girmektedir. Türkiye'de ise bu türden uygulamalar operatörler tarafından sağlanmaktadır.

Turkcell Mobil Ödeme uygulaması Türkiye'deki mevcut mobil ödeme uygulamaların içerisinde en yaygın olarak kullanılan uygulamadır. Turkcell Mobil Ödeme ile sadece cep telefonu numaranızı kullanarak, kredi kartı ya da nakite ihtiyacınız olmadan ödeme yapabilirsiniz. Turkcell hat sahiplerinin yararlanabildiği Mobil Ödeme ile yaptığınız alışveriş tutarı faturalı hatlar için Turkcell faturanıza yansır, faturasız hatlar için TL bakiyenizden düşer. Turkcell Mobil Ödeme ile App Store, Google Play, League of Legends, Facebook ve Joygame gibi binlerce üye iş yerinden alışveriş yapabilirsiniz.⁹⁵

⁹⁵ <http://www.turkcell.com.tr/servisler/turkcellmobilodeme>, (Erişim Tarihi: 28.05.2018).

b. Çevrimiçi (Online) Ödemeler

Teknolojik yenilenmenin hızının artması ve kolay ulaşılabilir bir hal alması online yapılan ödeme biçiminin de doğrudan yaygınlaşmasını sağlamıştır. Kredi kartı hizmeti sunan Mastercard ve Visa gibi dünyanın büyük markaları çevrimiçi ödeme imkanını müşterilerine sağlamaktadır. 2016 Haziran ayında BDDK tarafından Türkiye'deki faaliyetleri durdurulan Paypal bu ödeme biçimiyle faaliyetlerini yürütmektedir. Ayrıca Western Union gibi havale hizmeti sunan markalar da bu yöntem yaygındır.

İnternet üzerinden online ödeme biçimiyle faaliyet yürüten Paypal'da, müşteriler sadece e-mail yoluyla nakit gönderimi yapabilir, kredi kartıyla veya kartsız online alışveriş ve ödeme yapma imkanına sahiptirler. Şu anda bilinen müşteri sayısı yüz doksan iki milyon olan Paypal, bir grup yatırımcı tarafından 1998 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Elon Musk'ın kurucusu olduğu Paypal benzeri SpaceX ve Tesla gibi markalar da dünyada oldukça popülerlerdir.⁹⁶

Bu alandaki girişimler Türkiye'de de gerçekleşmiş ve online ödeme hizmeti sunan uygulamalar faaliyet yürütmeye başlamıştır. Sosyal medyanın önemli markalarından olan Facebook aracılığıyla ödeme hizmeti sunan İyzico yerli bir online ödeme aracıdır.

Çevrimiçi ödeme hizmeti giderek yaygınlaşırken, mobil POS hizmetiyle beraber bu ödeme biçiminin daha da yaygınlaşması beklenmektedir. Mobil POS cihazları internet üzerinden çalışan ve kredi kartı veya banka kartıyla alışveriş, ödeme imkânı sağlayan bir sistemdir. Mobil POS kullanılarak kart üzerindeki kullanıcı bilgileri bankaya iletilir ve ödeme işlemi bu sayede gerçekleşir. Yeni teknolojiler arasında ise en güncel ve dikkat çekici olan karekod uygulamalarıdır. Karekod uygulamasıyla ödeme işlemini gerçekleştirebilmek için kodlar üretilir ve okutulur. Karekod uygulamasına uyumlu olan POS cihazlarında ise bu ödeme biçimini gerçekleştirmek çok daha kolaydır.

ABD'de yaygın bir biçimde kullanılan ve daha önce bahsettiğimiz SamsungPay ve ApplePay gibi uygulamalarda da ödeme işlemini online veya çevrimdışı fark etmeksizin mobil ödeme imkânı yapma fırsatı vardır.

⁹⁶ <https://shiftdelete.net/paypal-nedir-nasil-kullanilir-791>, (Erişim Tarihi: 11.04.2018).

II. ELEKTRONİK PARA

27 Haziran 2013 tarih ve 28690 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanarak yürürlüğe giren 6493 sayılı Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Kanunu’nda Elektronik para, “Elektronik para ihraç eden kuruluş tarafından kabul edilen fon karşılığı ihraç edilen, elektronik olarak saklanan, bu Kanunda tanımlanan ödeme işlemlerini gerçekleştirmek için kullanılan ve elektronik para ihraç eden kuruluş dışındaki gerçek ve tüzel kişiler tarafından da ödeme aracı olarak kabul edilen parasal değer” olarak tanımlanmaktadır.

Avrupa Birliği e-para ile ilgili olarak 2000 yılı Kasım ayında hazırladığı aylık bültende⁹⁷e-para;

- “çip kart ya da bilgisayar hafızası gibi elektronik bir cihaz üzerine elektronik olarak depolanan,
- ihraççı kuruluş dışındaki girişimler tarafından da bir ödeme vasıtası olarak kabul edilen,
- kullanıcıların hizmetinde, madeni ve kâğıt para yerine elektronik olarak kullanılmak üzere,
- limitli değerdeki ödemelerin elektronik transferini sağlamak için üretilen parasal değeri ifade eder.” şeklinde tanımlanmıştır.

Yurtçiçek (2013)’in On’lar (2002) grubunun elektronik para üzerine hazırladıkları raporda e-para;“İnternet gibi açık bilgisayar ağı üzerinde ödemeleri gerçekleştiren ön-ödemeli veya depolanmış-değer mekanizmaları ve ‘elektronik cüzdan ’, ya da ‘depolanmış-değer kartları ’ olarak da tanımlanan, çok-amaçlı ön ödemeli kartlar gibi birçok piyasada hali hazırda denenilen ve uygulanan perakende ödemelerin yeni elektronik ödeme aracı.” şeklinde tanımlanmıştır.⁹⁸

Avrupa Merkez Bankasının Ödeme Sistemleri Politikaları Bölümünün Dolandırıcılıkla Mücadele Finansal Hareket Görev Kuvveti, 2002 yılında yayımlanan “Kırk Tavsiyenin Gözden Geçirilmesi” ile ilgili dokümanda e-para;“parayı keşide edenden başka üçüncü kişilerce de ödeme olarak kabul edilen, elektronik bir cihaz üzerine depo edilmiş, parayı keşide edenin bir borcunu ifade eder. Bu elektronik cihaz elektronik cüzdan diye de adlandırılan bir akıllı kart da olabilir. Eğer bu cihaz uygun

⁹⁷ ECB-European Central Bank, *Monthly Bulletin*, November, 2000, (Çevrimiçi), <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/mobu/mb200011en.pdf>, (Erişim Tarihi:11.04.2018).

⁹⁸ GÜRSOY, Emin, *Bilişim Yoluyla Dolandırıcılık ve Koruma Yöntemleri*, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, Afyonkarahisar Üniversitesi, FBE, 2015.

bir yazılım yüklü bilgisayarlar aracılığı ile internet üzerinden erişilebilen ve ihraççı tarafından işletilen bir servis sağlayıcı (server) ise sanal cüzdan olarak adlandırılmaktadır." şeklinde ifade edilmiştir⁹⁹.

Avrupa Merkez Bankası'nın (AMB) 2002 tarihli, e-ödemeler ile ilgili istişare belgesinde e-para ile ilgili olarak; "Avrupa'da küçük tutarlı e-ödemeler için birçok ön-ödeme projesi ortaya çıkmıştır. Üç grup arasında ayırım yapılmaktadır.

- Günlük kullanımda kullanılan nakit ödemelerin yerine geçmek için geliştirilen "e-para projesi"
- İnternet üzerinden yapılan satışlarda kişiler arası ödemeleri sağlamak üzere geliştirilen "özel çevrimiçi (on-line) ödeme hizmetleri"
- İnternet üzerinde anonim ve küçük tutarlı ödemeleri gerçekleştirmek üzere geliştirilen "ön-ödemeli kartlar" ifadelerine yer verilmiştir.

Uygulamada elektronik para genel olarak, işlemlerde banka hesabına bağlı olması gerekmeksizin, ihraççı kuruluş dışındaki kuruluşlara ödeme yapmakta kullanılan teknik bir cihaz üzerine depolanmış, bedeli önceden ödenmiş hamiline yazılı parasal değer olarak tanımlanmaktadır¹⁰⁰.

Başka bir görüşe göre, elektronik para, bir kişinin bir mal veya hizmet alımını bir bilgisayardan diğer bilgisayara numara transferi aracılığıyla gerçekleştirme imkânı veren bir sistemdir. Bu işlemler fonların bir taraftan diğer tarafa iletilmesi şeklinde elektronik olarak gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle elektronik para, paranın dijital temsili veya daha geniş bir ifade ile para biriminin temsilidir. E-ticaret hızla arttıkça, tüketiciye sunulan sistemler de artmaktadır. Bir tüketicinin çevrimiçi para harcamasını mümkün kılan herhangi bir şey, elektronik bir ödeme sistemi olarak yorumlanabilir.

101

Elektronik Para Kuruluşunun Takibi ve İhtiyatlı Denetimine ilişkin Avrupa Birliği Parlamentosu ve Konseyinin 2000/46/EC sayılı mülga Direktif' inde¹⁰² (Direktif) Elektronik paranın tanımı şu şekilde yapılmıştır.

⁹⁹ <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/emoneyen.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.04.2018).

¹⁰⁰European Central Bank, *Electronic Money Report*, 1998, s. 7. (Çevrimiçi) <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/emoneyen.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.04.2018).

¹⁰¹ ISHMAN, Mark, MAQUET, Quincy, "A Consumer's Analysis Of The Electronic Currency System And The Legal Ramifications For A Transaction Gone Awry", John Marshall Law School Volume 6, Number 3 Murdoch, September 1999, prg.35 (Çevrimiçi) http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v6n3/ishman63_text.html (Erişim Tarihi:16.04.2018).

¹⁰²Directive 2000/46/EC of the European Parliament and of the Council of 18 September 2000 on the taking up, pursuit of and prudential supervision of the business of electronic money institutions, (Çevrimiçi) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32000L0046>, (Erişim

“Elektronik para;

- Elektronik bir cihaz üzerine depo edilmiş;
- İhraç edilen parasal değerden düşük olmayan bir miktarın yatırılması üzerine ihraç edilen,
- İhraç eden kuruluştan başka teşebbüsler tarafından bir ödeme vasıtası olarak kabul edilen ve ihraççının bir borcu olarak kendini gösteren parasal değeri ifade eder.”

2009/110/EC¹⁰³ sayılı ikinci e-para Direktifinde ise e-para “*elektronik veya magnetik olarak saklanabilen ve para karşılığı ihraç edilen ve ihraççının borcunu ifade eden 2007/64/EC sayılı Direktifin 4. Maddesinin 5. noktasında ifade edilen çerçevede ödeme yapmak amacıyla olarak alınan ve e-para kuruluşu haricinde gerçek ve hükmi şahıslar tarafından kabul edilen araçlardır.*” 2007/64/EC¹⁰⁴ sayılı Direktifin 4. maddesinin 5. noktasında “ödeme işlemi” ödeyici ve ödenilen arasındaki yükümlüklere bakılmaksızın ödeyici veya ödenilen tarafından başlatılan fon plasmanı, transferi veya çekimi işlemleri olarak tanımlanmıştır.

Direktif’te yer alan tanıma ve genel olarak diğer tanımlara bakıldığında, e-parayı nakit paranın elektronik görünümü olarak algılayabiliriz. Nitekim e-para nakit paranın birçok karakteristik özelliğini taşımaktadır. Temel benzerlik, ikisinin de kullanım aşamasında bir bankanın veya üçüncü bir şahsın onayına ihtiyaç duyulmamasıdır. Müşteriler, kâğıt ve madeni paraların elektronik muadilini satın almakta yani aslında nakit parayı başka bir ödeme vasıtasıyla değiştirmektedir. Böylece bir banka hesabının varlığını gerektiren bankamatik kartı veya banka hesabı veya kart kuruluşu ile mutabakatı ve hesabın serbest bırakılmasını gerektiren kredi kartı kullanmak yerine, müşteri nakit veya diğer kartlı ödeme şekli gibi kullanılabilen fakat herhangi bir üçüncü kişinin onayını gerektirmeyen nakit dışı bir ödeme vasıtası satın almaktadır.

Tarihi:16.04.2018).

¹⁰³Directive 2009/110/EC of The European Parliament and of The Council of 16 September 2009 on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of electronic money institutions amending Directives 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 2000/46/EC, [2009] OJ L 267/7,(Çevrimiçi) <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:267:0007:0017:EN:PDF>, (Erişim

Tarihi:16.04.2018).

¹⁰⁴ Directive 2007/64/EC of the European Parliament and of the Council of 13 November 2007 on payment services in the internal market amending Directives 97/7/EC, 2002/65/EC, 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 97/5/EC,OJ L319/1, (Çevrimiçi) <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2007/64/oj>, (Erişim Tarihi: 16.04.2018).

A. E-Paranın Tarihi Gelişimi

E-para ilk olarak 1980'lerin ikinci yarısında Japonya'da ortaya çıkmıştır. Belirli telefon şirketleri, demiryolu şirketleri ve perakendecilerin ihraç ettikleri ön ödemeli kartlar diğer şirketlerce de kabul edilmeye başlanmıştır¹⁰⁵. 1987'den itibaren banka dışı ortak girişimler, farklı şubelerce kabul edilebilecek U-Card olarak da adlandırılan ortak ön ödemeli kartlar üretmeye başlamışlardır. Bu ortaklıklara sonradan bazı bankaların da katılmasına karşın bunlar öncü veya başlatan konumunda olmamışlardır. Banka dışı kuruluşların ön ödemeli kart üretmesinin temel sebepleri, nakit yerine kullanılabilmesi, müşteri bağlılığının sağlanması ve indirim programları olmuştur¹⁰⁶. İlk e-para örnekleri müşterilerin e-parasını saklayabileceği plastik kart üzerine yerleştirilmiş çip üzerine kayıtlı elektronik cüzdan kullanan "kart tabanlı" ürünlerdir. Bu uygulamalar ödeme noktasında küçük tutarlı ödemeleri e-parayla ikame etmeyi hedeflemektedir.

Avrupa'da ise ilk e-para uygulamaları 1990'ların başında geliştirilmeye başlanmıştır. İlk örnekler ise müşterilere e-paralarını bir kart üzerinde depolayabilme imkânı sunan Danmont, Mondex, Proton ve Primeur uygulamalarıdır¹⁰⁷. Ağ tabanlı bir yapı olan DigiCash firmasının geliştirdiği e-Cash ile kart tabanlı Mondex gerçek anlamda e-para üretiminin öncüleri arasında öne çıkmaktadır.

B. E-Para Kullanımı Avantaj ve Dezavantajları

E-Para Kullanımının Avantajları

Elektronik para kullanmanın avantajları, düşük maliyet, çek ve kredi kartı dolandırıcılığının azaltılması, perakende satış yerlerindeki sahtecilik olaylarının azaltılması ve müşteri konforunun artırılması olarak sıralanabilir¹⁰⁸. Ayrıca, şifre koruması, taşımanın daha ucuz olması, bozukluk veya para üstü sorununun olmaması,

¹⁰⁵ European Commission, "Evaluation of the E-Money Directive (2000/46 EC)", Final Report for DG Internal Market The, 17 Şubat 2006, s.18 (Çevrimiçi) <http://ec.europa.eu/smart-regulation/evaluation/search/download.do?documentId=178> (Erişim Tarihi: 16.05.2018).

¹⁰⁶ GODSCHALK, Hugo, KRUEGER, Malte, *Why e-money still fails - chances of e-money within a competitive payment instrument market*, Berlin, 2000. s. 3-4. (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/244136842_Why_e-money_still_fails_-_chances_of_e-money_within_a_competitive_payment_instrument_market, (Erişim Tarihi: 16.05.2018).

¹⁰⁷ European Commission, "Evaluation of the E-Money Directive..." s.18.

¹⁰⁸ United States Department of the Treasury "An Introduction to Electronic Money Issues" s. 15-16. (Çevrimiçi) <https://www.occ.gov/topics/bank-operations/bit/intro-to-electronic-money-issues.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.06.2018).

hijyenik olması ve internet gibi bir ağ üzerinden transferinin mümkün olması da diğer avantajlar arasında sayılabilir¹⁰⁹.

Bu çerçevede e-para sistemlerinin taşınması gereken ideal özellikler şu şekilde sıralanabilir¹¹⁰

- Taşınabilirlik: E-para sisteminin kullanılabilirliği belirli bir fiziki bölgeye bağlı olmamalıdır.
- Bölünebilirlik: E-para sistemi, hem düşük hem de yüksek tutarlı ödemelerin yapılabilmesine izin verebilmelidir. Böylece bölünebilirlik bir tek büyük ödeme yerine birçok küçük tutarlı ödeme yapma imkânı vermektedir. Bu durum ise sadece nominal tabanlı sistemde mümkündür.
- Devredilebilirlik: E-para, sadece bir kişi tarafından kullanılabilir nitelikte olmamalı, başka kişilerce de kullanılabilmelidir.
- Anonimlik: Bu özellik müşteriye, yapmış olduğu ödemelerin takip edilememesi imkânını sağlar. Satıcılar dahi işlemi yapan alıcının bilgilerine ulaşamamaktadır.
- Likidite: E-para bütün ekonomik katılımcılar tarafından bir ödeme şekli olarak kabul edilmelidir.
- Tekrar harcanabilirlik: Elektronik para alıcısının bunu başka bir kişiye arada bir üçüncü kişiye gereksinim duymaksızın gerçek para olduğu gibi devredebilmesi gerekir.
- Esneklik: İşleme katılan tarafların ihtiyaçlarına göre değişik seviyelerde ödeme güvenliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle ideal e-para yapısı, içinde birçok ödeme metodunu desteklemelidir.

E-Para Kullanımının Dezavantajları

E-parayı kullanabilmek için bir donanım bulundurma zorunluluğunun olması, e-para kullanıcılarının dolandırıcılığı fark edememesi, güvenliğin pahalı olması elektronik paranın başlıca dezavantajları arasında sayılabilir¹¹¹.

¹⁰⁹ GODSCHALK, KRUEGER, *Why e-money still fails...*, s. 13-16.

¹¹⁰ GAO, Jerry, *Electronic Cash Payment Protocols and Systems*, May, 2000, s. 7-8, (Çevrimiçi) <http://www.dmi.unipg.it/bista/didattica/sicurezza-pg/sistemi-pagamento/e-cash-payment.v1.10.20.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.06.2018).

¹¹¹ GODSCHALK, KRUEGER, *Why e-money still fails...*, s.13.

C. E-Para Sistemlerinin Yapısal Özellikleri

Uygulamada geliştirilen elektronik para sistemleri, özellikleri bakımından birbirlerine kıyasla farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıklar öncelikle ürünlerin teknik uygulamaları bakımından kendini göstermektedir. Ön ödemeli değeri muhafaza etmek için, kart tabanlı sistemler, plastik kart üzerine yerleştirilmiş mikro işlemci gibi özel amaçlı, taşınabilir bilgisayar donanım cihazına ihtiyaç duymaktadır. Yazılım tabanlı sistemler ise standart kişisel bilgisayarlara yüklenmiş özel amaçlı yazılımları kullanmaktadır. İkinci olarak, bu ürünler kayıtlı değer transferi bakımından farklılaşmaktadır. Bazı e-para sistemleri, elektronik paranın bir kişiden diğer kişiye transferini direkt olarak gerçekleştirmekte ihraççı veya diğer bir üçüncü kişinin müdahalesine gerek duymamaktadır. Fakat genel olarak sadece müşteriden tacire olan ödemelere izin verilmekte olup tacirler de bu elektronik parayı kanuni paraya çevirmektedir. Üçüncü olarak, geliştirilen birçok e-para sisteminde cihaz üzerine yüklenen değerler sadece ülke parası ile ifade edilmektedir. Fakat yüklü elektronik paranın birçok para biriminde ödeme yapması da sağlanabilir¹¹². Nitekim bazı uygulamalar kayıtlı e-paranın farklı para birimlerine çevrimi imkânı sunmaktadır.

Geçmiş uygulamalar ve devam eden uygulamalar göz önünde bulundurulduğunda, elektronik para basan kuruluşların para basım yöntemleri ve sistemlerin işleyiş tarzlarının yeknesak olmadığı görülmektedir. Avrupa Birliği çerçevesinde yürürlüğe konulan e-para kuruluşlarına ilişkin Direktif sonrasında, bu alanda faaliyet gösteren kuruluşların sistemleri ve işleyiş tarzları birbirine daha çok yaklaşmıştır.

Elektronik para ürünleri çok amaçlı kullanım için tasarlanmış olup, bu özellikleri sebebiyle mevcut tek amaçlı ön ödemeli kart ürünlerinden ayrılmaktadır. Tek amaçlı elektronik ödeme araçlarını ihraççının daha sonra sunması beklenen hizmetler için bir peşin ödeme gibi kabul etmek mümkündür. Bu tür tek amaçlı ödeme araçlarına örnek olarak sadece ihraç eden telekomünikasyon operatörlerince veya toplu taşıma işlemlerini yürüten kuruluşça kabul edilen ön ödemeli telefon kartları ve toplu taşıma kartları gösterilebilir¹¹³. Elektronik para ürünlerinin aynı zamanda çevrimiçi bankacılık işlemlerinin yapılması için internet bankacılığının kullanılması

¹¹² YURTÇİÇEK, Mehmet Sıddık, *Hukuki Açıdan Elektronik Para*, Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2012, s.65.

¹¹³ ECB, *Monthly Bulletin*, November 2000.

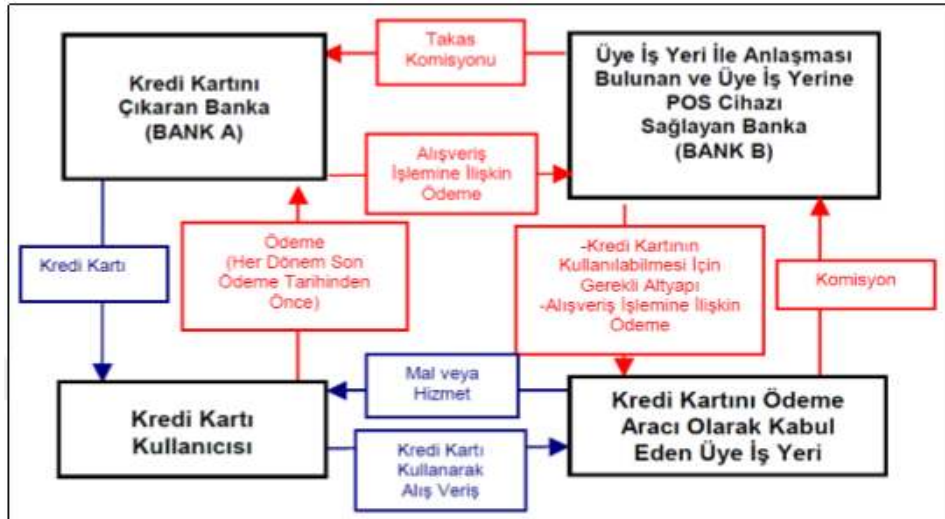
gibi, müşterilerin geleneksel ödeme hizmetlerine erişimini sağlayan elektronik iletişim araçlarından da ayrılması gereklidir. Nitekim e-para ile yapılan ödemelerin herhangi bir banka hesabıyla bağlantılı olması koşulu yoktur.

Ödeme araçları temelde nakit ve nakit olmayan ödeme araçları olarak ikiye ayrılır. Nakit olmayan ödeme araçları kâğıda dayalı ödeme araçları ve elektronik ödeme araçları olarak gene ikiye ayrılır. Banka kartları ve kredi kartlarından sonra bilgisayar teknolojisindeki yenilenme ve elektronik sistemlerin yaygınlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan ve giderek yaygınlaşan ödeme araçlarından bir diğeri elektronik paradır. Teknolojinin yenilenme hızı sayesinde bu ödeme aracı giderek görünür hale gelmektedir.

AB Merkez Bankası elektronik parayı, banka hesaplarından bağımsız hareket edebilen ve bankacılık işlemi gerektirmeyen, tüm dünyada geçerli, hızlı ve kolay ödeme ve alışveriş yapılmasını sağlayabilen ve birikim yapılabilmesine olanak sağlayan elektronik bir ödeme aracı olarak tanımlar. BIS 2001 yılında elektronik parayı, çipli sistemler ve şahsi bilgisayarların sabit sürücülerinde elektronik bir biçimde muhafaza edilebilen, maddi bir karşılığı olan değer olarak tanımlar.

Elektronik para sisteminde işleyiş, elektronik parayı piyasaya süren kurum aldığı finansal kaynak karşılığında müşterilerine elektronik para transfer etmekte, elektronik para sahibi olan müşteriler bu parayı geçerli olan bir işletmede mal ve hizmet alımında kullanması biçimindedir. Elektronik paranın geçerli olduğu işletme de gerçekleştirilen bu işlem sonrası hesabına geçen elektronik parayı piyasa süren kurum ile yaptığı sözleşme sayesinde finansal kaynağa dönüştürmektedir.¹¹⁴

¹¹⁴ KARPUZ, *Ödeme Sistemleri...*, s.148.

anlaşmalı yerlerde yemek yemek veya alışveriş yapmak mümkündür. Ticket, Setcard gibi kartlar birer örnektir.

Günümüzde Türkiye’de faaliyet yürüten küresel elektronik para kuruluşları, uluslararası ticari hukuk ve gerekler ile AB düzenlemelerini gözeterek faaliyette bulunmaktadır. Bu yabancı kuruluşların verdiği hizmetler sadece elektronik ortamda yapılan işlemlerle sınırlıdır. Paypal Türkiye’de Haziran 2016 tarihine kadar faaliyet gösteren ve bu kategoriye örnek oluşturan yabancı bir kuruluştur. Multinet, Ukash gibi ürünler de Paypal benzeri faaliyet yürüten ürünlerdir. Yabancı sermayeli bu kuruluşlara BDDK’nın Haziran 2013 tarihli çıkardığı tebliğ ile birlikte lisans alma ve Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanununa uygun olarak işlemde bulunma zorunluluğu getirilmiştir.¹¹⁶ BDDK 2016 yılında Paypal’ın lisansını iptal etmiş ve faaliyetlerini durdurmuştur. Paypal’ın vergi ödemeyi reddetmesi, Türkiye’deki kullanıcılarının kişisel verilerini Türkiye dışında muhafaza etmek istemesi BDDK’nın bu kararı almasına neden olan hareketlerdir. 2016 yazında yeniden Paypal’la görüşmeler başlamıştır. Paypal 2017 yılında Türkiye piyasasına yeniden dönmeyi düşüneceğini bildirmesine ve Türkiye piyasasında %12’lik paya sahip olmasına rağmen bu yönde henüz olumlu bir gelişme olmamıştır.

E-paranın esas olarak iki türü mevcuttur. Elektronik para yazılım tabanlı ve donanım tabanlıdır. Yani yazılım bazlı ve kart biçimindedirler.

Yazılım bazlı elektronik paranın maddi değeri bir ağda veya yazılımda saklanır. Yazılım bazlı elektronik paralarla işlemler genel olarak internet ortamında gerçekleştirilir. Tahminlere göre önümüzdeki kısa vadede sanal ortamda ödeme ve alışveriş yapılırken artık kredi kartlarının yerini yazılım bazlı elektronik para alacak ve güvenli bir alışveriş ortamı yaratılacaktır.

Elektronik cüzdanlar yani kart tabanlı elektronik paralar ise, daha öncesinde hesaba yatırılan nakitin ilişkili kartlara transfer edilerek kullanıma sokulmasını sağlayan sistemdir. Gündelik yaşamda kolaylık sağlar, kolay taşınabilir, güvenlidir. Geleneksel basılı banknotların büyük oranda yerini almışlardır. Bu amaçla tasarlanmışlardır.

¹¹⁶https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kuruluslar/Elektronik_Para_Kuruluslari/Elektronik_Para_Kuruluslari.aspx, (Erişim Tarihi: 25.05.2018).

Tablo 2. 10: Gelişmiş Ülkelerde Elektronik Parayla Gerçekleştirilen İşlem Adetleri(*Milyon Adet) ¹¹⁷

	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*
Belçika	60,6	50,5	46,2	29,4	28,5
Brezilya	35,4	37,4	36,0	38,1	27,8
İtalya	118,3	151,9	191,2	244,0	291,4
Japonya	2.000,4	2.342,0	2.836,6	3.453,4	4.235,4
Hollanda	178,3	171,7	148,0	121,2	76,2
Rusya	79,1	106,2	225,7	564,4	1.013,6

¹¹⁷TÜFEK, *Elektronik Ödeme Araçları...*,s.65.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖDEME SİSTEMLERİ İÇİNDE SANAL PARANIN YERİ VE SANAL PARANIN VERGİSEL VE HUKUKSAL YÖNDEN İNCELENMESİ

I. SANAL PARA

Sanal paralar dijital paradırlar, ancak sanal paraların temsil ettikleri bir fiziksel gerçeklik yoktur. Sanal para dışındaki dijital paralar ise itibari kağıt paraları temsil ederler.

Sanal paranın tanımı konusunda ortak bir görüş bulunmamakla beraber Avrupa Merkez Bankası'nın 2012 yılında sanal parayı;

- “genellikle geliştiricileri tarafından kontrol edilen,
- sınırlı sanal grup üyeleri tarafından benimsenip kullanılan,
- düzenlenmemiş/regüle edilmemiş, dijital paradır”

şeklinde tanımlarken¹¹⁸, 2015 yılı Şubat ayında yayımlanan raporda sanal para, “Herhangi bir merkez bankası, kredi kuruluşu veya e-para kuruluşu tarafından ihraç edilmediği halde, bazı durumlarda paranın yerine kullanılabilen bir değer dijital temsildir” şeklinde açıklamasını revize etmiştir.¹¹⁹

Avrupa Bankacılık Otoritesi'nin 2014 yılında yayınlanan eserinde sanal para; “*merkez bankası veya kamu otoritesi tarafından verilmeyen, bir fona zorunlu olarak bağlı olmayan, ancak gerçek veya tüzel kişiler tarafından bir değişim aracı olarak kabul edilen ve elektronik olarak devredilebilen, depolanabilen veya alınıp satılan değer dijital bir temsildir.*”¹²⁰ şeklinde tanımlandığı görülmektedir.

¹¹⁸<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf>,
(Erişim Tarihi: 17.05.2018).

¹¹⁹<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemesen.pdf>,
(Erişim Tarihi: 17.05.2018).

¹²⁰<https://eba.europa.eu/documents/10180/657547/EBA-Op-2014-08+Opinion+on+Virtual+Currencies.pdf>, (Erişim Tarihi 17.05.2018).

Avrupa Bankacılık Otoritesi (EBA), sanal parayı merkez bankası veya kamu otoritesi tarafından yaratılmayan ve yasal ihale ile ilişkilendirilmesi gerekmeyen dijital bir değer temsili olarak tanımlamaktadır. Sanal paralar, gerçek ve tüzel kişiler tarafından takas aracı olarak kullanılır ve elektronik olarak aktarılabilir, depolanabilir veya alınıp satılabilir.¹²¹

II. KRİPTO PARA

Crypto ile currency kelimeleri bir araya getirilerek türetilen cryptocurrency kripto (şifreli) para anlamına gelmektedir. Şifreli olarak güvenli işlem yapmaya, sanal para arzına olanak sağlayan dijital değerlere kripto-para denir. Hiçbir merkezi otoriteye bağlı veya aracı kurum ya da kuruluşa bağlı olmaksızın oluşturulan bir sanal para birimidir. Her kripto para bir sanal paradır. Ancak her sanal para kripto para değildir.

Kripto para, son yıllarda ortaya çıkan bir kavramdır ve en genel manada sayısal para veya sayısal emtia olarak tanımlanmaktadır. Hiçbir ülke veya kuruluşa bağlı olmaksızın tamamen bağımsız olarak bireylerin kendi kişisel bilgisayarlarını kullanarak oluşturulan sanal değerlerin takas edilmesi söz konusu kripto para kavramının temelinde bulunmaktadır. Kripto paralar geleneksel fiyat paralar (TL, Dolar, Euro, vb.) gibi belirli bir merkez bankası, ülke veya kuruluş tarafından basılmamakta ve kontrol edilmemektedir.

Bitcoin ve Ethereum gibi kripto para birimleri, sanal para birimi grubunun bir parçası olarak kabul edilir. Bir kripto para birimi, işlemlerin güvenli ve orijinal olmasını sağlayan kriptografi teknolojisini kullanır ve ayrıca yeni para birimi birimlerinin oluşturulmasını yönetmeye ve kontrol etmeye yardımcı olur. Ortak halka açık olan blok zinciri tabanlı ağlar üzerinden, herkes şifreli para birimlerinde işlem yapabilir ve işlem yapmaya başlayabilir.¹²²

Merkezi olmayan kripto sistemlerde, kamuya açık ve herkes tarafından bilinen yöntemlerle sistemin kuruluş aşamasında belirlenen oranlarda üretilirler. Geleneksel para sistemlerinde hükümetler, gerekli gördüklerinde ulusal merkez bankaları aracılığıyla ek para ihraç edebilirler. Oysa, hükümetler veya şirketler kripto-para

¹²¹https://www.bafin.de/DE/Aufsicht/FinTech/VirtualCurrency/virtual_currency_node.html, (Erişim Tarihi: 08.08.2018).

¹²²<https://www.investopedia.com/terms/v/virtual-currency.asp>, (Erişim Tarihi: 08.08.2018).

üretmezler, başkalarının sahipliğindeki kripto-paralara onların izni olmadan el koyamazlar. Dolaşıma sunulan kripto-para miktarı ve para arzının şekli ve zamanlaması, kripto-sistemin kuruluş aşamasında belirlenir.

Geleneksel elektronik para saklama ve transfer işlemlerinde güven duyulan üçüncü bir kurum/kuruluş vardır. Örneğin; A kişisi, B kişisine para transfer etmek istiyorsa, bunu üçüncü bir taraf olan C bankasına veya aracı kuruluşuna iletir, C kurumu transfer işlemini gerçekleştirir ve bu transferin güvenliğinden ve doğruluğundan C sorumludur. A ve B kişisi, C'ye güvenirler.

Kripto sistemlerde üçüncü bir taraf/aracı yoktur. Güvenlik, bütünlük ve küresel hesap defterinin doğruluğu, karşılıklı birbirine güvenmeyen madenciler aracılığıyla gerçekleştirilir. Sistem güvenilirdir, tarafların birbirine güvenmesine gerek yoktur. Kripto-paranın güvenliği, madencilerin çoğunluğunun dürüstçe büyük defter tutma ve bundan finansal teşvik elde etme arzuları olduğu ilkesine dayanır.

Kripto paraların ilk örneği olan Bitcoin 2009 yılında hayatımıza girmiştir. Bitcoin kendine has özellikleri bulunan, herhangi bir merkez tarafından denetlenmeyen, ulusal bir para birimine bağlı olmayan bir değerdir.¹²³

Parasal bir değerin sayısal olarak saklanması nedeniyle kripto para, elektronik para olarak değerlendirilmektedir. Kripto paraların aslında elektronik paradan ziyade elektronik bir emtia şeklinde tanımlanması daha doğru olacaktır. Çünkü tıpkı emtialarda olduğu gibi kripto paraların da arzı sınırlıdır. Arzın sınırlı olması, fiyatlanmanın dalgalı olması sonucunu doğurur. Kur değişkenliği yani dalgalı kur, piyasa dinamikleri ve arz ile doğrudan ilişkilidir. Buna örneği yine en popüler kripto para olan Bitcoin ile vermek gerekirse, Bitcoin'in arzı 21 milyon ile sınırlanmıştır. Bir diğer kripto para olan Litecoin ise 84 milyon arz ile sınırlıdır. Arz rakamları bu sayılara ulaştığında sistemler tarafından arz durdurulacak ve bu kripto paralara talebin olması halinde fiyatların artması kaçınılmaz olacaktır. 19 Mart 2019 itibarıyla piyasada yaklaşık 17.5 Milyon Bitcoin bulunmaktadır. 1 Bitcoin 4.033 \$ dolar civarlarında fiyatlanmaktadır. Piyasaya ilk çıktığında 1 Bitcoin fiyatı 0,29 \$ civarındayken Mart 2019 itibarıyla 3732-4036 \$ civarında seyrini sürdürmektedir. Bugüne kadar 1 Bitcoin en fazla 19.781 \$ olarak fiyatlanmıştır.¹²⁴

¹²³ <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>, (Erişim Tarihi:19.02.2019).

¹²⁴ <http://www.bitcoinfoiyati.com/>, (Erişim Tarihi:19.03.2019).

Bitcoin' den sonra piyasaya birçok Bitcoin benzeri para çıkmıştır. Litecoin, PeerCoin, PrimeCoin, Ethereum, Zerocash, Dash bunların önde gelenleridir ve şu anda piyasada 2.525 farklı para mevcuttur.¹²⁵

Kullanıcılar Bitcoin'i;

- Bir mal veya hizmet karşılığında bir ödeme olarak,
- Takas noktalarından kullandıkları para birimi karşılığına satın alarak,
- Tanıdıkları bir kişi ile takasta bulunarak;
- “Madencilik” yolu ile edinebilirler.

Bu paraların gönderilmesi ise bir telefon uygulaması veya bilgisayar aracılığıyla yapılmaktadır.

Edinilen coinler dijital bir cüzdana tutulmaktadır. Bu cüzdan kullanıcıya dijital para gönderip almaya, ödeme yapmaya ve coin biriktirmeyi mümkün kılan sanal bir banka hesabı gibi düşünülebilir.

Bitcoin'in anonim olması, bitcoin kullanıcılarının işlem yaparken sadece digital cüzdan kimlik numaralarının yer alması sebebi ile kullanıcının ismi-soyismi gibi herhangi bir kişisel bilgi ihtiva etmemesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle bitcoin ile yapılan işlemler üçüncü kişiler tarafından takip edilemez. Yani bu işlemlerin kişi veya devlet otoriteleri tarafından bilinmesi veya tespit edilmesi mümkün olmamaktadır.

Bitcoinin;

- Merkezi olmaması sebebiyle herhangi bir arıza noktası bulunmaması,
- Şahsi olarak kişiler heklense dahi sistemin tamamı bu durumdan etkilenmemesi,
- Kriptografik açıdan blokların ve blok içi yapılan uygulamaların bir bütün halinde ve tarihsel sıra ile koruma altında olması,
- Kişisel olarak oluşturulan her cüzdanın kendine ait bir anahtarı ya da şifresinin bulunması ve bu şifre gizliliği korunduğu sürece işlem yapılamaması,
- Bitcoin arzı dağınık madencilerin uzlaşması ile sağlanması ve bu uzlaşma dışında hiçbir yaptırımla ek bitcoin arzının arttırılamaması, bitcoinin avantajları arasında yer alır.¹²⁶

¹²⁵ <https://tr.investing.com/crypto/>, (Erişim Tarihi: 19.03.2019).

¹²⁶ ÇARKACIOĞLU, Abdurrahman, *Kripto Para*, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi, 2016 s.60.

Bunun yanında, Bitcoin'i hacklemek, interneti hack edilmesiyle aynıdır. İnterneti aynı anda, tüm dünyada hacklemek imkansıza yakındır, ülkeler internet çıkışını kapatsalar veya Bitcoin'in kullanımını yasaklasalar dahi, bu sistemin çalışmasına engel olamazlar. Ancak, kötü niyetli kullanıcılar Bitcoin ağıının mevcut işlemci gücünün %51'inden fazlasına sahip olurlarsa, sistemin hacklenmesi mümkün hale gelir. Bu durumu gerçekleştirmek, bireyler ve hatta devletler için imkansıza yakındır. %51 atağı başarılı olsa dahi, diğer kullanıcıların işlem yapmaları engellenemez, fakat işlemlerin onay alması engellenebilir, yeni blok oluşumu durdurulabilir. Atağı yapanlar, yeni Bitcoin kazanamazlar, her blok için başarılı madenciye verilen Bitcoin miktarını değiştiremezler, sahip olmadıkları Bitcoin'lere erişemezler ve üzerinde işlem yapamazlar.¹²⁷

A. Kripto Paranın Toplumsal Açıdan Değerlendirilmesi

Yaşadığımız dönemde yaygın hale gelmeye başlayan kripto paranın büyük kısmı gerçek para ile alınmaktadır. Bazı kullanıcılar kripto paraların izlenememesi, işlemlerin engellenememesi gibi nedenlerle gerçek para karşılığında kripto para satın alarak yasadışı işlerde kullanılmaktadırlar.

Özellikle Bitcoin ve altcoin'lerin ilerideki hedefi kripto paranın diğer para birimlerinden çevrilen bir finans aracı olarak kullanmanın dışında, başlı başına ödeme aracı olarak kullanılmasını sağlamaktır. Bu hedef gerçekleştiğinde kamu otoritesinden bağımsız, müdahale edilemeyen ve sınırlandırılmayan bir ödeme aracı meydana gelmiş olacaktır.

Sınırlandırılmayan ve müdahale edilemeyen bir ödeme sisteminin, nasıl bir yapıya evrileceği ve sonuçlarının ne olacağı öngörülememektedir. Fakat kripto paranın kolay bir ödeme aracı olarak görüleceği, kötüye kullanılma eğiliminin yüksek olacağı ve online suçları arttıracacağı tahmin edilmektedir.

Kripto paranın üretiminin durdurulması ve kullanımının önüne geçilmesi bu sistemin temelini oluşturan fonksiyonların ortadan kaldırılması ile başarılabilir. Fakat internetin tamamen ve sürekli olarak kapatılması imkansız olduğundan günümüzde kripto paranın kullanımı ve üretimi ile ilgili kısıtlama veya engelleme mümkün değildir.

¹²⁷ <http://cryptorials.io/how-to-earn-interest-on-Bitcoin-5-different-ways/>, (Erişim Tarihi:19.06.2018).

Dünyanın birçok yerinde kripto parayı kullanan çok sayıda insan vardır. Kullanıcı kitlesi bu kadar geniş olan bir sistemi bir anda ortadan kaldırmak mümkün değildir. Dünyanın her yerinde yaygınlaşmış bir finansal sistemi ortadan kaldırmak geniş çaplı bir çaba gerektirmektedir. Fakat devletin hukuksal düzenlemeler ile bu sistemin kullanılmasına ilişkin yaptırımlar uygulanması sağlanabilir.

Devlet eliyle kripto para kullanımına ilişkin uygulanacak olan yaptırımlar, borsa mantığı ile çalışan kripto para sisteminde ümitsizlik doğurarak, sistemin değer kaybına ve zaman içinde yok olmasına neden olabilir. Fakat bu yapıda bir finansal araca suç çevrelerinin gereksinim duyması, kripto para sisteminin yok edilmesi yolundaki en önemli engeldir. Nitekim Bitcoin ile başlayan bu sistem zaman içinde çok sayıda kripto para alternatifini ortaya çıkarmıştır.

Kontrol altına alınamayan özelliği nedeniyle bu sistemin ortaya çıkardığı değer maddi veya menkul kıymet bakımından karşılığı bulunmamaktadır. Sistemin ortaya çıkardığı değer bütünüyle kullanıcı eğilimleri ile belirlenmektedir. Bu sebeple kripto para ülke ekonomisi bakımından parasal kayıp sayılabilmektedir.

Ülkeler bakımından maddi zarar anlamına gelen, aynı zamanda suç çevreleri tarafından finansal ödeme aracı olarak kullanılan kripto para, suçları önlemeye yönelik yapılan uygulamaları olumsuz yönde etkilemektedir.

Uluslararası para transferi konusunda kritik öneme sahip olan SWIFT organizasyonu swift kodu ile transfer noktalarını belirleyen ve takibini yapan bir yapıya sahip olduğundan tüm para transferlerinin kaynak ve hedefleri kontrol edilebilmektedir. Bu durum devletler lehine olabilecek özelliktedir. Ancak, devletlerin birbirlerine ambargo uygulamaları söz konusu olduğunda, herhangi bir kontrole tabi olmayan bir ödeme sistemi devletler için bir çıkar yol olarak değerlendirilebilir.

Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkelerinin siyasi nedenlerle Rusya'ya uyguladıkları ambargolar neticesinde Ruble'de sert düşüşler meydana gelmiştir. Bu sert düşüşleri engellemek adına MIR adı verilen yeni bir ödeme sistemi geliştirmiştir. Bu sistemin Türkiye'deki karşılığı TROY(Türkiye'nin Ödeme Yöntemi)'dir. Rusya'nı Ukrayna ile yaşadığı siyasi kriz sonrasında dünyanın en önemli ödeme sistemi olan Mastercard ve VISA Rusya'nın önemli bankaları ile çalışmalarını sınırlandırmasının ardından Rusya Merkez Bankası yerli ödeme sistemi olan MIR'ı hayata geçirmiştir. Rusya'nın yaşadığı bu sorun milli bir ödeme sisteminin olmasının niçin önemli olduğunu bir kez daha bize gösterirken, bununla kalmayıp geleceğin ekonomi dünyasında önemli bir yeri olacağı öngörülen kripto paralarla ilgili

gecikmeden adımlar atılmalı hatta milli bir kripto paranın hayata geçirilmesi sağlanmalıdır.

The Wall Street Journal gazetesinin 05.10.2017 tarihli haberine göre IMF Başkanı Christine Lagarde'ın "Bitcoin'i unutun IMFCoin'i duydunuz mu?" başlığı ile yer alan haberine göre IMF Başkanı bir toplantıda yaptığı konuşmasında IMF'nin para birimi olarak da bilinen SDR'nin (Special Drawing Rights: Özel çekme Hakkı) gelecekte üstlenebileceğini belirtmiştir. Aktif olarak kullanılan uluslararası paraların yerine uluslararası ticarete eğer SDR veya IMFCoin kullanılır ise kur dalgalanmaları neticesinde ülkelerin uğradıkları zararlar minimize edilebilir. Çin ile beraber gelişmekte olan ülkeler Uluslararası ticarete doların rolünü azaltarak, SDR'nin daha fazla alanda kullanılmasını sağlamak ve dolardan kaynaklanan risklerini çeşitlendirmek istedikleri bilinmektedir. IMF tarafından geliştirilebilecek dijital SDR yani IMFCoin uluslararası bir para birimi olarak kullanılacak ise SDR'yi oluşturan mevcut sepet de değişecektir.¹²⁸

Kripto para birimlerinin ihtiva etmiş oldukları aşırı küresel nitelik ve herhangi bir otoriteye bağlı olmamaları kanun koyucuların bunlar hakkında yasal ve finansal düzenlemeler yapmasını zorlaştıran nedenler arasında gösterilmektedir.

Ülkelerin Kripto para birimleri hakkında yaptığı düzenlemeler büyük farklılıklar arz etmektedir. Ancak dünyadaki genel yasal eğilim kripto paraların yasal bir ödeme aracı olmaması fakat kripto paralarla gerçekleştirilen ödemelerin yasa dışı olarak da kabul edilmemesi yönündedir. Buna rağmen henüz birçok ülke kripto paralar hakkında düzenleme yapmamıştır. Ekvator, Kırgızistan, Bangladeş ve Bolivya hükümetleri bitcoin ile yapılan her türlü işlemin yasa dışı olacağına ilişkin düzenlemeler getirmişlerdir.

Buna rağmen, kripto para birimlerine olan ilginin artması ile merkez bankalarının ve kanun koyucuların bu konuya olan yaklaşımları hızla değişmektedir. 2017 yılının başında Japon Devleti, bankacılık yasasında değişiklik yaparak Bitcoin'i yasal para birimi olarak kabul etmiştir. Buna göre Japon Devletine olan borçlar Bitcoin'le ödenebildiği gibi ülke içinde kişilerin yaptığı kripto para ödemeleri de resmi kurumlar nezdinde yasal ödeme olarak kabul edilmektedir. Rusya Hükümetinin kara para aklama ve kaçakçılık suçları ile mücadele ve kripto para trafiğini daha rahat izlem

¹²⁸<https://www.wsj.com/articles/forget-bitcoin-have-you-heard-of-imfcoin-1507228382>,
(Erişim Tarihi: 18.06.2018).

altına alabilmek adına 2018 yılında kripto paraları yasal finansal araç olarak kabul edeceğini duyurması ise devletlerin kripto paraların yaygınlaşması ile birlikte ortaya çıkan sorunlar için çözüm arayışında olduklarını göstermektedir.

B. Kripto Paranın Hukuk Sisteminde Değerlendirilmesi

Pek çok ulusal merkez bankası veya bankacılık düzenleme kurumu Bitcoin kullanımını yasaklamamış, ancak finansal kurumları ve bireyleri karşılaşılabilecekleri riskler konusunda uyarmıştır. Bitcoin'in merkezi bir otorite tarafından denetlenmemesi, oldukça yeni bir kavram ve teknoloji olması, her bir Bitcoin kullanıcısının Bitcoin'in geleceğinin belirlenmesinde rol alması gibi hususlar, hükümetleri, düzenleyici ve denetleyici kurumları haklı olarak endişelendirmektedir.

Bitcoin bir tür gelir veya ücrettir. Bitcoin geliri, vergiye tabi tutulursa, hükümetlerin Bitcoin'e karşı olmaları da beklenmez. Brezilya, Kanada, Finlandiya, Bulgaristan ve Danimarka, Bitcoin kullanımının vergilendirilmesi konusunda düzenlemeler yapmışlardır. Singapur, Bitcoin'i bir varlık veya ürün olarak görüp vergilendirir, Bitcoin ile yapılan yerel alışverişlerden katma değer vergisi dahi almaktadır.

Ülke bazında Bitcoin'in yasal statüsünü detaylı araştırmak için, Amerikan Kongre Kütüphanesi'nin, Kanun Kütüphanesi bölümünde hazırlanmış, Ocak 2014 yılına ait 40 ülkeyi kapsayan eser bu konuda en kapsamlı eserlerdendir.¹²⁹

Estonya hükümeti Blok-Zincir teknolojisini sağlık, bankacılık ve hatta vatandaşlarının yönetime katılmalarını sağlamak için kullanmayı planlamaktadır. Vatandaşlarına Blok-Zincir tabanlı ilk elektronik-oylama sistemini getirmiştir.¹³⁰

En fazla kripto paraya ev sahipliği yapan ve Bitcoin'den ticari olarak en fazla paya sahip olan ülke Amerika Birleşik Devletleri (ABD)' dir. Küresel piyasalarda bir çok konuda takip edilen ABD'nin kripto paralara ilişkin hukuki olarak yapacağı düzenlemede ve alacağı pozisyonda ABD'nin izleneceği sonucunu beraberinde getirmektedir.

Nakit para kullanımını kaldırarak, dijital para birimine geçmek isteyen ülkelerin başında Danimarka gelmektedir. Kendi merkez bankasını kaldırmadan Bitcoin ve itibari dijital parasını beraber kullanmayı amaçlamaktadır. Ancak

¹²⁹ www.loc.gov/law/help/bitcoin-survey/regulation-of-bitcoin.pdf, (Erişim Tarihi: 19.06.2018).

¹³⁰ ÇARKACIOĞLU, *Kripto Para*, s.60.

Danimarka Merkez Bankası, Bitcoin'in bir para birimi olmaması nedeniyle regüle etmeyeceklerini açıklamıştır.

İsveç de Danimarka gibi, nakit para kullanımını kaldırmak isteyen ülkeler arasında yer almaktadır. Riksbank'ın (İsveç Merkez Bankası) negatif faiz uygulamasından etkilenmemek ve varlıklarının değerini koruyabilmek için İsveç vatandaşlarının Bitcoin'i kullandıkları, bununla beraber, İsveç Finansal Denetleyici Otoritesi, Bitcoin'i ödeme yöntemi olarak yasal hale getirmiştir.

LG ve Samsung gibi teknoloji firmalarının yer aldığı Güney Kore'de Bitcoin'i düzenleyen herhangi bir hukuki sistem bulunmamasına karşın Bitcoin bir ödeme yöntemi olarak kabul görmüş olup, her geçen gün daha yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Hollanda'nın doğusunda yer alan Arnhem, adeta bir Bitcoin şehridir. Arnhem'de Bitcoin'le alışveriş yapılabilecek yüzden fazla işletme bulunmaktadır. Ayrıca Hollanda Bankaları, BlockChain (Blok-Zincir) uygulamasıyla kendi uygulamalarını geliştirerek maliyetlerini azaltmanın yollarını aramaktadırlar.

Birçok yenilikçi Bitcoin şirketine ev sahipliği yapan Kanada'da Bitcoin, kara para aklama ve terörün finansmanı mücadelesi yasası kapsamında düzenlenmiştir.

Birleşik Krallık Bitcoin'i özel para olarak kabul eder ve Bitcoin ile yapılan işlemlere katma değer vergisi uygular.

Bitcoin, Avustralya'da emtia olarak kabul edilmektedir.¹³¹ Avustralya Borsası BlockChain (Blok-Zincir) teknolojisini test etmektedir.

İzlanda Merkez Bankası, Mart 2014'te Bitcoin satın almanın İzlanda Kambiyo Yasasına aykırı olduğunu açıklamıştır.

Bangladeş, Bitcoin'i yasal bir para olmadığı ve kullanıcılarını finansal tehlikelere atabileceği için yasaklamıştır.

Bolivya Merkez Bankası, "bir hükümet veya yetkili birimler tarafından çıkartılmayan ve kontrol edilmeyen paraları kullanmak yasal değildir" gerekçesiyle Bitcoin'i yasakladığını duyurmuştur.

Ekvador, kendi elektronik parasını çıkartmak için çalıştığından, rekabeti önlemek için Bitcoin'i yasaklamıştır.

¹³¹ www.loc.gov/law/help/bitcoin-survey/regulation-of-bitcoin.pdf, (Erişim Tarihi: 19.06.2018).

Tayland Merkez Bankası, Temmuz 2013'te Bitcoin için bir yasa olmaması nedeniyle kullanımının yasal olmadığını açıklamıştır.¹³²

Genel olarak ülkeler, Bitcoin'e karşı olumlu bir endişelilik içerisindeylerdir. Henüz gelişim evresini yaşayan Bitcoin hakkında, ilerleyen zamanda küresel olarak hükümetler arası bir düzenlemeye gidilmesi ile kripto paraların geleceğini geri dönüşü olmayacak şekilde değiştirecektir.

Farklı ödeme seçeneklerinin yaygınlaşması ile beraber Türkiye'de ise farklı ödeme seçeneklerinin yaygınlaşmasıyla beraber hukuki açıdan bir alt yapının oluşturulması gerekliliği fark edilmiş ve bunun sonucunda 2013 yılında 6493 sayılı "Ödeme Ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun"¹³³ yürürlüğe girmiştir.

Kripto para özelliği bakımından herkes tarafından üretilebilmekte ve istenen sanal cüzdana aktarılabilir. Ülkemizdeki bankacılık mevzuatında paranın üretimi ve transferinden sorumlu kuruluşlar açık şekilde belirtilmediğinden kontrol mekanizmasından yoksun olan kripto parayı illegal olarak tanımlamak mümkün değildir. Zira bu konuda yapılan yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Öte yandan kripto parayı tek başına bir suç olarak ifade etmek yanlış bir değerlendirme olur. Türk hukuk sisteminde kripto para henüz yer bulmamıştır. Öte yandan Bankalar Birliğinin ilgili mevzuatında da geçmemektedir.

T.C. Maliye Bakanlığı bünyesinde yer alan Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı (MASAK)'ın Şüpheli İşlemler Bildiri Rehberi'nde Bankacılık işlemlerine ilişkin Şüpheli tipler listesinde yer alan T-001-3.47 kodlu "Müşteri hesaplarından bitcoin satan aracı kuruluşlara bitcoin alımına yönelik para transferi yapılması" işleminin şüpheli işlemler listesinde yer aldığı görülmektedir. Listede belirtilen tipteki işlem yapıldığında herhangi bir engellemeye maruz kalmayacaktır. Yani bitcoin satan kuruluşlara bitcoin alımı için para gönderilmesi illegal değildir. Söz konusu yapıldığında MASAK tarafından herhangi bir engellenmeye maruz kalınmayacaktır.

Bitcoin bir tür gelir veya ücrettir. Bitcoin geliri, vergiye tabi tutulursa, hükümetlerin Bitcoin'e karşı olmaları da beklenmez.

¹³² www.loc.gov/law/help/bitcoin-survey/regulation-of-bitcoin.pdf, (Erişim Tarihi: 19.06.2018).

¹³³ Kanun Numarası: 6493, Kabul Tarihi: 20/6/2013, Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih: 27/6/2013, Sayı:28690.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)'nın Araştırma Dairesi tarafından hazırlanan 2016 Aralık ayında yayınlanan Kripto-Para Bitcoin adlı raporunda kripto-paraların vergilendirilmesine ilişkin farklı yaklaşımlara yer verilmiş ve bu bağlamda sonuç bölümünde görüşlerine yer verilen değerlendirmede, "Ülkemizin de, tüm dünya devletleriyle birlikte, Bitcoin'i olumlu bir endişelilikle izlemesinin uygun olacağı düşünülmektedir. Tüm riskleri değerlendirilerek, teşvik edici düzenlemeler yapılırsa, Bitcoin pazarından gelir elde etmemiz de mümkün olabilir. Örneğin; Ülkemizde hizmet veren bir Bitcoin Borsası henüz kurulmamıştır, bunu düzenleyen bir mevzuat, Ülkemizi Bitcoin pazarında bir adım öne çıkarabilecektir." ifadelerine yer verilmiştir. Türkiye'nin Bitcoin'e ilişkin hukuki düzenleme çalışmalarını hızlandırması, temel düzenlemeleri yaparak piyasaya dâhil olması gereği belirtilmiştir. SPK tarafından talep edilen ve onaylanan bu raporun önümüzdeki dönemde Bitcoin ile ilgili Türkiye'de hukuki ve vergisel yönden olumlu gelişmeler olacağı yönünde beklentileri arttırmaktadır.¹³⁴

Ülkemizde internet alışverişlerinde kripto paraya olan ilginin artması nedeniyle BDDK bir basın açıklaması ile kullanıcıları uyarmıştır. Bu basın açıklamasında;¹³⁵

“Son dönemde bazı basın yayın kuruluşlarında ve internette “Bitcoin” hakkında çeşitli haberlerin çıktığı görülmektedir.

Bilindiği üzere, 6493 sayılı “Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun” (Kanun) 27.06.2013 tarih ve 28690 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun Geçici 1. maddesine göre bu Kanunda öngörülen yönetmelikler Kanunun yayımı tarihinden itibaren bir yıl içinde hazırlanarak yürürlüğe konulacaktır. Kanunun Geçici 2. maddesine göre ise Kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibari ile ödeme hizmetleri sunan ya da elektronik para ihraç eden ve bu Kanun kapsamında ihdas edilen ödeme veya elektronik para kuruluşu kategorisine dahil edilebilecek olan kuruluşlar Kurumumuzca çıkarılacak ilgili yönetmeliklerin yayımı tarihinden başlayarak bir yıl içinde Kurumumuza başvurarak gerekli izinleri almak ve uygulamalarını bu düzenlemelerde yer alan hükümlere uygun hale getirmek zorundadır.

Herhangi bir resmi ya da özel kuruluş tarafından ihraç edilmeyen ve karşılığı için güvence verilmeyen bir sanal para birimi olarak bilinen Bitcoin, mevcut yapısı ve

¹³⁴ http://www.spk.gov.tr/siteapps/yayin/yayingoster/1130_s.56-57, (Erişim Tarihi: 07.06.2018).

¹³⁵ http://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_0512_01.pdf, (Erişim Tarihi: 07.06.2018).

işleyişi itibarıyla Kanun kapsamında elektronik para olarak değerlendirilmemekte, bu nedenle de söz konusu Kanun çerçevesinde gözetim ve denetimi mümkün görülmemektedir.

Diğer taraftan, Bitcoin ve benzeri sanal paralar ile gerçekleştirilen işlemlerde tarafların kimliklerinin bilinmemesi, söz konusu sanal paraların yasadışı faaliyetlerde kullanılması için uygun bir ortam yaratmaktadır. Ayrıca Bitcoin, piyasa değerinin aşırı oynak olabilmesi, dijital cüzdanların çalınabilmesi, kaybolabilmesi veya sahiplerinin bilgileri dışında usulsüz olarak kullanılabilmesi gibi risklerin yanı sıra yapılan işlemlerin geri döndürülemez olmasından dolayı operasyonel hatalardan ya da kötü niyetli satıcıların suistimalinden kaynaklı risklere de açıktır.

Herhangi bir mağduriyet yaşanmaması adına, yukarıda belirtilen hususların duyurulmasında ve bu çerçevede Bitcoin ve benzeri sanal paraların barındırdığı muhtemel risklerin kamuoyuna hatırlatılmasında fayda mülahaza edilmektedir.

Kamuoyuna saygıyla duyurulur.”

ifadelerine yer verilmiştir. Bitcoin'e ilişkin yapılmış olan bu değerlendirmede BDDK "...Herhangi bir resmi ya da özel kuruluş tarafından ihraç edilmeyen ve karşılığı için güvence verilmeyen bir sanal para birimi olarak bilinen Bitcoin, mevcut yapısı ve işleyişi itibarıyla Kanun kapsamında elektronik para olarak değerlendirilmemekte, bu nedenle de söz konusu Kanun çerçevesinde gözetim ve denetimi mümkün görülmemektedir..." ifadesi ile yapısı ve işleyişi nedeniyle Bitcoin'in elektronik para olmadığını belirtmiştir. Devamında ise, Bitcoin'in yapısı itibarıyla yasadışı faaliyetlerde kullanıma, operasyonel hatalara ve yetki sahibi dışındakilerin usulsüz kullanımına açık olduğu hususunu ön plana çıkararak, kamuoyunu söz konusu risklere karşı uyarmıştır.

Kripto-para türü olan Bitcoin kullanımının yasal olarak veya BDDK tarafından herhangi bir şekilde yasaklanmamış olduğu dikkate alınırsa, ortada hukuki bir boşluk olduğu açıktır. Burada şunu belirtmek gerekir ki, Ceza Hukukunda "suçta ve cezada kanunilik ilkesi" uyarınca eylem esnasında suç olarak tanımlanmayan hareketlere yaptırım uygulanması mümkün değildir. Bu ilke Anayasa'nın 38. maddesi¹³⁶ ve TCK'nın 2. maddesi¹³⁷ ile koruma altına alınmıştır.

¹³⁶ <https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.01.2019).

¹³⁷ Kanun Numarası: 5237, Kabul Tarihi: 26/9/2004, Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih: 12/10/2004, Sayı:25611.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yasal mevzuatlarında "Bitcoin ve kripto para" kavramları ile ilgili düzenleme bulunmamaktadır. Türkiye'de bitcoin ve diğer kripto paralar yasa dışı değildir. Bu nedenle mevcut yasal düzenlemeler çerçevesinde bitcoin ve diğer dijital paraların hukuki durumunu değerlendirmek daha uygun olacaktır.

Türk Ceza Kanun'unun 2. Maddesi'nde Kanunda suç olarak tanımlanmamış hiçbir eylemden dolayı kişilere ceza verilemeyeceği açıkça belirtilmiştir. "Kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez ve güvenlik tedbiri uygulanamaz." hükmü gereğince yasalarca yasaklanmayan Bitcoin'e sahip olmak, Bitcoin ile ödeme yapmak veya Bitcoin ile ödeme kabul etmek yasa dışı değildir. Eğer bitcoin ile dolandırıcılık, hırsızlık, kara para aklama, vergi kaçakçılığı ve benzeri suçlar işlenirse bu suçlardan dolayı cezalandırma işlemi yapılır.¹³⁸

Hukuk sistemimize göre borçlunun mal varlığı içerisinde yer alan ve bir değeri olan her türlü mal alacaklının alacağı oranında eğer o şey hakkında herhangi bir yasal düzenlemeyle haciz yasağı getirilmediyse haczedilebilir.

Şu an piyasada yer alan kripto paranın hangi çeşidini ele alırsak alalım, piyasaya yarattığı etki ve hacmi bakımından bir değer oluşturduğu açıktır. Hukuk ve ekonomi çevrelerince de kripto paranın bir değer oluşturduğu kabul edilmektedir. Burda asıl problem kripto paraların bir değer olup olmadıkları değil de ne şekilde (para birimi mi, menkul kıymet mi, emtia mı) tanımlanacağıdır.

Kripto paraların haczedilip haczedilemeyeceğine ilişkin sorudan önce kripto paranın, para birimi, menkul kıymet ve emtia şeklindeki ekonomik varlıklardan hangisi kapsamında değerlendirileceği, borçlu tarafından bir elektronik cüzdanda tutulan veya bir aracı kurumun sisteminde bulundurulmuş kripto paranın o borçlunun mülkiyetinde olduğuna dair hukukî bağın nasıl kurulacağı noktasında nasıl bir yol izleneceği önem taşımaktadır. Bu da kripto paranın nasıl haczedilebileceği, haczedilen kripto paralarının ne şekilde satılarak alacaklıları tatmin edeceği sorularının cevabını da oluşturacaktır.¹³⁹

Bitcoin'in Türk Hukuku'na göre para niteliği taşımaması nedeniyle bedeli bitcoin olarak belirtilen çek ya da bono düzenlenmesi mümkün değildir. 2011 tarih ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'na göre çek ve bono kayıtsız şartsız belirli bir bedeli

¹³⁸ <http://baranhukuk.com/blog/index.php?id=hvxg7t0w>, (Erişim Tarihi: 22.05.2018).

¹³⁹ ÖZSOY, İlker Mete, *Kripto Para Varlıklarının Cebri İcra Yoluyla Haczi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Başkent Üniversitesi, SBE, 2019.

ödeme şartı bulunması ve Bitcoin'in yasalarımıza göre para/ ödeme aracı olarak kabul edilmemesi nedeniyle Bitcoin ile çek ya da bono düzenlenmesi mümkün değildir.¹⁴⁰

4857 sayılı İş Kanununun 32. Maddesi gereğince işçinin ücreti para ile ödenmelidir. Para dışında hiçbir şekilde ücret ödenmesine İş Kanunumuz izin vermemektedir. Ücretin mal şeklinde ödenmesi; ancak ek ücretler için söz konusu olabilir. İşçilerin ücretleri kural olarak Türk Parası ile ödenir. İş akdinin tarafları ücreti yabancı para üzerinden kararlaştırmışlarsa, işveren ücreti ödeme günündeki rayice göre Türk Parası ile ödeme yapabilir.¹⁴¹

21.05.2016 tarihli Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe giren 29718 Sayılı Ücret, Prim, İkramiye Ve Bu Nitelikteki Her Türlü İstihkakın Bankalar Aracılığıyla Ödenmesine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile birlikte 5 kişi ve üzerinde işçi çalıştıran işverenlerin ücretleri bankalar kanalıyla ödeme zorunluluğu düzenlenmiştir. Bu kapsamda banka aracılığıyla ödeme yapması gereken işverenler, işveren vekilleri veya 3. kişiler, işyerlerinin bulunduğu mahalde banka şubesi bulunmaması ya da çalışanlara banka aracılığıyla ödeme yapılmasına imkân bulunmaması hâlinde ödemeler, T.C. Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü şubeleri aracılığıyla yapılır hükmü net olarak göstermektedir.

Maaş ancak para olarak ödenebileceğinden ve Bitcoinin hala mevcut hukuk sistemimizde para olarak kabul edilmemiş olması ve bankaların Bitcoin'i paraya dönüştürerek ödeme yapmalarına yönelik bir uygulama bulunmaması nedeniyle maaş ödemesinin bitcoin ile yapılması mümkün değildir. İşçi ücretini sanal ortamda bitcoin olarak ödeyen işverenden usulüne uygun olarak maaş ödemesi yapılmamış olunması nedeni ile işçi tarafından tekrar maaş ödemesi talebi söz konusu olabilir. Bu sebeple maaş ödemeleri Bitcoin olarak ödenememektedir.

Bir kişi vefat ettiğinde miras yoluyla intikali mümkün olan malvarlığı değerleri onun ölenin terekesine dahil edilerek mirasçılara geçer. Kişinin taşınır, arabası, teknesi; taşınmaz malları, banka hesaplarındaki paraları da mirasçılara geçer. Bitcoin'in yasal olarak para kabul edilmese dahi; maddi bir karşılığının bulunmasından dolayı terekeye dahil edilerek mirasçılara hisseleri oranında geçmesinin mümkündür. Ancak maddi bir değeri olan bitcoinin terekeye dahil etmek için tespit

¹⁴⁰ Kanun Numarası: 6102, Kabul Tarihi: 13/1/2011, Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih: 14/2/2011, Sayı: 27846.

¹⁴¹ Kanun Numarası: 4857, Kabul Tarihi: 22/5/2003, Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih: 10/6/2003, Sayı: 25134.

edilmesi ve tespitten sonra mirasçılarının intikali esnasında izlenmesi gereken usulün ne şekilde olması gerektiği belirsizdir.¹⁴²

C. Kripto Paraların Vergisel Yönden İncelenmesi

Son yıllarda uluslararası piyasada popüler hale gelen kripto paraların hukuk sistemindeki yeri ve bu paraların geleceği hakkında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde sanal paralar mülk olarak vergilendirilir, dolayısıyla sermaye kazancı oranı, işlem sırasında kullanılan para biriminin değeri üzerindeki kazançlar için geçerlidir. Mülkiyet, sanal para birimini kullanan işlemlere uygulanır, örneğin, İç Gelir Servisi (IRS), sanal para birimlerini mülk olarak kabul eder (para birimi yerine) - bu nedenle, bir hizmet karşılığında bir çalışan tarafından alındığında mülk, Bölüm 83 uyarınca vergilendirilir. İç Gelir Kanunu'nun benzerinde, işveren ödemeyi W-2 Formunda ücret olarak bildirmeli ve geleneksel federal gelir vergisi stopajını ve bordro vergilerini takip etmelidir, sermaye varlığı olarak alındığında, vergi mükellefi rapor edilen ve gelen sermaye kazancını veya kaybını rapor eder ve öder. Ayrıca, sanal para birimleri ile yapılan ödemeler, mülkiyette yapılan diğer ödemelerle aynı ölçüde raporlama yapan bilgilere tabidir. Ayrıca vergilendirilebilir bir olay olarak da kabul edilir - sanal para birimini mayın veren bir vergi mükellefi, mülkün alındığı andaki sanal para biriminin gerçeğe uygun piyasa değerine dayanan vergiye tabidir.¹⁴³ Almanya'ya göre Bitcoin özel bir para birimidir. Avrupa Birliği bünyesinde yer alan ülkeler kripto paralardaki gelişmeleri yakından takip ederek illegal alanlarda kullanılmaması yönünde çalışmalar yaparken, Çin gibi kripto parayı yasaklayan ülkeler de yer bulunmaktadır. Rusya'da ise Bitcoin ile alışveriş yapmak ve Bitcoin'i Ruble'ye çevirmek yasaktır.¹⁴⁴ Bu yaklaşımlara bakıldığında kripto paraya ilişkin uluslararası boyutta ortak bir yaklaşım hala bulunmamaktadır. Bu yaklaşım birliğinin olmaması kripto paraların vergilendirilmesi hususunda da kendini göstermektedir. Bununla beraber kripto paraların temel özelliklerini oluşturan belirli bir merkez tarafından yönetilmemesi, gizliliğin ön planda olması ve kripto paralardan sağlanan gelirin tespit edilmesinin güç olması vergilendirilmelerini büyük ölçüde zorlaştırmaktadır. Kripto paraların vergilendirilmesi için öncelikle onun nasıl

¹⁴² <http://baranhukuk.com/blog/index.php?id=hvxg7t0w>, (Erişim Tarihi: 22.05.2018).

¹⁴³ https://www.irs.gov/irb/2014-16_IRB#NOT-2014-21, (Erişim Tarihi: 08.06.2018).

¹⁴⁴ <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/dunya-bitcoini-tartisiyor/1028051>, (Erişim Tarihi: 18.09.2018).

tanımlandığı önemlidir. Çoğu ülke kripto paraya ilişkin herhangi bir düzenleme yapmamışken, bazıları yasaklamış, bazıları da hukuki zemin oluşturmaya çalışmaktadır.

Kripto parayı vergilendirmek için emtia, para, menkul kıymet veya benzeri olmayan bir şey gibi değişik şekilde tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımlara göre göre kripto paranın; para vasfında değerlendirilebilmesi için onun değişim aracı olmak, tasarruf ve yatırım aracı olmak ve bunların yanında değer ölçüsü olmak gibi işlevleri yerine getirmesi gerekmektedir. Paranın klasik işlevleri gibi kripto paraların da yatırım ve tasarruf aracı olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Ancak değerlerinde hızlı yükseliş ve düşüşlerin olması, birçok kurum ve yapı tarafından ödeme aracı olarak kabul edilmemesi nedeniyle şu an diğer ölçüsü ve değişim aracı olma yönü tam anlamıyla gelişmemiştir. Bununla beraber bir devlet veya merkezi otorite tarafından yönetilmemesi nedeniyle bir ekonomi politikası aracı olarak da kullanmak mümkün görünmemektedir.

Diğer taraftan kripto parayı menkul kıymet olarak değerlendirenler kripto paraları finansal varlık olarak kabul etmektedirler ve kripto paraların alınıp satılmasından kaynaklanan işlemler gelir vergisinin konusuna girecektir. Al-sat işlemlerin nedeniyle kazanılan gelir, değer artış kazancı, komisyoncuların kripto para borsalarında elde ettikleri kazançlar ticari kazanç olarak tanımlanacaktır. Ayrıca kripto paralar menkul kıymet olarak değerlendirildiğinde KDV kapsamından çıkarılacak ve yalnızca gelir vergisine tabi olacaklardır. Gelirin elde edildiği ülke, kripto para borsalarının hangi ülkede yer aldığı, vergilendirme işlemi yapılırken uluslararası sınırların neler olacağı çözümlenmesi gereken problemler arasındadır.

Başka bir yaklaşım ise kripto parayı bir emtia olarak tanımlamaktadır. Ticarete kullanılan tüm mallar gibi kripto paralar da bir emtiadır. Tabi kripto para algoritmalarını çözerek üretimini sağlayan madencilerin gelirleri bu yaklaşıma göre nasıl vergilendirileceği ayrı bir tartışma konusudur. Kripto para madenciliğinde sermayeye değil de uzmanlaşmaya dayalı bir üretim olduğunu savunanların yanında yüksek teknolojik donanımlara dayanması nedeniyle sermayenin etkisinin daha fazla olduğu, bu sebeple ticari kazanç olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünen kesimler de vardır.¹⁴⁵

¹⁴⁵ https://www.vergidegundem.com/documents/10156/4739384/ocak2018_mak2.pdf/a2a94dc3-3bda-419f-94a8-b46de0be7455, (Erişim Tarihi: 18.04.2019).

Kripto para tanımlamalarındaki farklılıklar ülkelerin vergi sistemlerine de yansımaktadır. Bazı ülkelere göz atmak gerekirse; Avustralya Vergi İdaresi göre ise; Bitcoin'i para olarak değil değer artışı neticesinde kazanç sağlanabilecek bir varlık olarak değerlendirmektedir. Fakat Bitcoin ticari olmayan nedenlerle mal ve hizmet alımında kullanılabilir, eğer yapılan işlem 10.000 Avusturalya Doları'ndan az ise vergi alınmayacaktır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'de ise kripto paralar emtia olarak tanımlanmakta ve bu tanıma göre vergilendirilmektedir. Eğer ABD'de kripto paraların alıp-satarak bir kazanç elde ederseniz bu kazancınız ABD vergi yasalarına göre sermaye kazancı olarak değerlendirilecektir. Bunun yanında ABD'de işçilere yapılan ödemeler veya hizmet satın alındığında bu kişilere Bitcoin ile ödeme yapılabilir ve bu ödemeler kişilerin geliri kabul edilmekte ve gelir vergisine tabi olmaktadır. Kripto paraların alınıp satılması neticesinde elde edilen kazançlar banka hesaplarına yansımakta ve ABD vergi idarelerine beyanname verilmelidir. ABD'de vergi idaresi tarafından gelir kaynağı ve hesap hareketlerinin yakından takip edilmesi nedeniyle Bitcoin gibi kripto paralar daha etkin şekilde vergilendirilmektedir. Kanada kripto paraları emtia olarak değerlendirmektedir. Öyle ki Bitcoin, doğalgaz gibi, altın gibi, gümüş gibi bir emtia olarak tanımlanır. Bu bağlamda kripto paralar ticari kazanç olarak vergilendirilebileceği gibi değer artış kazancı olarak da vergilendirmek mümkündür. Ayrıca Japonya'da da kripto para emtia olarak tanımlanmaktadır. Hatta kripto para; hem ödeme aracı olarak kullanılabilen bir araç hem de dijital platformda transfer edilebilen varlık benzeri değer olarak görülmekte, bu sebeple hem gelir vergisine hem de ve sermaye kazançları vergisine tabi olmaktadır. Avrupa Birliği'nin önemli ülkelerinden Almanya ise kripto paraları yabancı ülke paraları statüsünde değerlendirildiği ancak yasal bir ödeme aracı olarak tanımlanmamaktadır. Almanya'da kripto paralardan 800 Euro'nun üzerinde değer artış kazancı elde edildiğinde vergi doğmaktadır, hatta bir yıldan daha az süre elde tutulan kripto paralar için yüzde 25 oranında vergi gelir vergisi doğmaktadır.¹⁴⁶

Bu örneklerde bize gösteriyor ki kripto paraların nasıl tanımlandığına bağlı olarak, vergilendirmeleri de farklılaşmaktadır. Kripto paraların vergilendirilmesi, tanımlamaların yapılması yeterli değil, daha birçok sorunla da karşılaşmaktadır. Örneğin kripto para kullanıcılarının, işlem yapanların kimliklerinin doğru olarak tespiti çok zordur. Ancak kişisel bilgiler kripto paraların milli paralarına

¹⁴⁶GÜNAY, Hamdi Furkan, KARGI, Veli, “Kripto Paraların Vergilendirilmesinin Mali Yönden Değerlendirilmesi”, Makale, Journal of Life Economics, Cilt:5, Sayı:3, Temmuz 2018.

dönüştürülmesi sırasında doğruluğu tespit edilebilir. Yani, Kripto para kullanıcısı, kripto paralarının kendi milli parasına dönüştürürken vergi mükellefi olarak tespit edilebileceği anlamına gelmektedir. Vergilendirmenin zorluğundan biri de budur.

Vergi devletlerin egemenliğini göstermesinin yanında en önemli gelir kaynaklarıdır. Dünya’da kripto paraların oluşturduğu ekonomi ve hacmi dikkate alındığında devletler bundan sağlayabilecekleri vergilerden kolay vazgeçemezler. Bu sebeptendir ki kripto paralar yasal bir çerçeveye yerleştirilerek, en kısa zamanda devletlerin vergi sağlayabilecekleri bir kaynak olacaktır. Kripto paraların işlemleri üzerinden vergilendirilmesi, kullanıcılar açısından işlem maliyetlerini arttıracığı için, kullanıcılar vergi oranlarının daha düşük olduğu, işlem maliyetlerinin daha uygun olduğu ülkelere işlemlerini kaydırmaları ülkelerin vergi kazancı kaybı açısından önemli bir etkidir ve bu gelecekte devletlerin vergi konusunda rekabetine neden olabileceği öngörülmektedir. Kripto paraların alınıp satılma işlemi ve üretilmesi (madencilik) işlemlerinin vergilendirilmesi hala birçok ülke için çözülememiştir.

D. Türkiye’de Kripto Paranın Vergilendirilmesi

Bitcoin başta olmak üzere kripto paralara ilişkin tartışmalar tüm dünya ile beraber Türkiye’de de her geçen gün artış göstermektedir. Kripto paranın yasal çerçevesinin belirlenmesi ve vergisel mevzuatın oluşmasında dünyanın birçok ülkesiyle aynı durumdadır. Kullanımında herhangi bir yasaklama bulunmamakla beraber resmi kurumlarca herhangi bir tanımlama da bulunmamaktadır. Ancak 2017 yılında kripto paraların tanımlanmasının ne olacağı konusunda Maliye Bakanlığı’nın Merkez Bankası ve Sermaye Piyasası Kurulu’ndan görüş istediği medyaya yansımıştır.¹⁴⁷

Ancak hala kripto paraların ne olarak adlandırılacağı konusunda yapılmış bir açıklama mevcut değildir. Emtia mı, para mı yoksa menkul kıymet mi? Alternatif seçenekler değerlendirildiğinde, örneğin kripto paraların para olarak kabul edilmeleri halinde Merkez Bankası yetki alanı kapsamında değerlendirilerek herhangi bir vergilemeye tabi tutulmayacağı söylenebilir.

Eğer menkul kıymet olarak tanımlanır ise KDV’nin konusuna girmez ancak kripto paralarda meydana gelen değer artışı 2018 yılı için 12.000 TL’yi geçmesi

¹⁴⁷<https://www.ntv.com.tr/teknoloji/bitcoine-vergi-geliyor-maliye-spk-ve-mb-kripto-paralari-inceliyor%2criHhA6CgEUqJgGXs7RWlgA>, (Erişim Tarihi: 18.01.2019).

durumunda gelir vergisine matrahı oluşmaktadır. İşlem yapılan borsalarda kazanılan gelirler ise ticari kazanç kapsamında değerlendirilecektir. Menkul kıymet olarak tanımlanmadığında ise beraberinde işlemin yapıldığı borsaların hangi ülke hukukuna tabi olacağı ve vergilemeye ilişkin uluslararası sınırlar neye göre belirleneceği gibi soruların cevabı belirlenmesi gerekmektedir.

Kripto paralara ilişkin kabul gören son görüş ise emtia olarak tanımlanması gerektiğidir. O halde sürekli yapılmayan kripto paranın alınıp satılması nedeniyle oluşan arızı kazançlar 2018 yılı uygulamasına göre 27.000-TL'yi aşması halinde aşan kısım bulunulan yıl için yıllık gelir vergisi beyannamesini oluşturmaktadır. Ancak alım satım işlemi sürekli olarak yapılması halinde mükellefin kazancı ticari kazanç sayılır ve gelir vergisine tabi olması gerekir. Bu durumda alım satım işlemi bir komisyoncu aracılığıyla sağlanıyorsa bu araçlar ise tıpkı menkul kıymette olduğu gibi gelirleri ticari kazanç sayılacak ve buna göre vergilendirilmeleri gerekecektir. Bununla beraber alım satım işlemi Katma Değer Vergisi (KDV) konusunu da oluşturmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin mevcut finansal, mali ve hukuki sistemi açısından başta Bitcoin olmak üzere kripto paraların emtia olarak tanımlanması daha uygun olacaktır.

Sermaye Piyasası Kurulu'nun (SPK) aracı kurumlara gönderdiği Genel Mektup'ta Bitcoin 27 Kasım 2017 tarih ve 43 sayılı toplantısında sanal para birimleri ile ilgili olarak Türkiye'de bir düzenleme veya tanımlama bulunmadığı ve Sermaye Piyasası Kanunu kapsamında yer alan türev araçlara dayanak teşkil edebilecek unsurlar içerisinde sanal para birimlerinin bulunmadığı dikkate alınarak, bu aşamada müşterilere yönelik sanal para birimlerine dayalı spot veya türev işlemler yapılmaması gerektiği hususu belirtildiğinden kripto paranın menkul kıymet olarak değerlendirilmesi finansal sistemimizle örtüşmediğini göstermektedir.¹⁴⁸ Kripto paraların para olarak tanımlanması Merkez Bankası tarafından basılmaması ve herhangi bir değeri karşılığı basılmamış olması nedeniyle kripto paralara para birimi denilemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Kripto paraların emtia olarak tanımlanması ve bu kapsamda vergilendirilmesi öncelikle gelir vergisi, kurumlar vergisi ve katma değer vergisi kapsamına gireceği görülmektedir. Gelir vergisi açısından incelendiğinde; kripto paranın 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda ¹⁴⁹ açıklanan yedi gelir unsurundan

¹⁴⁸<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/spkdan-flas-bitcoin-aciklamasi-geldi-40664892>, (Erişim Tarihi: 19.01.2019).

¹⁴⁹Kanun Numarası: 193, Kabul Tarihi: 31/12/1960, Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih: 6/1/1961 Sayı: 10700.

hangisinin kapsamına gireceği tartışmalıdır. Eğer alım-satımı sürekli yapılıyorsa ticari kazanç, sürekli yapılmıyorsa arızı kazanç olacağı değerlendirilmektedir. Tam da bu kapsamda Gelir Vergisi Kanunu'nun 80. Maddesinde arızı kazanç olarak değerlendirilecek kazançlar belirlenmiştir. Bu maddede kripto paralara ilişkin bir açıklama yoktur. Bu sebeple mevcut kanunda kripto paralar bu kapsamda vergilendirilemezler.

Kurumlar vergisi mükellefi olan şirketler, iş ortaklıkları, kooperatif vb. kurumların kazançları kurumlar vergisinin konusunu oluşturduğu için kripto paraların emtia olarak tanımlanması durumunda kurumların bu varlıklardan sağladıkları gelirleri 2019 yılında yüzde 22 oranında vergilendirmek mümkündür. Emtia olarak kabul edilen kripto paraların Türkiye'de yapılan işlemlerinde para tesliminde Katma Değer Vergisi kapsamına girecektir.¹⁵⁰

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun¹⁵¹ 1. Maddesi bu verginin konusunu teşkil eden işlemleri saymaktadır. Buna göre ticari, sınai, zirai faaliyet ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler, her türlü mal ve hizmet ithalatı ve diğer faaliyetlerden doğan teslim ve hizmetler katma değer vergisinin konusunu oluşturmaktadır. Eğer kripto paralar emtia olarak kabul edilirse, Türkiye'de yapılan işlemlerinde teslimi anında Katma Değer Vergisi kapsamına girecek ve bu bağlamda vergilendirilebilecektir.¹⁵²

E. Hukuk Sisteminde Kripto Paraların Yerinin Olmamasının Sakıncaları

Herhangi bir merkezi otorite tarafından düzenlenmeyen, izlenmeyen ve kayıt altına alınmayan bu sistem kripto para sistemi öncelikli olarak illegal faaliyetlerle uğraşan ve bu amaçla paralarını aktaran ve aklayan kişiler için çok kullanışlı bir platformdur. Günümüzün en önemli sorunlarından biri olan terörizmin beslendiği

¹⁵⁰DOĞAN, Zeki, vd. “Türkiye’de Bitcoin İşlemlerinin Vergilendirilmesi ve Muhasebeleştirilmesine İlişkin Önerileri”, Makale, 2018, (Çevrimiçi), https://www.researchgate.net/publication/328030587_Turkiye'de_Bitcoin_Islemlerinin_Vergilendirilmesi_ve_Muhasebelestirilmesine_Iliskin_Oneriler, (Erişim Tarihi: 01.02.2019).

¹⁵¹Kanun Numarası: 3065, Kabul Tarihi: 25/10/1984, Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih: 2/11/1984 Sayı: 18563.

¹⁵²GÜZELOĞLU, Abdulkadir, KURBAN, Tarık, “Kripto Para Birimleri: Hukuk ve Vergi Özelinde Kısa bir Bakış”, (Çevrimiçi) http://guzeloglu.legal/tr/haber-makale/kripto-para-birimleri-hukuk-ve-vergi-ozelinde-kisa-bir-bakis-246.html?utm_source=Mondaq&utm_medium=syndication&utm_campaign=View-Original, (Erişim Tarihi: 19.03.2019).

birçok sorunlu kaynak olabilir. Ancak her kurum ve oluşumun ihtiyaç duyduğu gibi terörizm de belirli bir finansmana ihtiyaç duymaktadır. Her şey gibi maalesef terörün de küreselleştiği çağımızda dünyanın her yerinde bu gruplara üye kişiler bulunmaktadır. Bu örgütlerin merkezlerinden uzak yerlerde, başka kıtalarda eylem yapabilmeleri her şeyden önce belirli bir bütçeyi gerektirir. Bu örgütlerin yasal yollardan bu kişilere para transfer etmeleri günümüz kanunlarına göre oldukça zordur. Ancak yasal bir çerçevesi olmayan ve izlenmeyen bu kripto paraların bu amaçla kullanan insanlar için bulunmaz bir araçtır.¹⁵³ Bitcoin ve diğer kripto paralarla yapılan işlemlerde, işlemi kimin yaptığı ve kimle yaptığı bilinmiyor. Örneğin para transfer işlemlerinde para göndermek isteyen kişi, açtığı bir bitcoin cüzdanından başka bir bitcoin kullanıcısına bitcoin transfer ettiğinde işlemler şifrelenmiş dosyalar aracılığıyla gerçekleştiği için kimin kime ne kadar bitcoin gönderdiği bilinmiyor. Söz konusu işlemin para transferi şeklinde bankalardan yapıldığında, söz konusu işlemi yetkili kişiler parayı gönderen ve alan kişilerin bilgisine rahatça ulaşabilmekteyken, kripto paralarda bu işlemleri sorup öğrenebileceğimiz bir kişi ya da bir makam bulunmamaktadır. Bu platformu kullanan kişilerin kimlik bilgileri herhangi bir otoritenin gözetimi altında olmayışı sistemi illegal finansal işlemlere açık hale getirmektedir.¹⁵⁴ Bu sistemin kontrol altına alınması veya izlenebilmesi için öncelikli olarak hukuki bir zemine oturtulması gerekmektedir.

Kripto paraların, en bilinen örneğiyle Bitcoin'in, dijital cüzdanların çalınabilmesi, kaybolabilmesi veya sahiplerinin bilgileri dışında usulsüz olarak kullanılabilmesi gibi olumsuz özelliklere sahiptir. Ayrıca kullanıcıların ve hizmet alınan firmaların operasyonel hatalarından ya da kötü niyetli kişilerin suistimallerinden kaynaklanan zararların, işlemlerin geri döndürülemez nitelikte olması nedeniyle düzeltilmesi veya iptal edilmesi mümkün değildir.

Kripto paralara yönelik bir kanunun olmaması, kullanıcılarına yönelik herhangi bir koruma bulunmaması, herhangi bir haksızlıkta başvurabilecekleri bir kurumun olmaması, daha geniş çevrelerce kullanımının önüne geçmekte ve yeni teknolojilerle gelişiminin sağlanmasına katkıda bulunacak aktörleri bu konuda çekingen bırakmaktadır.

¹⁵³<https://coin-turk.com/fbi-yetkilisinden-kripto-para-aciklamasi>, (Erişim Tarihi:19.04.2019).

¹⁵⁴<https://www.aydinlik.com.tr/mahfi-egilmez-yazdi-kripto-paralar-neden-tehlikeli-ekonomi-kasim-2017-1>, (Erişim Tarihi: 19.04.2019).

Nisan 2019 itibariyle 2127 çeşit kripto paraların toplam piyasa değeri yaklaşık 179 milyar dolardır. Söz konusu değer, 2013 yılında 10 milyar dolar iken, 2018 yılında 795 milyar dolara, 2019 yılında ise 179 milyar dolara ulaşmıştır. Bu ekonominin devletler açısından güvenliğinin yanında vergisel olarak da bir anlamı vardır. Devletler bu ekonomiden bir vergi almak istiyorlarsa bunu hukuki olarak bir çerçevesinin bulunması gerekir.¹⁵⁵

¹⁵⁵<https://coinmarketcap.com/tr/charts/>, (Erişim Tarihi: 19.04.2019).

SONUÇ

Sanal paralar fiziki paralarla benzer özellikler taşımakla beraber hızlı kullanım sağlayan, sınırları bağımsız olan, anlık işlemlerde kullanılan, alışveriş yapmaya olanak sağlayan ve para transferi gerçekleştiren ağ tabanlı araçlardır. Günümüzde sanal para sistemlerinin kullanımının artmış olsa da varlıkları ilerleyen zamanlarda gelişim gösterecektir. İlerleyen dönemlerde sanal para sistemleri varlığını fiziki para sistemlerine kabul ettirebileceği gibi yalnızca sanal alışverişte kullanılan bir araç olarak kalması da söz konusu olabilir.

Bitcoin başta olmak üzere kripto paraların kullanımı her geçen gün artmıştır ve işletmelerin hem yatırım için hem de ödeme ve tahsilatlarını kapsayan ticari işlemlerinin tümünde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Fakat ülkemizde dahil olmak üzere dünya ülkelerinde kripto paraların muhasebeleştirilmesine ilişkin yasal bir prosedür bulunmamaktadır. Yatırımcıların yüksek risk faktörüne maruz kalmaması, muhasebe ve vergi işlemlerinin ihmalkarlığının önüne geçilmesi amacıyla kripto paraların mali işlemler arasına alınması ve yasal düzenleme getirilmesi önem arz etmektedir.

Bilgisayar algoritmaları ile tasarlanan dijital ödeme sistemi olan bitcoin günümüzde hızla gelişmeye devam etmektedir. Her geçen gün talebin arttığı bitcoin bu özelliğiyle finans dünyasında diğer sanal para sistemlerinden ayrı değerlendirilmesine yol açmıştır.

Herhangi bir yönetim merkezi olmayan, herhangi bir kişi ya da kurumun bünyesinde yer almayan kripto paralar herhangi bir ülkenin merkez bankasıyla ilişkili olmaması nedeniyle hiçbir ülkenin ekonomik durumundan da etkilenmezler. Bitcoin sisteminde ödemelerde gecikme, EFT, Havale, SWIFT masrafları, hesap işletim ücreti veya kredi kartı ücretleri yoktur. Kripto para kullanıcısı haftanın herhangi bir günü istediği saatte ücretsiz olarak birkaç dakika içerisinde başka bir kripto para kullanıcısına kişisel bilgisayarını veya cep telefonunu kullanarak Bitcoin (kripto para) gönderebilir. Bir üst otorite ya da devlet görevlisi bu işlemi engelleyemez ya da bu kripto paralara el koyamazlar.

Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkelerinin siyasi nedenlerle Rusya'ya uyguladıkları ambargolar neticesinde Ruble'de sert düşüşler meydana gelmiştir. Bu sert düşüşleri engellemek adına MIR adı verilen yeni bir ödeme sistemi geliştirmiştir. Bu sistemin Türkiye'deki karşılığı TROY(Türkiye'nin Ödeme

Yöntemi)'dir. Rusya'nı Ukrayna ile yaşadığı siyasi kriz sonrasında dünyanın en önemli ödeme sistemi olan Mastercard ve VISA Rusya'nın önemli bankaları ile çalışmalarını sınırlandırmasının ardından Rusya Merkez Bankası yerli ödeme sistemi olan MIR'ı hayata geçirmiştir. Rusya'nın yaşadığı bu sorun milli bir ödeme sisteminin olmasının niçin önemli olduğunu bir kez daha bize gösterirken, bununla kalmayıp geleceğin ekonomi dünyasında önemli bir yeri olacağı öngörülen kripto paralarla ilgili gecikmeden adımlar atılmalı hatta milli bir kripto paranın hayata geçirilmesi sağlanmalıdır.

Kripto para ekosistemi içerisinde aktif rol alabilmek için veri tabanı sistemi, işletim sistemleri, donanımsal kaynakların milli imkanlarla geliştirilmesi adına bilişim alanında ülkemiz adına kıymetli bir basamak olacaktır. Milli imkanlarla geliştirilen bir kripto para, Bankacılık sistemimizin gelişimine katkı sağlamakla beraber oluşabilecek yurt dışı kaynaklı riskleri minimize edecektir. Bunun yanında dünyasını değiştirecek olan bu teknolojinin ihracatı ile ülkemize bir değer ve prestij sağlayacaktır. Hatta bu alandaki teknolojik gelişmeler finans alanının yanında bir çok alanda ülkemize katma değeri yüksek ürün sağlayacaktır.

Mevzuatta kripto paralarla ilgili düzenlemelerin olmamasından dolayı kripto paraların vergi ve muhasebe boyutuyla ilgili literatürde yeterince çalışma bulunmamaktadır. İlerleyen dönemlerde kripto paralarla ilgili vergi ve muhasebe düzenlemeleri yapılması durumunda kripto paraların vergi, muhasebe ve finansal raporlama kriterleri alanında yapılan araştırmaların artacağı düşünülmektedir.

Sanal para kullanımının önündeki en büyük engel hukuki bir alt yapısının olmamasıdır. Ödeme sistemi bakımından sağlıklı bir hukuki alt yapı hukuksal olarak belirlenen özel kanunlarla hak ve yükümlülükleri belirleyen sözleşmelerle mümkündür. Sanal para ödeme sistemlerinde hak ve yükümlülüklerin düzenlendiği hukuki bir alt yapı yoktur. Hukuki alt yapısı olan ülkelerin hukuklarında ise pek çok boşluk bulunmaktadır. Kripto paralar yapıları gereği online olmaları ve kullanımlarının belirli bir ülke ya da ülkelere göre sınırlandırılmaması nedeniyle aktif ve verimli bir hukuki düzenin sağlanabilmesi için küresel anlamda ortak bir tutum ve ülkeler arası işbirliği bulunmalıdır. Ancak bu ülkelerin egemenlik sınırları içerisinde bazı düzenlemeleri yapmalarına engel teşkil etmez.

Sanal para sisteminde yapılan işlemlerin getireceği sonuçların bilinmemesine ve hukuksal müeyyide olmamasına karşın kullanımı her geçen gün artmaktadır. Öte yandan sanal para sisteminde gizlilik kavramı pek çok soru işareti taşımaktadır. Sanal

para kullanan tarafların konumlarının tespit edilememesi ve yaptırım bulunmaması sebebiyle devletlerin ve merkez bankalarının karşılaşacağı durumlar bu konuda verilebilecek bir örnektir. Bitcoin özel olarak değerlendirildiğinde belirli bir sunucusunun olmaması ve bu nedenle yetkili mercilerce gerekli durumlarda müdahale edilemeyecek olması önemli bir dezavantaj yaratmaktadır.

Ülkemizin de, tüm dünya devletleriyle birlikte, Bitcoin'i olumlu bir endişelilikle izlemesinin uygun olacağı düşünülmektedir. Facebook gibi global bir şirketin de yakın zamanda kendi kripto parasını oluşturacağını açıklamasıyla birlikte kripto para sistemindeki gelişme beklenilenden daha hızlı olacağı öngörülmektedir. Tüm risklerin değerlendirilerek, teşvik edici ve yapıcı düzenlemeler yapılırsa, kripto para ekosistemin gelişmesine katkı sağlayarak bu yeni dijital dünyada henüz başlangıç aşamasında yerimizi almış oluruz. Bu yeni dijital dünyaya eğer geç kalırsak, bir daha yakalayabilmemiz pek mümkün olmayacaktır.

KAYNAKÇA

BENSTON, George J., *Regulating Financial Markets- A Critique And Some Proposals*, London, Hobart Paper Institute of Economic Affairs, 1998, s. 28.

BIS, *Real-Time Gross Settlement Systems(RTGS)*, Basel, Mart 1997, s.4, (Çevrimiçi), <https://www.bis.org/cpmi/publ/d22.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.07.2018).

BIS-CPSS, *A Glossary of Terms Used in Payments and Settlement Systems*. Basel, 2003, s. 41, http://www.bis.org/cpmi/glossary_030301.pdf, (Erişim tarihi: 12.08.2018).

BIS-CPSS, *Retail Payments in Selected Countries: a Comparative Study*, 1999, s.12, (Çevrimiçi) <http://www.bis.org/cpmi/publ/d33.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.06.2018).

CHOWN, John F., *A History of Money: From AD 800, ABD*, Psychology Press, 1994, s. 9-10.

COLUMBA, Francesco, *Narrow money and transaction technology: new disaggregated evidence*, Journal of Economics and Business, 2009, s. 15.

ÇARKACIOĞLU, Abdurrahman, *Kripto Para*, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi, 2016 s.60.

ÇAY, Şerif, *Elektronik Ödeme Sistemlerinin Finansal Piyasalara Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi SBE, 2015.

Directive 2000/46/EC of the European Parliament and of the Council of 18 September 2000 on the taking up, pursuit of and prudential supervision of the business of electronic money institutions, (Çevrimiçi) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32000L0046>, (Erişim Tarihi:16.04.2018).

Directive 2007/64/EC of the European Parliament and of the Council of 13 November 2007 on payment services in the internal market amending Directives 97/7/EC, 2002/65/EC, 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 97/5/EC, OJ L319/1, (Çevrimiçi) <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2007/64/oj>, (Erişim Tarihi: 16.04.2018).

Directive 2009/110/EC of The European Parliament and of The Council of 16 September 2009 on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of electronic money institutions amending Directives 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 2000/46/EC, [2009] OJ L 267/7, (Çevrimiçi) <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:267:0007:0017:EN:PDF>, (Erişim Tarihi: 16.04.2018).

DOĞAN, Zeki, vd. “Türkiye’de Bitcoin İşlemlerinin Vergilendirilmesi ve Muhasebeleştirilmesine İlişkin Önerileri”, Makale, 2018, (Çevrimiçi), https://www.researchgate.net/publication/328030587_Turkiye'de_Bitcoin_Islemlerinin_Vergilendirilmesi_ve_Muhasebelestirilmesine_Iliskin_Oneriler, (Erişim Tarihi: 01.02.2019).

ECB 2009, *Glossary of Terms Related To Payment, Clearing and Settlement Systems*, s.20 Çevrimiçi: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/glossaryrelatedtopaymentclearingandsettlementsystems.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.10.2018).

ECB -European Central Bank, *The Payment Systems*, 2010, (Çevrimiçi), <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/paymentsystem201009en.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.06.2018).

ECB-European Central Bank, *Monthly Bulletin*, November, 2000, (Çevrimiçi), <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/mobu/mb200011en.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.04.2018).

ER, Emine Ebru, *Elektronik Para Ve Finansal Yönetim Üzerine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi SBE, 2006, s.128.

European Central Bank, “Electronic Money Report” 1998, s. 7. (Çevrimiçi) <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/emoneyen.pdf> ,(Erişim Tarihi: 16.04.2018).

European Commission, “Evaluation of the E-Money Directive (2000/46 EC)”, Final Report for DG Internal Market The, 17 Şubat 2006, s.18 (Çevrimiçi) <http://ec.europa.eu/smart-regulation/evaluation/search/download.do?documentId=178>, (Erişim Tarihi: 16.05.2018).

FRY, Maxwell, *Payment Systems And Economic Development In Transitional Economies*, England, University Of Birmingham Pres, 1999, S.4. (Aktaran; Öz, E., 2011. *Ödeme Sistemlerinde Merkez Bankalarının Rolü ve Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi SBE.).

GAO, Jerry, *Electronic Cash Payment Protocols and Systems*, May, 2000, s. 7-8, (Çevrimiçi) <http://www.dmi.unipg.it/bista/didattica/sicurezza-pg/sistemi-pagamento/e-cash-payment.v1.10.20.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.06.2018).

GODSCHALK, Hugo, KRUEGER, Malte, *Why e-money still fails - chances of e-money within a competitive payment instrument market*, Berlin, 2000. s. 3-4. (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/244136842_Why_e-money_still_fails_-_chances_of_e-

money_within_a_competitive_payment_instrument_market, (Erişim Tarihi: 16.05.2018).

GOODHART, Charles A. E., *The Two Concepts of Money: Implications for the Analysis of Optimal Currency Areas*, European Journal Of Political Economy, 1998, s.407, (Çevrimiçi)

https://modernmoneynetwork.org/sites/default/files/biblio/goodhart_-_two_concepts_of_money.pdf (Erişim Tarihi: 22.10.2018).

GÖRMEZ, Yüksel, BUNND, Christopher Houghton, *Electronic Money Free Banking And Some Implications For Central Banking*, Central Bank Review Report, Ankara, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2012, s. 17, (Çevrimiçi), <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/1698c6d5-bff6-4de6-8a70-21a49abb82f0/jan04-3.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-1698c6d5-bff6-4de6-8a70-21a49abb82f0-m3fB6Lq>, (Erişim Tarihi: 15.10.2018).

GÜNAY, Hamdi Furkan, KARGI, Veli, “Kripto Paraların Vergilendirilmesinin Mali Yönden Değerlendirilmesi”, Makale, Journal of Life Economics, Cilt:5, Sayı:3, Temmuz 2018.

GÜRSOY, Emin, *Bilişim Yoluyla Dolandırıcılık ve Koruma Yöntemleri*, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, Afyonkarahisar Üniversitesi, FBE, 2015.

GÜZEL, Pınar Akan, *Ödeme Sistemlerinde Risk Yönetimi Ve Gözetim: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Tarafından İşletilen Elektronik Fon Transfer Sisteminin Analizi*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2004.

GÜZELOĞLU, Abdulkadir, KURBAN, Tarık, “Kripto Para Birimleri: Hukuk ve Vergi Özelinde Kısa bir Bakış”, (Çevrimiçi) <http://guzeloglu.legal/tr/haber-makale/kripto-para-birimleri-hukuk-ve-vergi-ozelinde-kisa-bir-bakis->

246.html?utm_source=Mondaq&utm_medium=syndication&utm_campaign=View-Original, (Erişim Tarihi: 19.03.2019).

HORII, Akinari, SUMMERS, Bruce, Large Value Transfer Systems, The Payment System: Design, Management, And Supervision, Washington DC, IMF, 1994, s.73. (Çevrimiçi)

https://books.google.com.tr/books?id=2KQJ1vYi56QC&pg=PA73&lpg=PA73&dq=Akinari+Horii,+Bruce+Summers,+Large+Value+Transfer+Systems,+The+Payment+System:+Design,+Management,+And+Supervision:+Washington+DC:+International+Monetary+Fund&source=bl&ots=MV5QlgTeM5&sig=ACfU3U37De420NrCoT_DCfTeFY2cDGdIxA&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwiux6SPlariAhVCyKYKHdD5AMAQ6AEwAnoECAkQAQ#v=onepage&q=Akinari%20Horii%2C%20Bruce%20Summers%2C%20Large%20Value%20Transfer%20Systems%2C%20The%20Payment%20System%3A%20Design%2C%20Management%2C%20And%20Supervision%3A%20Washington%20DC%3A%20International%20Monetary%20Fund&f=false (Erişim Tarihi: 13.06.2018).

<http://baranhukuk.com/blog/index.php?id=hvxg7t0w>, (Erişim Tarihi: 22.05.2018).

<http://cryptorials.io/how-to-earn-interest-on-Bitcoin-5-different-ways/>, (Erişim Tarihi:19.06.2018).

<http://documents.worldbank.org/curated/en/441671468332987906/pdf/701580ESW0P1230bal0Survey0Book02010.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.07.2018).

http://eftemkt.tcmb.gov.tr/odemeSistemleri_TR.htm#8, (Erişim Tarihi: 19.07.2018).

http://eftemkt.tcmb.gov.tr/pdf/EFT_kitapcik.pdf, (Erişim Tarihi: 22.07.2018).

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cb462a07b3f29.62716393, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

http://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_0512_01.pdf, (Erişim Tarihi: 07.06.2018).

<http://www.bitcoinfiyati.com/>, (Erişim Tarihi:19.03.2019).

<http://www.bkm.com.tr/secilen-aya-ait-istatistikler/>, (Erişim Tarihi:08.05.2018).

<http://www.bkm.com.tr/sozluk.aspx>, (Erişim Tarihi: 20.06.2018).

http://www.darphane.gov.tr/tr/content.php?parent_id=179&content_id=179, (Erişim Tarihi: 16.10.2018).

<http://www.ekodialog.com/kredi-karti-piyasasi/kredi-kartlari-tarihsel-gelisimi.html>, (Erişim Tarihi: 03.10.2018).

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/spkdan-flas-bitcoin-aciklamasi-geldi-40664892>, (Erişim Tarihi: 19.01.2019).

<http://www.spk.gov.tr/siteapps/yayin/yayingoster/1130>, s.56-57, (Erişim Tarihi: 07.06.2018).

<http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Yayinlar/Dokumanlar/263.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.04.2018).

<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/bf4d3523-9dae-48b1-a19e-dac3d55571f9/DUY2012-84.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-bf4d3523-9dae-48b1-a19e-dac3d55571f9-m3fC8c0> (Erişim Tarihi: 12.07.2018).

<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB%20TR/Main%20Menu/Temel%20Faaliyetler/Odeme%20Sistemleri/Temel%20Hususlar/Odeme%20Hizmeti%20ve%20Odeme%20Sistemi>, (Erişim Tarihi: 12.04.2018).

<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Odeme+Sistemleri/Temel+Hususlar/Odeme+Hizmeti+ve+Odeme+Sistemi>, (Erişim Tarihi: 18.12.2018).

<http://www.turkcell.com.tr/servisler/turkcellmobilodeme>, (Erişim Tarihi: 28.05.2018).

<https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>, (Erişim Tarihi:19.02.2019).

<https://bkm.com.tr/pos-atm-kart-sayilari/>, (Erişim Tarihi: 12.04.2019).

https://bkm.com.tr/wp-content/uploads/2018/01/bkm_6aylik_degerlendirme_bulten.pdf, (Erişim Tarihi: 15.04.2019).

<https://coinmarketcap.com/tr/charts/>, (Erişim Tarihi: 19.04.2019).

<https://coin-turk.com/fbi-yetkilisinden-kripto-para-aciklamasi>, (Erişim Tarihi: 19.04.2019).

<https://eba.europa.eu/documents/10180/657547/EBA-Op-2014-08+Opinion+on+Virtual+Currencies.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.05.2018).

<https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.01.2019).

<https://shiftdelete.net/paypal-nedir-nasil-kullanilir-791>, (Erişim Tarihi: 11.04.2018).

<https://tr.investing.com/crypto/>, (Erişim Tarihi: 19.03.2019).

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/dunya-bitcoini-tartisiyor/1028051>, (Erişim Tarihi: 18.09.2018).

<https://www.aydinlik.com.tr/mahfi-egilmez-yazdi-kripto-paralar-neden-tehlikeli-ekonomi-kasim-2017-1>, (Erişim Tarihi: 19.04.2019).

https://www.bafin.de/DE/Aufsicht/FinTech/VirtualCurrency/virtual_currency_node.html, (Erişim Tarihi: 08.08.2018).

https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Kuruluslar/Elektronik_Para_Kuruluslari/Elektronik_Para_Kuruluslari.aspx, (Erişim Tarihi: 25.05.2018).

<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/emoneyen.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.04.2018).

<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemes201210en.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.05.2018).

<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/virtualcurrencyschemesen.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.05.2018).

<https://www.investopedia.com/terms/v/virtual-currency.asp>, (Erişim Tarihi: 08.08.2018).

https://www.irs.gov/irb/2014-16_IRB#NOT-2014-21, (Erişim Tarihi: 08.06.2018).

<https://www.ntv.com.tr/teknoloji/bitcoine-vergi-geliyor-maliye-spk-ve-mb-kripto-paralari-inceliyor%2criHhA6CgEUqJgGXs7RWlgA>, (Erişim Tarihi: 18.01.2019).

<https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Yayinlar/Dokumanlar/263.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).

<https://www.tech-worm.com/bankacilikta-swift-nedir-swift-kodu-nedir-ne-anlama-geliyor/>, (Erişim Tarihi: 11.04.2019).

<https://www.theswiftcodes.com/turkey/>, (Erişim Tarihi: 11.07.2018).

https://www.vergidegundem.com//documents/10156/4739384/ocak2018_mak2.pdf/a2a94dc3-3bda-419f-94a8-b46de0be7455, (Erişim Tarihi:18.04.2019).

<https://www.wsj.com/articles/forget-bitcoin-have-you-heard-of-imfcoin-1507228382>, (Erişim Tarihi: 18.06.2018).

ISHMAN, Mark, MAQUET, Quincy, “A Consumer's Analysis Of The Electronic Currency System And The Legal Ramifications For A Transaction Gone Awry”, John Marshall Law School Volume 6, Number 3 Murdoch, September 1999, prg.35 (Çevrimiçi)
http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v6n3/ishman63_text.html (Erişim Tarihi:16.04.2018).

KANTARCI, Öğet, vd. *Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü: E Ticaret*, İstanbul, TÜSİAD Yayın No: TÜSİAD-T/2017, 04-587.

Kanun Numarası: 193, Kabul Tarihi: 31/12/1960, Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih: 6/1/1961 Sayı: 10700.

Kanun Numarası: 3065, Kabul Tarihi: 25/10/1984, Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih: 2/11/1984 Sayı: 18563.

Kanun Numarası: 4857, Kabul Tarihi: 22/5/2003, Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih: 10/6/2003, Sayı: 25134.

Kanun Numarası: 5237, Kabul Tarihi: 26/9/2004, Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih: 12/10/2004, Sayı:25611.

Kanun Numarası: 6102, Kabul Tarihi: 13/1/2011, Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih: 14/2/2011, Sayı: 27846.

Kanun Numarası: 6493, Kabul Tarihi: 20/6/2013, Yayımlandığı Resmi Gazete: Tarih: 27/6/2013, Sayı:28690.

KARPUZ, Emre, *Ödeme Sistemleri ve Araçlarının Artan Kullanımı: Kredi Kartı Kullanımının Para Politikası Etkinliğine Etkisi*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, 2012.

KİRDABAN, İbrahim, *Ödeme Sistemlerindeki Gelişmeler Ve Ödeme Sistemlerinin Finansal Sistem İstikrarı Üzerindeki Etkileri*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2005.

MISHALIK, Wolfgang, *Retail payment systems in the EU-definitions, functions, instruments and developments*. Seminar Notes Report, Almanya, 2003.

OMUTUNDE, Johnson and etc., *Payment Systems Monetary Policy, And The Role Of The Central Bank*, Washington DC, International Monetary Fund 1998, s.45, (Aktaran; Öz, E., 2011. *Ödeme Sistemlerinde Merkez Bankalarının Rolü ve Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Ticaret Üniversitesi SBE.)

ORHAN, Osman Z., ERDOĞAN, Seyfettin, *Para Politikası*, İstanbul, Avcı Ofset, 2003, s.10.

ÖZ, Erdem, *Ödeme Sistemlerinde Merkez Bankalarının Rolü ve Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi SBE, İstanbul, 2011.

ÖZSOY, İlker Mete, *Kripto Para Varlıklarının Cebri İcra Yoluyla Haczi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Başkent Üniversitesi, SBE, 2019.

ÖZTÜRK, Nurettin, KOÇ, Asuman, “Elektronik Para, Diğer Para Türleriyle Karşılaştırılması ve Olası Etkileri”, Konya, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi s.210.

RUMELİLİ, Özlem Menekşe, *Ödeme Sistemlerinde Bilgi Teknolojileri Riskleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi SBE, 2006.

SAVAŞCI, İpek, TATLIDİL, Rezan, “Bankaların Kredi Karı Pazarında Uyguladıkları CRM (Müşteri İlişkileri Yönetimi) Stratejisinin Müşteri Sadakatine Etkisi”, Ege Akademik Bakış Dergisi, 2006, Cilt 6, sayı 1.

TCMB, *2018 Yıllık Faaliyet Raporu*, s.32,
<http://www3.tcmb.gov.tr/yillikrapor/2018/files/tr-full.pdf>, (Erişim tarihi: 12.04.2019)

TCMB, <http://evds.tcmb.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 15.10.2018).

TÜFEK, Burak Ünsal, *Elektronik Ödeme Araçları ve Geleceğin Yaklaşımı Kripto Para*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi SBE, 2017.

United States Department of the Treasury “An Introduction to Electronic Money Issues” s. 15-16. (Çevrimiçi) <https://www.occ.gov/topics/bank-operations/bit/intro-to-electronic-money-issues.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.06.2018).

World Bank, *Payment Systems Worldwide A Snapshot: Outcomes of the Global Payment Systems Survey*, 2010, (Çevrimiçi)
www.loc.gov/law/help/bitcoin-survey/regulation-of-bitcoin.pdf, (Erişim Tarihi:19.06.2018).

YILMAZ, Eyyüb, *Türkiye’de Kredi Kartı Uygulaması Ve Ekonomik Etkileri*, İstanbul, Türkmen Yayınevi, 2000.

YURTÇİÇEK, Mehmet Sıddık, *Hukuki Açıdan Elektronik Para*, Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2012, s.65.